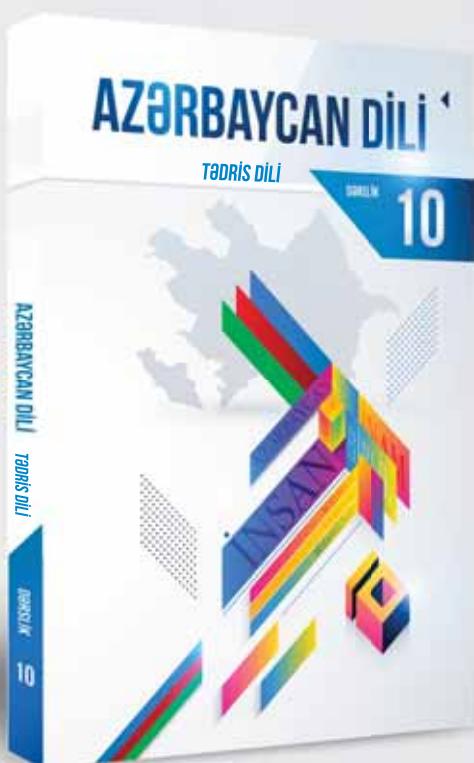


AZƏRBAYCAN DİLİ

TƏDRİS DİLİ

10

METODİK VƏSAIT



TOFİQ HACIYEV
YEGANƏ HÜSEYNNOVA
SAMİRƏ BEKTAŞI

Ümumi təhsil müəssisələrinin 10-cu sinifləri üçün

AZƏRBAYCAN DİLİ

(*tədris dili*)

fənni üzrə

METODİK VƏSAIT

© Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi



Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International (CC BY-NC-SA 4.0)

Bu nəşr Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International lisenziyası (CC BY-NC-SA 4.0) ilə www.trims.edu.az
saytında yerləşdirilmişdir. Bu nəşrdən istifadə edərkən
lisenziyanın şərtləri qəbul edilmiş sayılırlar.

İsttinad zamanı nəşrin müəllif(lər)inin adı göstərilməlidir.

Nəşrdən kommersiya məqsədilə istifadə qadağandır.

Törəmə nəşrlər orijinal nəşrin lisenziya şərtləri ilə yayılmalıdır.

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınıza üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!



ŞƏRQ - QƏRB

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə məzmun standartları.....	18
Məzmun standartlarının şərhi	20
Təlimin təşkilinin forma və üsulları.....	30
İnteqrasiyanın yaranması	39
İllik planlaşdırma nümunəsi.....	41
Qiymətləndirmə	49
Cari planlaşdırırmaya nümunələr	60
KSQ №1	96
KSQ №2.....	130
KSQ №3.....	166
KSQ №4.....	207
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	208

GİRİŞ

Ümumi təhsil məktəblərində tədris edilən Azərbaycan dilinin əsas məqsədi şagirdlərimizdə təkcə yaradıcı, təqidi və məntiqi təfəkkürü deyil, eyni zamanda, milli təfəkkürü formalasdırmaqdır. Azərbaycan dili vasitəsilə şagirdlərin ünsiyyət imkanları genişlənir, onlarda nitq mədəniyyəti formalaşır. Bu fənn vasitəsilə şagirdlər dilimizin fonetik, leksik, üslubi xüsusiyyətlərinə bələd olur, müxtəlif üslublarda yazılmış mətnlərlə tanış olur, düzgün oxu vərdişlərinə yiyələnir, şifahi və yazılı nitqlərini qururlar.

Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili üzrə təhsil programında (kurikulum) fənnin tədrisi üçün nəzərdə tutulmuş dörd məzmun xətti (dinləyib-anlama və danışma, oxu, yazı, dil qaydaları) və standartlar təlim nəticələrinin reallaşdırılmasını zəruri edir. Problemin həlli, mühakiməyürümə və əsaslandırma, ünsiyyət, tədqiqetmə, tətbiqetmə təlim nəticələrinin həyata keçirilməsi üçün vacib fəaliyyət istiqamətləridir.

Ümumi təhsil məktəblərinin 10-cu sinifləri üçün hazırlanmış Azərbaycan dili dərsliyi həftədə 3 saat olmaqla 34 həftə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dərslik hazırlanarkən müvafiq sənəd əsas götürülmüşdür.

Komplekt Azərbaycan dili dərsliyi və müəllim üçün metodik vəsaitdən ibarətdir.

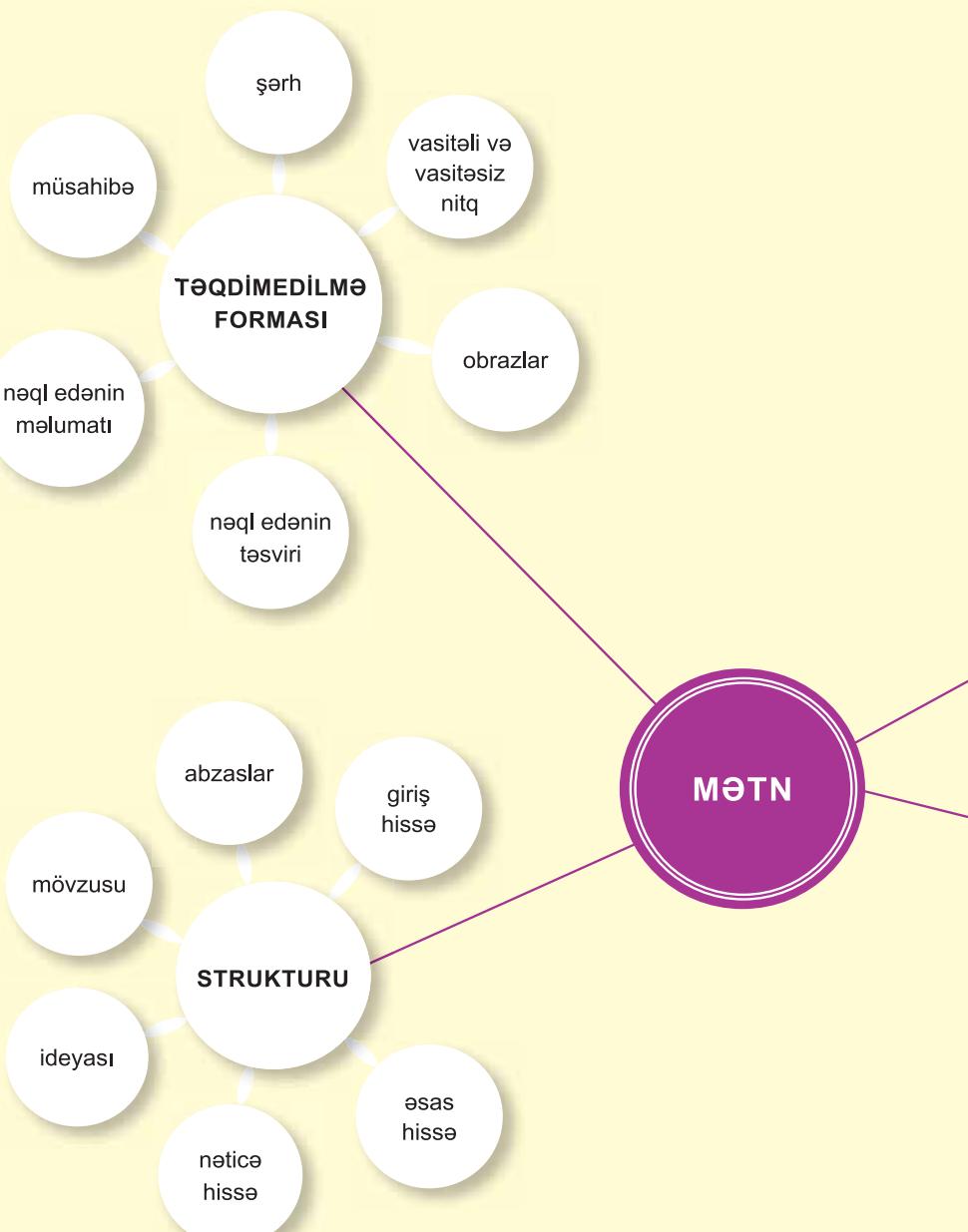
Dərslik 4 bölmədən ibarətdir:

- | | |
|--------------------|-------------|
| “Dil və cəmiyyət” | (I bölmə) |
| “Təbiət və biz” | (II bölmə) |
| “Ailə və cəmiyyət” | (III bölmə) |
| “Milli irsimiz” | (IV bölmə) |

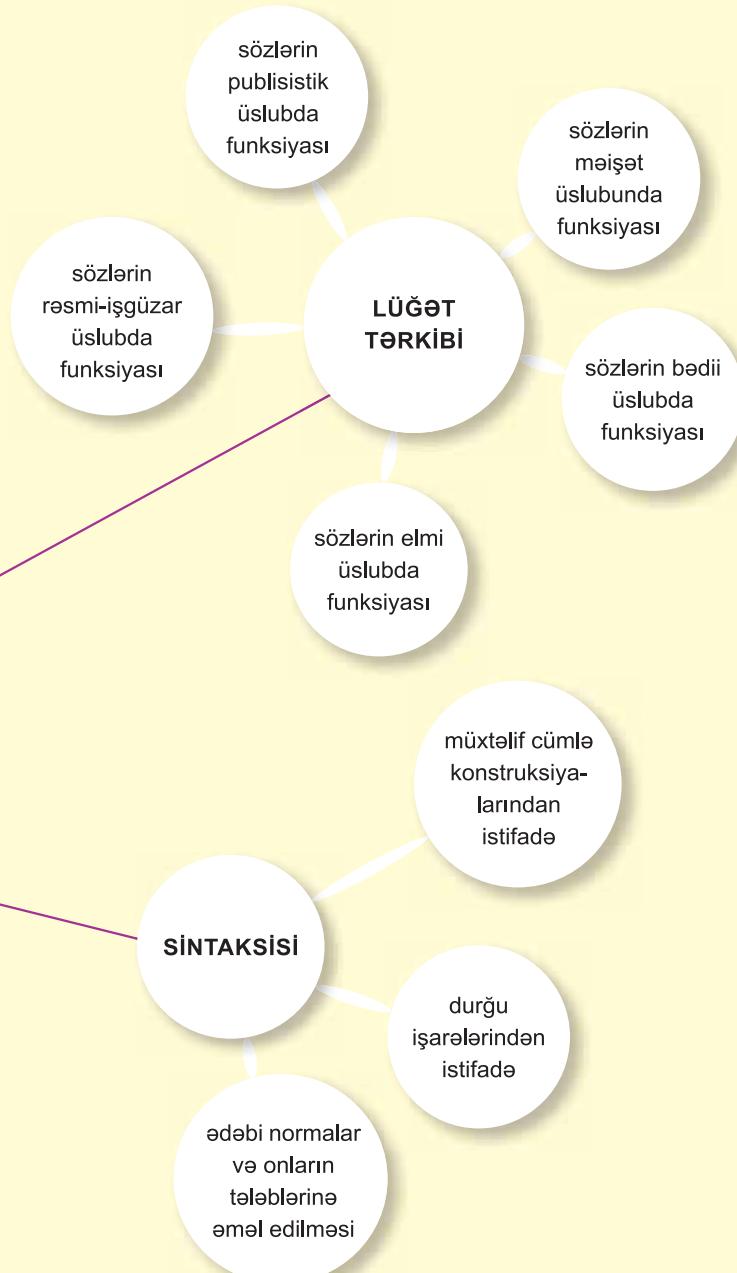
I və II bölmə I yarımlı, III və IV bölmələr isə II yarımlı üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Dərslik və müəllim üçün metodik vəsait hazırlanarkən məzmun xətləri və standartların tələbləri diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Hər bölmədə verilən mətnlər bölmənin adı ilə əlaqələndirilir, mətnlər məzmun baxımından biri digərinə istiqamət verir və onu tamamlayır.

Dörsliyin 8–9-cu səhifələrində mətnlərin təqdimedilmə forması, strukturu, lügət tərkibi və sintaksisi üzərində iş aparmaq üçün sxem verilmişdir. Mətnlər üzərində iş aparmaq üçün bu sxemdən istifadə edilməsi məqsədəməvafiqdir.



Aydın məsələdir ki, bir dərsdə mətn üzərində iş aparmaq üçün sxemdə əksini tapmış bütün istiqamətlərin icrası mümkün deyil. Lakin tədricən, hər istiqamət üzrə tədris boyu iş apardıqca bu artıq şagirdlərdə vərdişə çevirilir və mətn üzərində iş aparmaq asanlaşır.



Hər bölmənin əvvəlində tanınmış və görkəmli şəxslərdən sitatlar verilmiş, şagirdlərə suallar ünvanlanmışdır. Bu suallar diaqnostik xarakterlidir. Müəllim şagirdlərin cavablarını dinləyir, onları ümumiləşdirir və ilk mövzulara keçid edir. Bu prosesə 10–12 dəqiqə vaxt sərf etmək yetərlidir. Yaxşı olar ki, şagirdlərin fikirləri yazılı olsun. Çünkü müəllim şagirdlərin ilkin fikirlərini diqqətdə saxlamaqla mətnlər tədris olunduqca mövzu ilə bağlı onların düşüncələrində əmələ gələn dəyişikliyi, dinamikanı müşahidə edə bilər.

Hər bir xalq öz dili ilə yaranır

Umummilli İlder Heydar Əliyev

Hər bir nəfəs üç dili iş verənəcək. Ancaq nəfən dili yaşılmasa, inkişaf etdirilmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qalmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bəlkə xadimlərin fəaliyyətinə nəticəsində mümkün olur.

Heydar Əliyev
Umummilli İlder

► Bölmənin epigrafına diqqət yetirin, yoldaşlığınızla aşağıdakı suallar etrafında fikir mübadiləsi aparın.

- Bölmə no üçün "Dil və cəmiyyət" adlandırılmalıdır?
- Dilin formallaşmasına cəmiyyət hanı rolü vardır?
- "Dil cəmiyyətin mahsuludur" ifarı ilə razısanızmır?
- Dil cəmiyyəti formalşadıra bəlliğim?
- Dil no üçün icməli hadisə hesab edilir?

Müxtəlif üslublarda təqdim edilən mətnlərin intonasiyalı, ifadeli və şüurlu oxusu şagirdlərdə düzgün oxu vərdişləri ilə yanaşı, həm də məzmunun dərk edilməsi üçün müzakirələrin aparılması onlarda şifahi nitq vərdişləri formallaşdırır. Mətnlər vasitəsilə şagirdlər müxtəlif biliklər və məlumatlar əldə edirlər. Şagirdlərin mövzu ilə bağlı əlavə məlumatları toplaması, lazım olan informasiyanı əldə etməsi, məlumatın emalı, təhlili, analiz və sintez edilməsi, dəyərləndirilməsi və s. istiqamətləndirilməsi onlarda toplama, qruplaşdırma, emaletmə, müqayisəetmə, təqdimetmə və s. kimi bacarıqların formalasdırılmasına əlverişli imkan yaradır.

Mətnlərdən sonra onun məzmununu, lügət tərkibi üzərində iş aparmaq üçün sual və tapşırıqlar verilmişdir. Qrammatik tapşırıqlar dil qaydalarının praktik tətbiqi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Tapşırıqların bir qismi həm də aşağı siniflərdə tədris olunmuş qrammatik qaydaların təkrarına imkan verir.

Mətn üzərində iş aparmaq üçün dərslikdə aşağıdakı ardıcılıq gözlənilmişdir:

- Şagird mətnin orfoqrafiya və orfoepiyası üzərində iş aparır;
- Mətnin oxusu (müxtəlif üsullarla) təşkil edilir;
- Mətnin məzmun və ideyası, daha sonra lügət tərkibi üzərində iş aparılır;
- Mətnlə bağlı qrammatik tapşırıqlar, tətbiq çalışmalar üzərində iş aparılır;
- Mövzu, mətnin ideyası və s. ilə bağlı şagirdlərə inşa, esse, hekayə yazmaq, təqdimat hazırlamaq və s. təqdim olunur.

3

HƏR ŞEY SU İLƏ BAŞLADI
(ixtisala)

1. "Səssiz-sözsüz dil yoxdur"
fikri strafında müzakirə aparın.
Bu fikirin razısanmazı? Niyyət?

ORFEPIYA	
adamlıclar	[adəmlıclar]
bəyən	[bəyən]
işəyi	[işəyi]
müxtəlif	[müxtəlif]

ORFOQRAFIYA	
Mətbət mətnçırca verlinin sözleşməsi və hanımına yazılış düzgünü? Seçimcən stəlastan:	[Mətbət mətnçırca verlinin sözleşməsi və hanımına yazılış düzgünü? Seçimcən stəlastan:]

Helen Adams Keller

"Bir xəybiyyət qapısı bölgündə digər aclar. Ancaq bizi bağışlanan qapıya və qədər uzaq-uzaq baxın ki, biziñ üçün aqlınq olan yeniy qapını gözməmək."

Helen Adams Keller

Oun adı istər yaşlılığı dövrə, istorəs də ölümləndən sonra milli manşubiyətindən asılı olmayıraq, müxtəlif təbaəpləndən olan ınsarlar tərəfindən claim xoy qırışdırılmış, xüsusü chitranla yox edilmişdir. Dönya şöhrəti yüzü Mark Twain omu XIX əsrin iki an böyük xəyyəstiyindən biri kimi təqdim etmişdir. Pedagoqika tarixində özünmüşsəs yeri olan bu şaxs Helen Kellerdir.

İllər əvvəl ola bilən ənənəvi cəhdəndə imkanlı bir nüfəs dənəyyə gələndir. Lysa qızı olğan Helen ağrı costılık keçirir bir neçə gün davam edən yüksək hərəkət nüfəsindən Helen gəlmə qəsimi və dəməşə bacarıqlarıdır. Bu hadisən onun sırf ələməti təmamlıksız kəsisi.

Bu qızın gələcək Helen tez-tez söhbətlər, sına keçən qabları qurur və bütün şəhərlərdə. Çünkü gicəc yalnız buna qəndir. Belə vaxtlarda, o, yanında olan hər kəsin üzüntü həkimdir, özünlərin uzaqlaşmasıdır. [sər., -də, -dir.]

Düyünə bildiyi, həss etdiyi halda gərməmək, eşitməmək, danışma biləməmək onu dəli kimi edirdi.

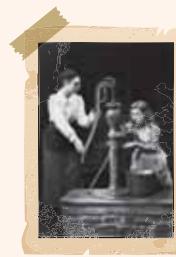
Helenin on yaxşı yola gedən şaxs isə ailə (azapzənnə, aqzənnə) kiçik qızı Marta Vasington ididir. Helenin on cənəbi incəfətinə baxmaşaraq, onlar onu yaxşı antlaşğa birləşdirir. Belə Helenin 7 yaşında onlar artıq 60-dan çox işsərlərə təsdiyöt qurğuları bacarırlardır.

26

5. Həkimlər Helenin zehni xəstə olduğunu demis və valideynlərin təklifi etmişdir ki onu homieglik ruhi xəstəxanalarдан birinə yerləşmək (sin-, -dər, -dir). Ancaq valideynlər həkimlərin hebi bini ilə razi deyildilər. Onlar düşünürdülər ki, qızların ruhi deyi, sadəcə, fiziki xəstidir və bunun bir çəsidiyi rəpməj olar.

1886-cı iləs Helen atası ilə birlikdə doktor Cisolomun təxəllüsündə olur. Doktor Cisolom Heleni müayinə etdikdən sonra onları telefon bəritacısı Aleksandr Qreyyan Bell ilə görüşür. Heleni korolar məskəbino yerləşdirir. Məskəb direktoru 20 yaşlı Anna Salivan Heleni müslümən təyin edir. A.Salivan 1887-ci ilin martında Helenin Alabamadakı evinə gəlir və beləliklə, onlarnın arasında gələcək 49 ilik müsəbatının əsası qoyulur. Anna Salivan ömrünün sonunu kimi Helen Kellerin yənnəndən ayrılmır, onun qazandığı bütün uğurlarla birbəşə və ya dolusuya ilə iştirak edir...

6. Anna Salivan Helenin təsdiyöt qura bilinək üçün (barmaqlarla, barmaqları ilə) onun sına yazı yazmaqı başlıyır. O, Helen üçün getirdiyi galinçicə onun bir alinə verir, digər alinin içində isə barmaqları ilə "galinçic" sözünün yazır. Helen müalliminin barmaqlarını öz (ovucunda, ovucundə) hiss edir, onun yaxınlardır, ancaq alinə yazılanların mənasını bəşər düşmək (mə, -ir, -dir). Bu metod müxtəlif yaşlılıqlarda davam etdirilir də, bər faydası olmurdu. Anna isə səbirli öz işləmə davam edirdi...



Bir gün Anna Helenin olini axar suyun altna tutur. Digər alinin içində isə "su" yazır. Helen, nəhayət ki, bir əlində hiss etdiyi sarın su ilə digər əlinə müalliminin yazılışı sənət bir-biri ilə əla-qəpləndirir. Bu hadisəndən sonra Helen möhtəşəm bir inkişaf başlayır. Bu bələcə qızın qarışışında sənki yəni bir düzünya qapılar açılır və o bu qapılardan içəri girirək (sürətlə, sürət ilə) admİla-yır. Müəlliminən hər bir şeyi ona yazaraq öyrətməsini istəyir. Tədrīcən o, yazılı matənləri də (həvəsə, kəvəs ilə) öyrənir.

27

Orfoepik tapşırıqlar dərslikdə, adətən, mətnlərdən əvvəl yerləşdirilmişdir. Mətnin oxusundan əvvəl (yxud sonra) müəllim həmin sözlərin tələffüzü üzərində iş aparır, yeri gəldikcə tələffüz qaydalarını izah edir. Oxu zamanı həmin səslerin olduğu sözlərin şagirdlər tərəfindən düzgün tələffüzü diqqətdə saxlanılır.

Orfoqrafik tapşırıqlar da orfoepik tapşırıqlar kimi oxudan əvvəl (qurulan dərsdən asılı olaraq oxu zamanı və ya oxudan sonra) icra edilir. Müəllimin seçimi əsasında tapşırıq müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər:

1. Mətnin oxusuna başlamamışdan əvvəl təklif olunan sözlərin düzgün yazılışı üzərində iş aparılır. Tapşırıqların icrası 3-5 dəqiqə müddətində mümkündür.
2. Müəllim həmin sözləri lövhəyə yazır və düzgün yazılış şagirdlər tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Tapşırığı icra etmək üçün müəllim sxemdən istifadə tövsiyə edir:

Boş xana şagirdlər tərəfindən doldurulur.

Yazılmışdır	Olmalıdır
aftamobil	
şosse	
heykeltəras	

Tez və sürətli icra üçün müəllim müxtəlif texniki qurğulardan (mimio lövhə, smart lövhə və s.) istifadə edə bilər. Şagirdlərin cavablarından sonra lövhədə düzgün yazılış qaydası nümayiş etdirilir, cavablar yoxlanılır. Eyni üsulla orfoepik tapşırıqları da işləmək olar.

Texniki imkanlar yoxdursa, adi iş vərəqlərindən istifadə etməklə də tapşırığı yerinə yetirmək olar.

Qarşısında ① rəqəmi yazılmış hissə mətnin məzmunu üzərində; ② rəqəmi qoyulmuş hissə lügət üzərində; ③ rəqəmi yazılmış hissə mətnlə bağlı grammatik tapşırıqlar; ④ rəqəmi qoyulmuş hissə isə yazı mətləri üzərində iş aparmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

1

2. Dil dedikdə nə başa düşürsiniz?
3. Dil sözü na üçün *ona* sözü ilə yanışlığını?
4. Na üçün dil ünsiyəti həsat edilir? Daha hansı ünsiyət vasitələrini tənqidiyiz?
5. Hor úc səmən seirinə inquisiçion edin. Hansı noticuya goldiniz? Müstəfi illarda və müxtəfi şəxslər tərəfindən yazılımasına baxmaqaraq, bu seirlərdə ümumi fikr nadan ibarətdir?
6. Ümumluq lider H.Əliyevin "Hər bir xalqın milliyyini, mənəviyyatını yaşadan, əməkdaşlıqla, düşmənlərlə mübarizədə kəllənəmək kəndən səmən təkibləri ilə dəha çox sevildir" Fikirinə assandır. Fikirinə təqdimetli formalarına diqqət yetirin. Hansı öqrəni mösələdə edə bildiniz?
7. X.R.Ulutürk öz dilini gələ həsat etməkən həqiqidir? Fikirinizi ssasdandır.
8. Bədi intiñəstödə dil məxtəlif obyektlərə bənzədir. Onları seyib yazın. Hor 3 nümunədən seqməli bənzəşmələrin işlənməsini sabobını izah edin.

✓ *No üçün 3-cü mətnədə bənzəşmələrdən istifadə olunmamışdır?*
9. 1-ci və 2-ci kəndlərinə fikr dəha çapın anlaysı! Sabobını izah etməy qələm. Məməmməmuş saxlanımla həmin kələm sadəşəldirin.
10. 12-ci və 13-cü səhifələrdə verilmiş mətnləri qarşılaşın. Onlar bir-birindən ilə fırqəben? Mətnləri oxusudan sonra hansı noticuya goldiniz?

ORFOQRAFIYA
Hansı söz yazılmalıdır?
► 1-ci nümunə
► 2-ci mətinin ikinci cümləsində
► 3-ci mətinin ikinci abzəndə
► 4-ci nümunə
► 7-ci mətnin birinci bəndində

ORFOEPIYA
► 1-ci və 5-ci nümunələrdə çarpıyo alımlı sədənələr tətbiqinə yaxın. Fərd müsələdən bəzən qəzəb olur.
► 4-ci bədi məmməduş çarpıyo alımlı sədənələnən həndə də samiti fərqli tələb olunur! Sabobını izah edin.
► 7-ci mətninə tələfiz zamanı həndə samiti qışşlıq yaranır!

2

11. Hansı fikir daha daşıqdır?
• Dil onomini sözdür.
• Dil oxumanı sözdür.
• Dil ham cəməni, ham da onomini sözdür.
✓ *Səcəcəyinə cavab niyəmənlərlə ssasdandır.*
12. Ağır ittihəm birşəhərdən hansı söz məzaci mona daşıyr? Həmin sözü haqqı mona da işləndi. Ağır sözünü işlətməkdə T.Bayramın möqsədi nədir?
13. 3-cü və 7-ci mətnlərdən tünd şriftə verilmiş cümlələrdə hansı sözler sinonimdir? Həmin sözün antonimi təpni.
14. *Fəstin karına gələnşənlər* birşəhərsində kar sözünün ifadə mənasını müsəyyənləşdirin. Həmin sözü fəzil monada cümlədə işləndi. Sözlərin onomini olub-olmadığını müzakirə edin.
15. Bədi intiñəstödə verilmiş onomini sözləri seqib möstənski mənasını izah edin.

3

16. 3-cü mətnədə mətərizədə verilmiş sözlərdən hansı işlənəse, fikr dəha düzgün olar? Fikirinizi ssasdandır. Fəlliñin grammatik formalınları fərqləndirin.
17. 3-cü və 4-cü mətnlərdən tünd xətt çəkilmis cümlələndə dırğu işarələrinə bərabər edin.
18. 2-ci mətnədə ki hissəcindən sonra vergülün qoyulmasına etibac varmı? Niyyə?
19. X.R.Ulutürkün "Mərin dilim" sözündən ittisərə verilmiş nümunədə tabeli müräkkəb cümlələndə seqib dırğalarından düzgün istifadə edəndən təsdiqinə ssasdandırin.
20. *Oz dilini son qala bil!* cümləsindən sonra nida işarəsi işlənməsinə sabobını izah edin.
21. *Kim qurğur öz dilini, işin mənimnənəndən qoy illim!* tabeli müräkkəb cümlənin türkət hissəsi hansı vəstidil bəzənmişdir? Söz sərasını gözəlməklə cümləni yazu. Hor iki cümləni müqayisə edin. Şəhər dilində söz sərasının pozitivə sabobını izah etməyinə.
22. 4-cü mətnədə fərqləndirilmiş hissədə tələfiz zamanı hansı samit dəha qabaq ssasdır?

4

23. Verilmiş matlərlə assadı (səh. 12-13) fikirinətən ümumiləşdirib bir hissə verilmiş cümlələrlə tamamlanıqla kişiç mənənə tərtib edin.
Verilmiş cümlələrdən belə qəzəb gəldim ki,
Qədüm tarixən olılmış
Zaman-zaman mütsəfiklər, söz ustaları , onu vəsf etməş,
✓ *Həmin mənənə hazırlayacağınız qızəz məkənetin məvəfə bölmələrində yerləşdirin.*

I bölmə “Dil və cəmiyyət” adlanır. Bölmənin belə adlandırılmasında əsas məqsəd dilin məhz cəmiyyətdə formallaşması, cəmiyyətdən kənardə dilin yarana bilməməsi fikrinin şagirdlərə aşilanması, dilin inkişaf tarixinin, yazının və onun növlərinin yaranması, yazının praktik əhəmiyyətini şagirdlərə öyrətməkdir.

Bölməyə beş mətn daxildir: “Dil”, “Cəmi 40 söz”, “Hər şey su ilə başladı”, “Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı”, “Arzum jurnalist olmaq idi”.

Bölməyə giriş etmək üçün Ümumməlli lider Heydər Əliyevin dil ilə bağlı kələməndən istifadə edilmiş, bölmə üzərində iş aparmaq üçün şagirdlərə suallar təqdim olunmuşdur. Müəllim həmin suallar ətrafında yiğcam müzakirə təşkil etməli, şagirdlərin dil, onun cəmiyyətdə formallaşması, dilin cəmiyyətdə rolü və əhəmiyyəti kimi məsələlərlə bağlı fikirlərini öyrənməlidir. Bu həm şifahi, həm də yazılış şəkildə həyata keçirilə bilər. Yazılı şəkildə icra şagirdin mövzu ilə bağlı müzakirədən əvvəlki və

sonraki fikirlərini müqayisə etmək, şagirdlərin düşüncəsində, fikirlərində, biliklərində əmələ gələn dəyişikliyi izləmək baxımından əlverişlidir. Bu irəliləyişi müşahidə etmək üçün müəllim şagirdlərə aşağıdakı kimi iş vərəqi təqdim edə bilər:

Problem	Müzakirədən əvvəl	Müzakirədən sonra
Bölmə nə üçün “Dil və cəmiyyət” adlandırılmışdır?		
Dilin formalaşmasında cəmiyyətin nə kimi rolü vardır?		
“Dil cəmiyyətin məhsuludur” fikri ilə razısınız mı?		
Dil cəmiyyəti formalaşdırı bilərmi?		

İlk dərsdə dil ünsiyyət vasitəsi kimi dəyərləndirilir, dilə olan müxtəlif baxışlar təqdim edilir və şagirdlər müzakirəyə cəlb edilir. “Cəmi 40 söz” mətni ilə şagirdlər dilin cəmiyyətdən kənardı formalaşa bilməməsi qənaətinə gəlir, 20–21-ci səhifələrdə verilmiş tapşırıq, şəkil və cədvəllər vasitəsilə səsli dilin yaranması, səsin insanlar və heyvanlar aləmində funksiyası və digər məsələlər müzakirə edilir. Müzakirəni təşkil etmək üçün müəllim sual-cavab, BİBÖ, sinkveyн və ya sillogizmdən istifadə edə bilər.

21-ci tapşırıq vasitəsilə şagirdlər səsli nitqin hansı canlılıarda olub-olmadığını və bunun səbəbini araşdırırlar. 22-ci tapşırıq səsli nitqin əmalə gəlmə səbəbini, 23-cü tapşırıq isə dilin cəmiyyətdə rolunu və əhəmiyyətini araşdırmağa xidmət edir.

“Hər şey su ilə başladı” mətni dilin irsi xüsusiyətlərlə bağlı olmaması fikrini təsdiq edir. Mətn vəsitəsilə şagirdlərdə həm də döyümlülük, səbir, valideyn-övlad münasibətləri, əzmkarlıq, iradə, cəsarət, özünəinam, ətrafdakılara, xüsusən əlliliyi, sağlamlıq imkanı məhdud olan insanlara hörmət və qayğı ilə yanaşmaq, qayğıkeşlik kimi keyfiyyətlər tərbiyə edilir.

“Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı” mətni yazının və onun növlərinin əmələ gəlməsi, yazının praktik əhəmiyyəti haqqında şagirdlərə məlumat verir, eyni zamanda, onları maraqlı müzakirələrə cəlb edir. Yazının müxtəlif növlərinə aid mətnlərin verilməsi, həmin mətnlərə əsasən yazının növlərinin müəyyənləşdirilməsi şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafına istiqamət verir. Müxtəlif üslublarda mətnlərin verilməsi eyni mövzuya müxtəlif yanaşmaları nümayiş etdirir. Şagirdlərin bu fikirlərlə tanış olması, mövzuya, yaxud problemin həllinə cəlb edilməsi və özünün münasibətini bildirməsi məqsədəməvafiqdir.

“Arzum jurnalist olmaq idi...” və 44–47-ci səhifələrdə verilmiş mətnlər vəsitəsilə diqqət Azərbaycan dilinin zənginliyinə, gözəlliyyinə cəlb edilir, şagirdlər artıq, dilə yad ifadələrdən istifadə etməməyə, onlar dilin təmizliyini qorumağa çağırılır.

Bölmədə şagirdlərə rəy, ona verilən tələblər öyrənilir, rəyin yazılıması üçün nümunə verilir. 37-ci səhifədə isə şagirdlərə tərcümə işi verilir, tərcümə işinin Azərbaycan dilinin şagirdlərin öyrəndikləri dil qaydalarına uyğun olub-olmaması istiqamətdə iş aparılır, şagirlərə həmin tərcümə mətninə rəy yazmaq təklif olunur.

Bölmədə dil qaydalarından dil, yazı, nitq və Azərbaycan ədəbi dilinin normaları haqqında zəruri dil qaydaları ilə bağlı lazımi məlumat, qaydaların tətbiqini özündə ehtiva edən tapşırıqlar verilmişdir. Ümumiyyətlə, mətn üzərində iş aparmaq üçün müxtəlif xarakterli (*prosedural, kontekstual*) tapşırıqlar şagirdlərin yaş səviyyəsi nəzərə alınmaqla hazırlanmışdır.

Bölmələr yekunlaşarkən müəllimin şagirdlərlə 10 dəqiqlik “*Bu bölmə nə ilə yadınızda qaldı?*”, “*Hansi mətnə üstünlük verdiniz?*”, “*Hansını bəyənmədiniz?*”, “*Hansi mətn sizə xoş təsir bağışladı?*”, “*Bölmədə çatışmayan cəhətlər oldumu?*”, “*Müsbat cəhətləri nədir?*” kimi suallar vəsitəsilə fikir mübadiləsi aparması məqsədə müvafiqdir. Bu tipli (müəllim əlavə suallar da verə bilər) suallar üzərində iş şagirdlərdə ümumiləşdirmə, deyilən fikirlərə münasibətbildirmə, nəticəyəgəlmə kimi bacarıqların formalasdırılmasına səbəb olar. Bölmənin əvvəlində verilmiş suallarla bağlı biliklərində və düşüncələrində əmələ gələn dəyişikliyi bilmək üçün şagirdlərə təkrar həmin suallarla müraciət edilməsi məqsədə uyğundur. Bu, şagirdlərdə təkcə şifahi şəkildə deyil, həm də yazılı şəkildə rəy bildirmək bacarığının formalasdırmasına və 3.1.4. standartının reallaşmasına yardım edəcəkdir.

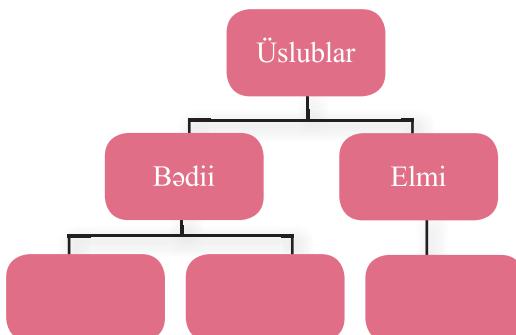
II bölmə “Təbiət və biz” adlanır. Bölməyə “*Muğan*”, “*Şollar su kəməri*”, “*Xəzər dənizi*”, “*Çinarın şikayəti*”, “*Birlik*”, “*Şəhidlər*” mətnləri daxildir. Eyni yanaşma (bölmənin əvvəlində sitat və qabaqlayıcı sualların verilməsi, bölmənin adına

uyğun mətnlərin daxil edilməsi, mətnlər üzərində iş aparmaq üçün eyni ardıcılığın gözlənilməsi, müxtəlif araşdırırmalar aparılması və s.) II bölmədə də gözlənilmişdir.

Bölmə S. Vurğunun “*Muğan*” poemasından götürülmüş bir hissə ilə başlayır. Şagirdlər elə ilk mövzudan təbiət və onun qorunması ilə bağlı problemə cəlb edilir, müzakirələr aparır, problemlə məsələlərin həllini tapmağa çalışırlar. “*Şollar su kəməri*” mətni insanın həyatında suyun əhəmiyyətini göstərməklə yanaşı, onun əldə edilməsi və insanın istifadəsinə təqdim edilməsində çəkilən əziyyət, sərf olunan vəsait, insanlarla xidmət etmək üçün çalışan xeyirxahların fəaliyyəti diqqətə çatdırılır. Bu mətnlər şagirdlərdə xeyirxahlıq, xalqına xidmət etməyi özünə borc bilmək, xalqın rifahı üçün çalışmaq, qurmaq, yaratmaq kimi müsbət fikirlər formalaşdırır.

Bölmədəki digər mətnlər də şagirdlərdə müsbət xüsusiyyətlər formalaşdırmaqla yanaşı, onların qarşısında təbiəti qorumaq, onun qayğısına qalmaq kimi vacib, həlli mümkün olan və mümkün olmayan problemlər qoyur. “*Xəzər dənizi*” mətni vasitəsilə müəllim diqqəti təkcə tullantı və kimyəvi maddələrlə çırklənən Xəzərin qorunması probleminə yönəltmir. Eyni zamanda, şagirdləri həmin problemləri həll etmək üçün layihələrə cəlb edir. Bu layihələrin icrası üçün təkcə bir sinfin deyil, hətta qonşu məktəblərin də iştirakını vacib və əhəmiyyətli sayır. Şagirdlərə “*Xəzərimizi qoruyaq*” (dərslik, səh. 79) adlı konfransın keçirilməsi təqdim olunur. Layihə həm də əvvəlki illərdə öyrənilmiş materialları, orfoqrafik və grammatik qaydaları da təkrar etməyə (elan və protokolun yazılıması) imkan verir. Təkcə bu layihənin icrası şagirdlərdə planlı fəaliyyət, ünsiyyətqurma, əməkdaşlıq, qruplarda və kollektivdə iştiraketmə bacarığı, problemlı situasiyanı həlletmə yolu, əldə etdiyi nəticəni ümumiləşdirmə və təqdimetmə kimi bacarıqlar formalaşdırıbılər.

“*Xəzər dənizi*” haqqında verilmiş mətnlər şagirdlərə elmi və bədii mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müqayisə etməyə imkan verir. Həmin mövzudan sonra ““Ötraf mühitin qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu”ndan bir hissə verilir. Bu, üslubların birinin digərinə təsir etməsini, eyni mövzu, problem və digər məsələlərə müxtəlif üslublarda münasibət bildirilməsinin mümkünlüyünü əsaslandırır. Mətnlər əsasında üslubların müqayisəsini aparmaq üçün aşağıdakı sxemdən istifadə etmək olar.



Söhrab Tahirin “Birlik” şeiri insanları birliyə çağırır, birlik bütün çətinliklərin çıxış yolu kimi təqdim olunur. Bu şeir 20 Yanvar hadisələrinə keçid üçün motivasiya xarakterlidir. Çünkü tariximizin məhz bu günü milli-azadlıq və müstəqillik hərəkatını sürətləndirmiş, işgalçılara qarşı güclü bir etiraz olmuşdur. Dərslikdə bu tarixi hadisənin detallı faktları verilməmiş, “Şəhidlər” şeiri vasitəsilə həmin hadisə haqqında şagirdlərin özlərinin fikir yürütülməsi, hadisələrə münasibət bildirməsi nəzərdə tutulmuşdur.

I bölmədə olduğu kimi, burada da zəruri dil qaydaları verilmiş, üslublar, bədii üslub və elmi üslub haqqında zəruri məlumatlar, üslubları, onların xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verən tapşırıqlar təqdim olunmuşdur.

Bölmənin sonunda şagirdlərə hekayə yazmaq təklif olunur. Əvvəlki illərdə şagirdlərə hekayə yazmaq öyrədildiyi üçün bu, çətinlik törətməyəcəkdir. Dərslikdə (səh. 85) hekayə yazmaq üçün plan, istiqamət, süjet xəttini qurmaq üçün müvafiq təlimat və ideya verilmişdir. Hekayənin adını şagirdlər özləri müəyyənləşdirə bilərlər. Hekayənin həcminin böyük olmasına ehtiyac yoxdur. Əsas məqsəd şagirdlərin bölmə ərzində ətraf mühitin qorunması ilə bağlı apardıqları müzakirələrin ümumiləşdirilməsi, hekayə vasitəsilə problemin qoyulması və həlli yollarının göstərilməsidir. Şifahi müzakirələr nə qədər dolğun, ətraflı və məzmunlu olarsa, şagirdlərin yazılı bir o qədər mükəmməl olar. Bu həm də yazılı və şifahi nitqin əlaqəli olduğunun bariz nümunəsidir.

Bölmə yekunlaşarkən müəllim şagirdlərlə birlikdə ümumiləşmələr aparır və şagirdlərin gəldikləri nəticənin özləri tərəfindən əsaslandırılmasına nail olur. Bölməni yekunlaşdırarkən şagirdlərin münasibətini öyrənmək və bölmənin dəyərləndirilməsini aparmaq üçün müəllim aşağıdakı iş vərəqindən istifadə edə bilər:

Bölmədəki mətnlər	Bölməyə uyğundur/ uyğun deyil.	Əsaslandırma	Problemi situasiya yaratdı.	Problemin həllinə yardım etdi.	Gəldiyim nəticə
“Xəzər dənizi”					
“Çinarın şikayəti”					
“Birlik”					

III bölmə “Ailə və cəmiyyət” adlanır. III və IV bölmələrdə də eyni yanaşma gözlənilmişdir. III bölmədə tərbiyənin əsasının ailədə qoyulduğu, insanlar arasında qarşılıqlı sevgi və hörmətin vacib xüsusiyyət olduğu ön plana çəkilir, mətnlər vasitəsilə fikirlər sübuta yetirilir.

Bölmədəki “Sevgi ağacı”, “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili”, “Məndən ötdü, qardaşma dəydi”, “Dua edən əllər”, “Mirzə Səfər” mətnləri vasitəsilə şagirdlər “Nə üçün ailə kiçik dövlət hesab edilir?”, “Cəmiyyətin formalaşmasında ailənin rolü nədir?”, “Ailə və cəmiyyət bir-biri ilə necə əlaqəlidir” və digər mətnlər vasitəsilə şa-

girdlər suallara cavab axtarır və düzgün aparılan müzakirələr suallara cavab tapmaqdə yardımçı olur.

Bölmənin epiqrafi – “*İnsanlığı sevsən, sevilərsən*” əsasında müzakirənin təşkil edilməsi üçün aşağıdakı sxemdən istifadə etmək olar:



Sxem vasitəsilə şagirdlərin ilkin fərziyyələri alınır, bölmə yekunlaşdıqda şagirdlərə həmin sual təkrar verilir, onların ilkin və sonrakı fikirləri müqayisə edilir, fikirlər də yaranan inkişaf müşahidə edilir.

Bölmədə əsas mətnlərlə yanaşı, yardımçı mətnlər də (S.Rüstəm “*Oğluma*”, V.Adil “*Qızıma*”, “*Bədən dili*” və s.) verilmişdir. Bu mətnlər əsas mətnlərdəki fikrin təsdiqini tapmaq, mahiyətini açmaq üçündür.

Şagirdlərə şəkillər üzərində iş aparmaq əvvəlki sinifdə də təklif olunmuşdu. Şəkillərin təhlili, mətnin məzmununa uyğunluğu, rəsm və ya foto olması, rəng çalarları, şəkillər vasitəsilə çatdırılan fikrin müəyyən edilməsi, şagirdin özünə mövzu ilə bağlı rəsm və ya fotonun çəkilməsinin tapşırılması onlarda təsviretmə, əlaqələndirmə, müqayisətmə kimi bacarıqların formalasdırılmasına imkan yaradır.

III bölmədə verilmiş mətnlər şagirdi ailəyə, dövlətə, cəmiyyətə məhəbbət ruhunda tərbiyə edir, onlarda ataya, anaya, müəllimə, dosta qayğı və hörmətlə yanaşmaq və s. bu kimi ali hissələr aşılıyır, şəxsiyyətin formalاشmasında ailənin əvəzsiz xidmətlərini ön plana çəkir.

IV bölmə “Milli irsimiz” adlanır. Bölməyə “*Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*”, “*Vatikanın gələn var*”, “*Əsir ağacın hekayəsi*”, “*Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada*”, “*Bahar nəğməsi*”, “*İldirimli yollarla*” mətnləri daxil edilmişdir. “*Azərbaycanın milli geyimləri*” adlı hissədə milli geyimlərimiz və onlar haqqında mətn tərtib etmək üçün plan-

mişdir. Bu mətnlər milli irlimizi öyrənmək baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu mətnlər vasitəsilə şagirdlər milli-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı olan insanlar, məkanlarla tanış olur, soy-kökümüzə yaxından bələd olurlar. “Əsir ağacın hekayəti” və “Şəhidlər” mətnləri vətənpərvərlik hissinin aşılanması üçün dərsliyə salınmışdır.

Dərslikdə azərbaycanlıq ideologiyası, vətənpərvərlik hissi, Vətənə məhəbbət, daşınmaz milli irlin qorunması kimi məsələlər ön plana çıxılmışdır.

“Əsir ağacın hekayəti”, “Şəhidlər”, “Zəngilan çinar meşəsi”, “Vətən torpaq, Vətən eldir; Vətən sən!” (səh. 89), M.Arazın “Məndən ötdü, qardaşımı dəydi” şeiri, “Xocalı faciəsi” ilə bağlı mətnlər (səh. 116–117), Ə.Nicatın “Qızılbaşlar” romanından bir hissə (səh. 135), milli geyimlər, festivallar və s. mətnlər vətənpərvərlik hissinin aşılanması üçün dərsliyə salınmışdır.

Mətnlərdə gender bərabərliyi də nəzərə alınmışdır. III bölmədəki S.Rüstəmin “Oğluma”, V.Adilovun “Qızıma” şeirləri buna misaldır. “Cəmi 40 söz” mətnində xanım Sinhq, “Hər şey su ilə başladı” mətnində Hellen Keller və Anna Sullivan, “Arzum journalist olmaq idi” mətnində Vüsalə Mahirqızı, universitet tikdirmək üçün xeyli vəsait ayıran xanım Stenford (dərslik, səh. 125) qadının cəmiyyətin inkişafında rolunu qabarıq əks etdirən mətnlərdir.

İnkluzivliyi təmin etmək üçün müxtəlif səviyyəyə malik tapşırıqlar verilmişdir. Peşəkar müəllim diferensiallığı qoruyaraq tapşırıqları səviyyələrə uyğun qruplaşdırmaqdə çətinlik çəkməyəcək. Məsələn: 14–15-ci səhifələrdə verilmiş 2, 3, 11, 13, 18 nömrəli tapşırıqlar nisbətən zəif, 4, 5, 9, 14, 16, 17 nömrəli tapşırıqlar orta səviyyəli, digər tapşırıqlar yüksək səviyyəli şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuşdur. 12-ci tapşırığın 1-ci suali (““Ağır ittiham” birləşməsində hansı söz məcazi mənə daşıyır?”, “Həmin sözü həqiqi mənada işlədin”) I səviyyəli, 3-cü suali (“Ağır sözünü işlətməkdə Tofiq Bayramın məqsədi nədir?”) nisbətən qüvvəli şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dərslikdə verilmiş tapşırıqların oxşarını, nisbətən çətin formasını hazırlamaq, bu tapşırıqları şagirdlərə yerinə yetirməyi tapşırmaq, onların informasiya texnologiyalarından daha geniş və düzgün istifadə etməsini reallaşdırmaq istiqamətində aparılan iş istedadlı müəllim üçün çətin olmamalıdır.

Mətn üzərində iş aparmaq üçün prosedural və kontekstual xarakterli müxtəlif tapşırıqlar, çalışmalar seçilmiştir. Şagirdlərə layihələr üzərində müstəqil və sərbəst şəkildə işləmək üçün müxtəlif istiqamətlər verilmiş, yaradıcı işləmələrinə şərait yaradılmışdır. Müstəqil təqdimatlar, müxtəlif mövzularda mətnlər qurmaq, yaradıcı layihələr şagirdlərin təfəkkürünün formalasdırılması baxımından əhəmiyyətlidir.

Müəllimlər şagirdləri tapşırıqlar üzərində işlədərkən şagirdlərin səviyyəsini nəzərə almalı, I, II səviyyəyə uyğun şagirdləri mürəkkəb tapşırıqlarla yükleməlidir.

Debatlar aparmaq, müzakirələrdə iştirak etmək, mühakimələr irəli sürmək, fikrini sərbəst ifadə etmək üçün şagirdlərə müxtəlif tapşırıq nümunələri verilmişdir. Bütün mətn, qrammatik qayda və tapşırıqlar fənnin məqsədinin, standartların tələblərinin həyata keçirilməsinə yönəlmüşdir.

Hər bölmədə KSQ-in keçirilməsi üçün müəllimə nümunələr verilmişdir.

Dərslikdə şagirdlərin yaradıcı fəaliyyətə cəlb edilməsi məqsədilə qəzet maketi hazırlanmaq üçün onlara layihə (səh. 6–7) təqdim olunmuşdur. 7-ci səhifədə layihəni işləmək üçün lazımlı olan istiqamət, forma və məqsəd, 190–193-cü səhifələrdə isə maketin sxemi və hazır maketə nümunə verilmişdir.

Şagirdlərə qəzet maketi hazırlamaq üçün layihə işi sxem şəklində təqdim edilmişdir. Bu layihə rus bölməsi üçün hazırlanmış Azərbaycan dili dərsliyində də vardır. Yaxşı olar ki (əgər müəllimlər uyğun bilərlərsə), bu layihə hər iki bölmənin iştirakı ilə (əgər məktəbdə hər iki bölmə mövcuddursa) hazırlanıb və məktəbin orqanı hesab edilsin. Birgəfəaliyyətin formalaşması baxımından layihə xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Şagirdlər informatika dərslərində müxtəlif programlara, o cümlədən **Microsoft Office** programlarından istifadə qaydalarına yiyələndikləri üçün layihəni hazırlanmaq onlara çətinlik törətməyəcək.

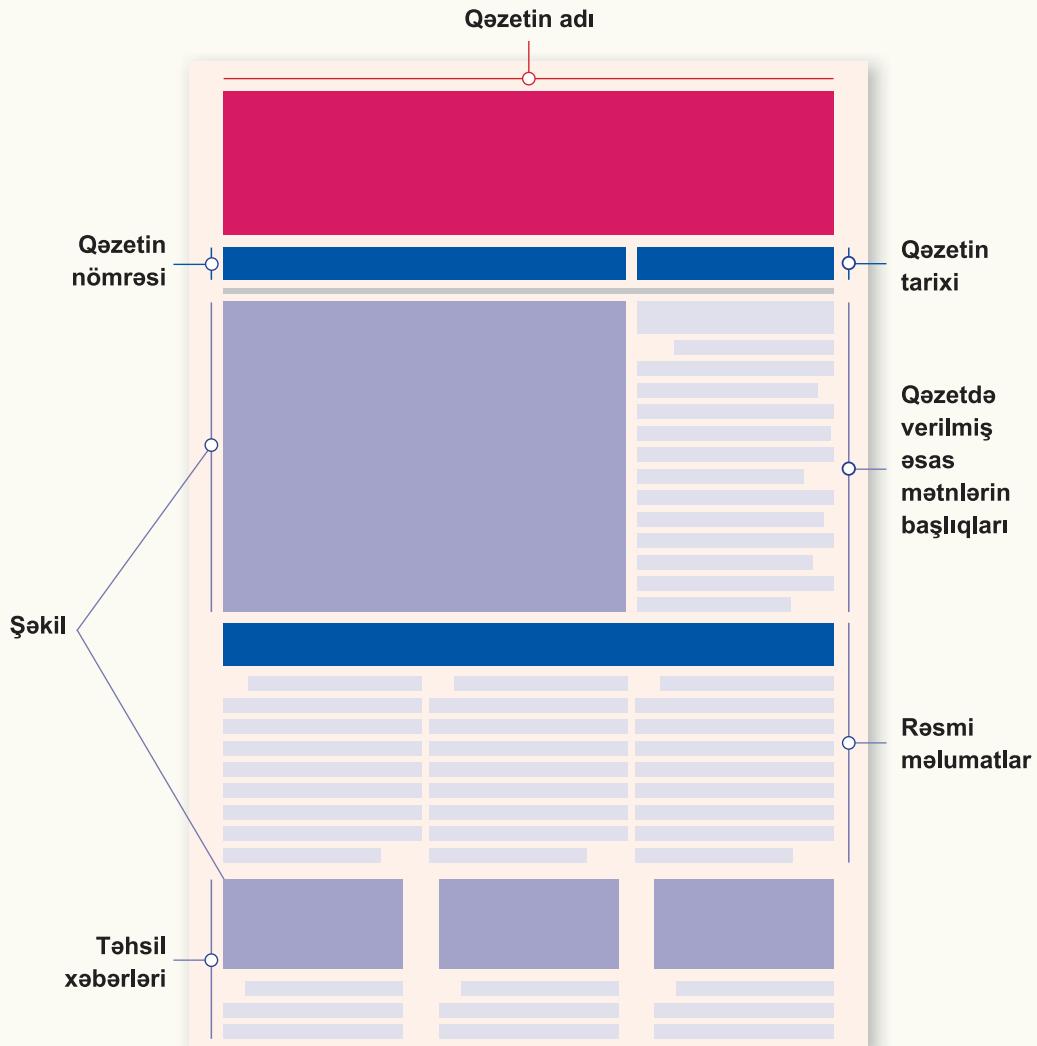
Əziz müəllimlər! Əgər məktəbinizin İKT ilə təminatı yoxdursa, şərait buna imkan vermirsa, siz bunu adı vatman kağızlarından istifadə etməklə də həyata keçirə bilərsiniz. Bu layihə üzərində şagirdləri çalışdırmaqla siz onlarda qruplarda komanda şəklində işləmək, toplamaq, sistemləşdirmək, yazıları düzəltmək, ədəbi dilin normalarına uyğun yazı yazmaq, sual tərtib etmək, şəkil çəkmək, onu başqalarına rəy üçün təqdim etmək, fərqli fikirlərə, tənqidə dözümlülük kimi bacarıqlar formalaşdırıbiləcəksiniz.

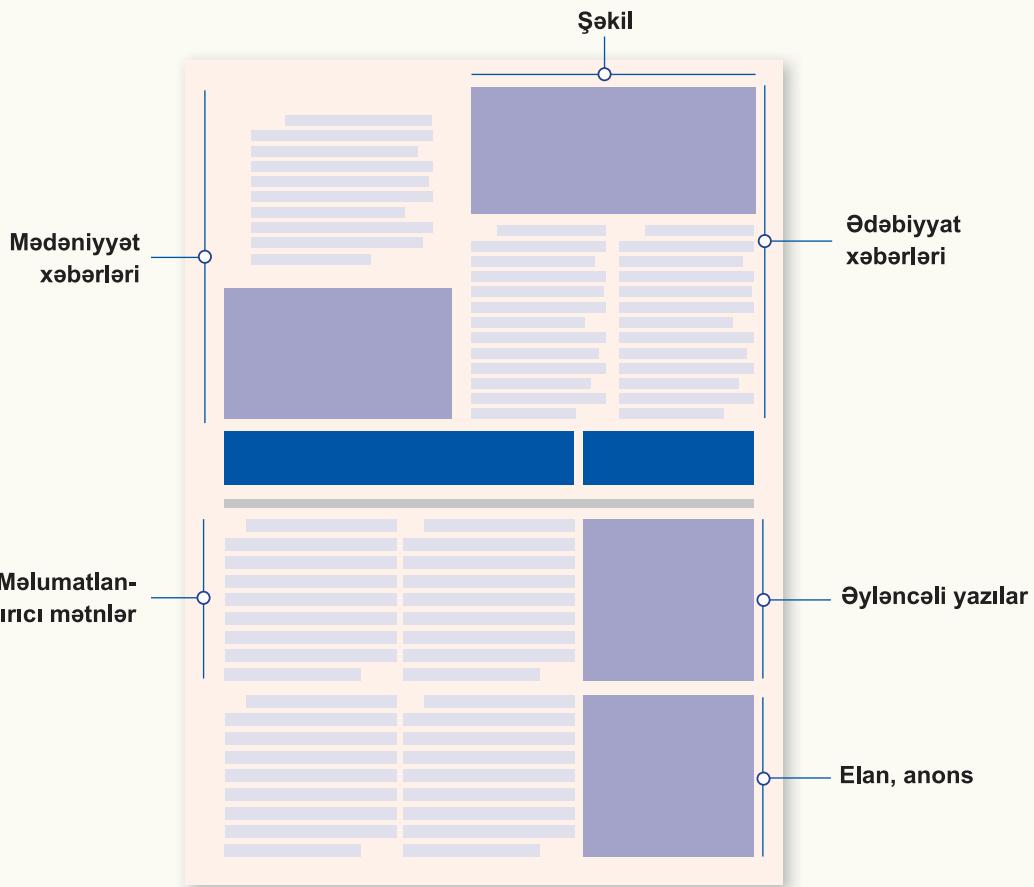
Dərslikdə bir neçə yerdə qəzet və ya jurnal materialı üzərində iş aparmaq üçün tapşırıqlar verilmişdir. Bu tapşırıqları icra edən şagird istər-istəməz Azərbaycan mətbəuti ilə tanış olacaq, mütaliə edəcək, müsbət və mənfi tərəfləri müəyyən edəcək, münasibət bildirəcək, əgər lazımdırsa, yazıya düzəliş edəcək və fikrini əsaslandıracaq. Bu tipli tapşırıqları mərhələli şəkildə icra edən şagird, təbii ki, mükəmməl yazı vərdişlərinə yiyələnəcəkdir.

Müəllim şagirdlər tərəfindən qəzətdə yerləşdiriləcək mətnlərin daha çox məktəblə, təhsillə, şagirdlərin peşə seçimi ilə bağlı olmasına çalışmalıdır. Toplanılan materiallar təkcə Azərbaycan dili dərslərində öyrəndikləri ilə yekunlaşmamalıdır. Digər fənlərin tədrisi zamanı öyrəndikləri maraqlı fakt və hadisələrin maketdə öz əksini tapması fənlərarası əlaqələrin yaranması üçün imkan yaradır.

Dərslikdə verilmiş qəzet maketinin sxeminin vəsaitdə də verilməsini məqsədə uyğun hesab edirik.

Qəzət məketini hazırlanmaq üçün şagirdlərə dərslikdə məket və plan da təqdim edilmişdir. Təbii ki, planın hazırlanması, şagirdlərin qruplara bölünməsi, layihənin icrası üçün müddət müəyyən edilməsi, vəzifə bölgüsünün aparılması müəllimin nəzarəti altında icra edilməlidir (bax səh. 17).





LAYİHƏNİ HAZIRLAMAQ ÜÇÜN:

- İlk gündən qruplara bölünün.
 - Hər qrupun vəzifələrini, görəcəyi işləri müəyyənləşdirin.
 - Görəcəyiniz işlər:
 - Materialları toplamaq (ilboyu hazırlayacağınız mətnlər, hekayələr, məqalələr; məktəbinizdə keçiriləcək tədbirlər, sorğular və s.);
 - Mətnlərin orfoqrafik cəhətdən düzgünlüyünü yoxlamaq;
 - Cümələlərin ədəbi dil normalarına uyğunluğunu yoxlamaq;
 - Mövzuya uyğun şəkillər toplamaq;
- Siz maketi hazırlamaq üçün **Microsoft publisher** programından istifadə edə bilərsiniz.
- Qəzetdəki bölmələr, rubrikalar və s. haqqında sxem 192–193-cü səhifələrdə verilmişdir.

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNİN 10-cu SİNFİ ÜÇÜN AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİ ÜZRƏ MƏZMUN STANDARTLARI

10-cu sinif

10-cu sinfin sonunda şagird:

- dinlədiyi və KİV-dən aldığı məlumatları təqdim edilmə formalarına görə fərqləndirir;
- müxtəlif mülahizələri dəyərləndirməklə təqdimatlar hazırlayır;
- mətnədəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir;
- mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyur;
- mətni tezislər və xülasə şəklində ifadə edir;
- müxtəlif mülahizələrin müqayisəsinə əsaslanan mətnlər yazır;
- müxtəlif əməli yazılar (rəy, məruzə) yazır;
- sözlərdən və cümlələrdən ədəbi dil normalarına uyğun istifadə edir;
- mətnin tərtibat formasını nəzərə almaqla durğu işarəsi və orfoqrafiya qaydalarına əməl edir.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt standartlar

1. Dinləyib-anlama və danışma

Şagird:

1.1. Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.

1.1.1. Dinlədiyi və KİV-dən aldığı məlumatlarda yol verilmiş məntiqi nöqsanları müəyyən edir.

1.1.2. Dinlədiyi və KİV-dən aldığı məlumatları təqdim edilmə formalarına görə fərqləndirir.

1.2. Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir.

1.2.1. İfadə edəcəyi fikrə uyğun üslub seçir.

1.2.2. Müfəssəl faktlardan, əyani vəsaitlərdən, müvafiq KİV-dən istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.

1.2.3. Fakt və sitatlardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.

1.2.4. Müzakirələrdə söylənilmiş mülahizələri dəyərləndirməklə təqdimatlar hazırlanır.

2. Oxu

Şagird:

2.1. Mətndə tanış olmayan sözləri mənimsədiyini nümayiş etdirir.

2.1.1. Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətinə görə fərqləndirir.

2.1.2. Söz və ifadələrə əsasən oxuduğu mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

2.2. Mətnin məzmun və strukturunu mənimsədiyini nümayiş etdirir.

2.2.1. Mətni ədəbi dilin normalarına uyğun oxuyur.

2.2.2. Mətnin hissələrini tezislər şəklində ifadə edir.

2.2.3. Mətnin məzmununu xülasə şəklində ifadə edir.

3. Yazı

Şagird:

3.1. Rabitəli yazı vərdişlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.

3.1.1. Mövzuya uyğun üslub seçir.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı müxtəlif mülahizələri müqayisə etməklə mətni formalasdırır.

3.1.3. Mətnin üslubu üzərində işləməklə yazıya düzəlişlər edir.

3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (rəy, məruzə) yazır.

4. Dil qaydaları

Şagird:

4.1. Dil qaydalarını mənimsədiyini nümayiş etdirir.

4.1.1. Ədəbi dilin normalarına uyğun müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurur.

4.1.2. Sözün qrammatik-məna xüsusiyyətlərini gözləməklə ədəbi dil normalarına riayət edir.

4.1.3. Müxtəlif cümlə konstruksiyalarında durğu işarələrindən istifadə edir.

4.1.4. Mətnin tərtibatı zamanı müxtəlif yazılış formalarından istifadə edir.

MƏZMUN STANDARTLARININ ŞƏRHİ

Dinləmə şifahi nitqin eşidilməsi və qavranılmasıdır. Şagird mövzu ilə bağlı müxtəlif mənbələrdən məlumatı dinləyir, lazım olan informasiyanı seçir, qeydlər aparır. Dinlədiyi mətndə əsas fikri, lazım olan faktları seçməyi bacarır, həmin fikir və faktlar ətrafında mülahizələr yürüdür.

Müəllim şagirdlərə mövzu ilə bağlı dinləmə mətnləri təqdim etməkdə sərbəstdir. Sualların cavablandırılması, dinləyib-anlama və danışma məzmun xətlərinin tələbləri ni icra etmək üçün şagirdə mətni dinləyərkən diqqətli olmayı tövsiyə etməlidir.

Dinləmə mətnləri üzərində işləyərkən şagird aşağıdakılari bacarmalıdır:

- dinlədiyi mətnin məzmununu izah edir;
- mətnin məzmununa münasibət bildirir;
- mətndəki əsas fikri müəyyən edir;
- mətndəki hadisələrə münasibət bildirir;
- mətndəki obrazlara münasibət bildirir;
- sözlərin düzgün tələffüzünə diqqət yetirir;
- mətnlə bağlı verilən suallara cavab verir;
- dinlədiyi fikirləri dəqiqləşdirmək məqsədilə suallar verir;
- mətndən lazım olan faktları seçir;
- mətndəki fakt və hadisələri fərqləndirir;
- fikirlərinin əsaslandırılmış olması üçün faktlardan istifadə edir;
- mətndən açar sözləri seçir;
- mətndəki söz, ifadə və cümlələrin mənasını izah edir.

Danışma nitq fəaliyyətidir. Şagird müzakirə olunan mövzu ilə bağlı fikirlərini bilir, müxtəlif fikirlərə münasibət bildirir, müzakirələrə qoşulur, nitqini qurur. Danışma həm dinləmə, həm də oxu mətnlərindən sonra həyata keçirilir.

Danışma bacarığı sinifdə müzakirələr zamanı formalaşır. Şagirdin fikir bildirməsi, fikirlərini ifadə etməsi üçün ona müəllim lazımı dəstəkləyici mühit yaratmalıdır.

Dərslikdə şagirdin müzakirə olunan mövzu ilə bağlı danışması, problemi müəy-yənləşdirməsi və münasibət bildirməsi, müqayisələr aparması, təkliflər verməsi üçün kifayət qədər tapşırıq modelləri vardır.

Danışmanı reallaşdırmaq üçün dərslikdə şəkillər və onlar üzərində işləmək üçün suallar verilmişdir. Müəllim uyğun bildiyi digər şəkillərdən də istifadə edə bilər.

Danışma zamanı şagird aşağıdakiləri bacarmalıdır:

- sait və samitləri düzgün tələffüz edir;
- sözləri düzgün vurğu ilə tələffüz edir;
- jest və mimikalardan nitqinə uyğun istifadə edir;
- nitqində temp və ritmdən istifadə edir;
- fakt və hadisələri seçə bilir;
- fakt və hadisələri fərqləndirə bilir;
- fikrini əsaslandırarkən faktlardan yerində istifadə edir;
- şəkilləri təsvir edir;
- şəkillər əsasında dialoq və mətn qurur;
- mövzu ilə bağlı fikirlərini bildirir;
- fikirlərini bildirmək üçün zəruri söz və ifadələrdən istifadə edir;
- mövzu ilə bağlı cümlə (cümələlər) qurur;
- müşahidə etdiyi əşya və hadisələri şifahi təsvir edir;
- cümlələr əsasında rabitəli mətn tərtib edir;
- çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir;
- əsas fikrə münasibət bildirir;
- obrazlara münasibət bildirir;
- hadisələrin sonluğunu fərqli təqdim etmək üçün təkliflər verir;
- dinlədiyi və ya oxuduğu mətnin məzmununu danışır;
- KİV-dən istifadə etməklə fikirlərini əsaslandırır;
- müzakirələrdə eşitdiyi fikirləri dəyərləndirir.

Oxu müxtəlif üslubda olan mətnlərin şüurlu, düzgün və ifadəli oxusunun təşkil edilməsidir.

Oxu söz ehtiyatını artırmaqla yanaşı, şagirdlərin nitqini, özünüifadə bacarıqlarını (şifahi və yazılı şəkildə) inkişaf etdirir. Oxu düzgün, sürətli və ifadəli oxu vərdişləri formalasdırır, fakt və hadisələri müəyyən etmək, onları qruplaşdırmaq, müqayisə etmək və s. üçün şərait yaradır. Oxu mətnləri üzərində tapşırıqlar oxudan əvvəl, oxu zamanı və oxudan sonra icra edilir.

Oxudan əvvəl şagird mətnin adına münasibət bildirir, onu adlandırır, mətndə nə-dən və ya kimdən danışılacağı barədə fikir yürüdür, mülahizələrini bildirir, mətnlə bağlı orfoqrafik və orfoepik tapşırıqları icra edir. Hadisələri proqnozlaşdırır, onların necə davam edəcəyi barədə öz mülahizələrini bildirir və s.

Oxu zamanı mətni düzgün, şüurlu, sürətli və ifadəli oxumağı bacarır, mətnə uyğun şəkillər üzərində danışır, şəklin məzmununa uyğunluğunu müəyyən edir, mətnlə bağlı sualları cavablandırır.

Oxudan sonra mətnin məzmununun hansı səviyyədə mənimsənildiyini (obrazlar, əsas fikir və s.) öyrənmək üçün sual və tapşırıqlar üzərində iş aparılır, mətnin sonuna yaradıcı yanaşır.

Oxu zamanı şagird aşağıdakiləri bacarmalıdır:

- mətni intonasiya ilə oxuyur;
- oxu zamanı fasilə və tempi gözləyir;
- mətni düzgün, ədəbi dilin normalarına uyğun oxuyur;
- oxu zamanı intonasiyanın tələblərinə əməl edir;
- mətnin tərkib hissələrini müəyyən edir;
- mətnin tərkib hissələrinə müvafiq hadisələrə münasibət bildirir;
- cümlələr və abzaslar arasındaki əlaqələri və bağlama vasitələrini müəyyən edir;
- tanış olmayan söz və ifadələrin kontekstə uyğun mənasını izah edir;
- sözlərə əsasən mətnin üslubunu müəyyənləşdirir;
- ifadələrə əsasən mətnin üslubunu müəyyənləşdirir;
- mətnin məzmununu xülasə şəklində təqdim edir;
- mətnin hissələrini tezislər şəklində təqdim edir.

Oxu prosesini təşkil etmək üçün aşağıdakı oxu modellərindən istifadə etmək olar.

Səsli oxu

Səsli oxuda oxunan məndəki sözlərin düzgün tələffüzü, sözlərin ifadə etdiyi mənanın şagirdlərə öyrədilməsi diqqətdə saxlanılır. Səsli oxu şagirdlərin oxu səviyyəsini müəyyənləşdirməklə yanaşı, onların nitq bacarıqlarını da inkişaf etdirir. Səsli oxunun ən əsas şərti sözlərin düzgün tələffüz edilməsinə diqqət yetirmək, şagirddə oxumağa həvəs yaratmaq və normal tempdə oxumasını təmin etməkdir. Səsli oxuda sürətli oxu deyil, intonasiya ilə oxu daha vacibdir.

Səsli oxunu müxtəlif üsullarla təşkil etmək olar.

1-ci üsul. Əvvəlcə müəllim səlis və aydın, hamının eşidəcəyi səs tonu ilə mətni oxuyur. Daha sonra məzmunun qavranma səviyyəsini öyrənmək üçün şagirdlərə sual və tapşırıqlar verir.

2-ci üsul. Müəllim şagirdləri qruplara ayırır və hər qrupdan bir şagirdə mətnin müəyyən hissəsini səsli oxumağı tapşırır və suallarla şagirdlərə müraaciət edir.

3-cü üsul. Şagirdlər növbə ilə mətni oxuyur və müəllimin suallarını cavablandırırlar.

Dərslikdə verilmiş mətnlərin hər biri səsli oxudan istifadə edilməklə oxuna bilər.

Qeydlər götürməklə oxu

Belə oxu şagirdlərdə fəallığı artırır, vacib məlumat, fikir və hadisələri yadda saxlamağa imkan verir. Səsli və səssiz oxu zamanı şagirdlərə oxunun məzmunu ilə bağlı qeydlər aparmaq təklif edilir. Şagirdlər iş vərəqlərinə oxuduqları mətndə əhəmiyyətli hesab etdikləri məqamları qeyd edirlər. Oxu bitdikdən sonra şagirdlərin qeydləri müzakirə edilir.

Bu oxu fərdi və ya cütlər şəklində icra edilə bilər.

Qeydlər götürməklə oxunu təşkil etmək üçün şagirdlərə aşağıdakı iş vərəqi təqdim edilə bilər:

Mətnin adı	Mətnin tipi (nəzm və ya nəsr şəklində olması)	Mətndə əhəmiyyətli hesab etdiyim			
		söz	söz birləşməsi	cümlə	abzas

“Cəmi 40 söz”, “Hər şey su ilə başlıdı”, “Xəzər dənizi”, ““Sən” dili əvəzinə, “mən” dili”, “Vatikandan gələn var”, “İldirimilı yollarla” və s. mətnlərin oxusunu bu üsuldan istifadə etməklə təşkil etmək olar.

Proqnozlaşdırılmış oxu

Bu oxu modelindən şagirdləri daha da fəallaşdırmaq, müxtəlif yollarla onlarda mətnə qarşı maraq yaratmaq üçün istifadə edilir. Proqnozlaşdırılmış oxunu həyata keçirmək üçün bir neçə üsuldan istifadə etmək olar:

1-ci üsul. Şagirdlər mətnin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra müəllim şagirdlərə aşağıdakı formada iş vərəqi təqdim edir, mətndə baş verən və baş verə biləcək hadisələri yazmayı tapşırır. Şagirdlər I və II sütunu tamamlayırlar.

Mətndə baş verən hadisələr	Mətndə baş verəcək hadisələr	Hadisələrin nəticələnməsi
1.	1.	
2.	2.	
3.	3.	

- Müəllim mətnin davamını (bir hissəsini) oxuyur və şagirdlər mətndəki hadisələrin necə nəticələnəciyini üçüncü sütunda yazırlar.

2-ci üsul. Müəllim tərəfindən mətnin bir hissəsi səslə oxunur və mətnindəki hadisələrin necə davam edəcəyi və nə ilə nəticələnəcəyi ilə bağlı suallar yazılırlar. Sonra isə mətnin oxusu davam etdirilir və sualların cavabı mətnində tapıldığca onların üstündən xətt çəkilir. Bütün suallara cavab tapılması şagirdin diqqətli dinləmə, hadisələri təxminetmə və ümumiləşdirmə bacarıqlarının olması deməkdir. Bu üsulla proqnozlaşdırılmış oxunu icra etmək üçün şagirdə aşağıdakı iş vərəqini təqdim etmək olar:

Hadisələrin necə davam edəcəyi ilə bağlı suallar	Hadisələrin nə ilə nəticələnəcəyi ilə bağlı suallar	Mətnində suallarına cavab tapıldı	Mətnində suallarına cavab tapılmadı

3-cü üsul. Müəllim mətni oxumazdan əvvəl mətnin adı, mətnə uyğun illüstrasiyalar, rəsmlər, fotolar və s. istifadə edərək şagirdlərə məzmunla bağlı fərziyyələr irəli sürməyi tapşırır. Müəyyən hissədən sonra oxunu dayandırır, “*Sizcə, hadisələrin ardi necə ola bilər?*”, “*Mətnin davamında hadisələrin düşündüyüüz kimi baş verməsinin səbəbi nədir?*” kimi suallar verərək şagirdləri mətn üzərində düşünməyə istiqamətləndirir.

“*Cəmi 40 söz*”, “*Hər şey su ilə başladı*”, “*Muğan*”, “*Çinarın şikayəti*”, “*Dua edən əllər*”, “*Mirzə Səfər*”, “*Əsir ağacın hekayəsi*”, “*Sevgi ağacı*”, “*Bahar nəğmələri*” və s. mətnlərin oxusunu bu üsuldan istifadə etməklə təşkil etmək olar.

Sual verməklə oxu

Müəllim şagirdlərə mətnin adına əsasən onun məzmunu, mətnində nədən danışılması ilə bağlı suallar hazırlamağı tapşırır. Bu, oxudan əvvəl, oxu zamanı və ya oxudan sonra icra edilə bilər. Bu, şagirdləri mətn üzərində düşünməyə təşviq edir. Sual verməklə oxu metodu iki formada hayata keçirilir:

1. *Şagirdlər mətni oxuyarkən onlarda yaranan sualları yazır, sonra isə qruplara bölünərək həmin suallara cavab axtarırlar.*

2. *Şagirdlər oxuya başlamazdan əvvəl mətnin adına əsasən, oxu zamanı isə onlarda yaranan sualları lövhəyə yazırlar. Mətnə əsasən suallara cavab tapıldığca onların üstündən xətt çəkirlər.*

3. “*Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı*”, “*Arzum jurnalist olmaq idi*”, “*Şollar su kəməri*”, “*Çinarın şikayəti*”, “*Birləşmə*”, “*Sevgi ağacı*”, “*Mirzə Səfər*”, “*Bahar nəğmələri*” və s. mətnlərin oxusunu bu üsuldan istifadə etməklə təşkil etmək olar.

Dərinləşdirilmiş oxu

Bu oxu zamanı bütün təfərrüatlara diqqət yetirilir və onlar təhlil edilir. Dərinləşdirilmiş oxu zamanı şagird mətni oxuyur və başa düşmədiyi yerləri aydınlaşdırmaqla yanaşı, mətndəki problem, hadisə və faktlara tənqidi münasibət bildirir, güclü və zəif məqamları tapır, fikir və qənaətləri müstəqil şərh edir.

““*Tarix və mədəniyyət abidələrinin Qorunması haqqında*” Azərbaycan Respublikasının *Qanunu*”, ““*Ətraf mühitin qorunması haqqında*” Azərbaycan Respublikasının *Qanunu*”, “Şəhidlər”, “Xocalı dünya mətbuatında”, “Əsir ağacın hekayəsi”, “Hər şey su ilə başladı”, “Xəzər dənizi”, “Çinarın şikayəti” və s. mətnlərin oxusunu bu üsuldan istifadə etməklə təşkil etmək olar.

İşarələyərək oxu

Bu oxuda əsas məqsəd şagirdlərə mövzunu anlamağa kömək edən açar sözləri müəyyənləşdirməyi və əsas hissələri seçməyi öyrətməkdir. Şagirdlər əsas hissələri mətn üzərində işarə edir, seçdikləri həmin hissələri öz cümlələri ilə ifadə edərək yeni mətn yaradırlar.

“*Vatikandan gələn var*”, “*Birlik*”, “*Xəzər dənizi*”, “*Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı*”, “*Cəmi 40 söz*”, “*Dua edən əllər*” və s. mətnlərin oxusunu bu üsuldan istifadə etməklə təşkil etmək olar.

Müzakirəli oxu

Bu oxu modeli şagirdlərə mətnin mövzusu ilə bağlı biliklərini, fikir, hiss və düşüncələrini yoldaşları ilə paylaşmağa, qarşılıqlı fikir mübadiləsi aparmağa, müzakirə edilənlərə müxtəlis tərəflərindən baxmağa şərait yaradır. Mətn hissə-hissə və ya bütöv şəkildə oxunur, müzakirə bütün siniflə, yaxud qruplarla keçirilir. Müzakirənin sonunda isə ümumi fikirlərdən ibarət mətn tərtib olunur.

Müzakirədə bütün şagirdlərin iştirakı və bir-birlərinin fikrinə hörmətlə yanaşmanı təmin etmək lazımdır.

Bütün bölmələrdə verilmiş mətnlərin oxusunda bu üsuldan istifadə etmək olar.

Rollu oxu

Bu oxu şagirdlərə mətnin quruluşunu, dilini, obraz və personajların xarakterini anlamağa kömək edir. Şagirdlər mətnin məzmununda heç bir dəyişiklik etmədən, yaxud mətni oxuduqdan sonra onu dialoq şəklində tərtib edərək rollar vasitəsilə təqdim edirlər.

“Arzum jurnalist olmaq idi”, “Çinarın şikayəti”, “Vatikandan gələn var”, “Bahar nəğmələri” mətnlərinin oxusunda bu üsuldan istifadə etmək olar.

Müqayisəli oxu

Müqayisə aparmaq şagirdlərin təfəkkür və bacarıqlarını inkişaf etdirir. Oxudan sonra müəllim şagirdlərdən əvvəl oxuduqları və ya öyrəndikləri mətnlərlə hazırlı mətnin oxşar cəhətlərini soruşur, onlara mətnləri məkan, zaman, obraz, mövzu, ideya, hadisə və personajlara görə müqayisə etməyi və onlar arasında əlaqə yaratmağı tapşırır. Şagirdlərə “Bu əsərin mövzusu ilə əvvəllər oxuduğunuz əsərin mövzusu arasında nə əlaqə var?”, “Bu iki əsərin obrazları arasında hansı oxşarlıqlar (və ya fərq) var?” kimi suallarla müräciət edilir.

Əsərlərin müqayisəsini apararkən aşağıdakı iş vərəqindən istifadə etmək olar: (2 və ya 3 əsərin müqayisəsinin aparılması müəllim tərəfindən müəyyənləşdirilir)

Nümunə 1

Müqayisə edilən mətnlər			
	“Oğluma”	“Qızıma”	“Sevgi ağacı”
Oxşar cəhətləri	1. 2. 3.		
Fərqli cəhətləri	1. 2. 3.		

Müqayisə aparmaq üçün Venn diaqramından da istifadə etmək olar.

Rroblemlı situasiya		
"Xəzər dənizi" mətnində	"Çinarın şikayəti" mətnində	"Muğan" mətnində
1.		
2.		
3.		

Bilirəm, İstəyirəm bilim, Öyrəndim (BİBÖ)

BİBÖ informativ mətnlərlə işləmək üçündür. Şagirdlər mətni oxumamışdan əvvəl cədvəlin (səh. 15) I və II sütunlarını cavablandırırlar. Şagirdin aydınlaşdırmaq istədiyi suallar onun oxu məqsədini təşkil edir. Mətnlə tanış olduqdan sonra isə III sütuna fikirlər yazılır. II sütunda açıq qalmış suallara cavab tapmaq üçün müvafiq mənbə axtarmaq lazımdır.

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim
1.		
2.		
...		

“Dil, “Başəriyyətin yaddaşı – yazı”, “Hər şey su ilə başlıdı”, “Şollar su kəməri”, “Vatikanın gələn var”, “Bahar nəğmələri” , “Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada”, “Azərbaycanın milli geyimləri” mötnlərinin oxusunda bu üsuldan istifadə etmək olar. Şifahi müzakirələr zamanı şagirdlərin nitqinə, nitqin düzgün qurulmasına diqqət yetirmək azımdır.

Tənqid oyu

Məqsəd şagirdlərə oxuduqları haqqında sual vermək vərdişləri qazandırmaqla mövzu haqqında düşünmələrinə imkan yaratmaq, mövzunu müsbət və mənfi tərəfləri haqqında şəxsi fikirlərini bildirməkdir. Mətn oxunarkən şagirdlər beyinlərində yaranan suallara cavab axtarır, hiss, düşüncə və hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqəsi qurmağa çalışırlar. Fərdi təcrübələrindən istifadə etməklə oxuduqlarına məna verirlər.

Müəllim qurduğu dərsdən asılı olaraq dərslikdəki istənilən mötnin oxusunda bu üsuldan istifadə edə bilər.

Müəllim qurduğu dərs üçün üsul (klaster, anlayışın çıxarılması, BİBÖ, INSERT və s.) seçərkən onun şagirdlərdə hansı bacarıqları (fikirlərini ümumiləşdirmək, yiğcam ifadə etmək, münasibət bildirmək, dəqiqləşdirmək, sözləri qraqımmatik mənalarını görə fərqləndirmək, təhlil etmək, müqayisə etmək və s.) formalasdıracağını nəzərdə tutmalı və seçimi düzgün etməlidir.

Nitq mədəniyyəti nitqin müxtəlif şəraitində məzmun və məqsədə uyğun olaraq ədəbi dilin yazılı və şifahi formalarından, ifadəlilik vasitələrindən istifadə edə bilmə bacarığıdır. Aydınlıq, düzgünlük, sadəlik, dəqiqlik, yiğcamlıq, zənginlik, təmizlik, ifadəlilik, orijinallıq və s. düzgün və mədəni nitqi şərtləndirən tələblərdir. Nitqinin aydın olması üçün şagirdlər mövzu ilə bağlı əlavə məlumatə malik olmalıdırlar. Dərslikdə şagirdlərə bu məqsədlə mövzu ilə bağlı araşdırmaqlar aparmaq, məlumat toplamaq və sistemləşdirmək kimi tapşırıqlar verilmişdir. Ətraflı məlumatə malik şagirdlər fikirlərini uyğun ifadə vasitələri seçməklə aydın, sadə, geniş, lazımlı gəldikdə isə yiğcam, lakinik şəkildə təqdim etməyi bacarmalıdırular. Sözləri düzgün tələffüz etmək, zəngin söz ehtiyatına malik olmaq, intonasiya, səs tonu, temp, ahəng də gözəl nitqin vacib tələblərindən hesab edilir.

Şagirdlərin nitqini formalaşdırmaq üçün daim diqqətdə saxlanmalı və onlara aşilanmalı məsələlər:

- Mövzu ətrafında əvvəlcə düşünmək, lazımi material və faktlar toplamaq;
- Toplanılan materialları sistemləşdirmək və ümumiləşdirmək;
- Söz və qrammatik formaları düzgün və aydın tələffüz etmək;
- Sözün mənasına bələd olmaq, ondan yerində və düzgün istifadə etmək;
- Cümlələri düzgün qurmaq;
- Məntiqi vurgulu sözlərə diqqət yetirmək;
- Məzmunə uyğun intonasiya seçmək;
- Mənəsi aydın olmayan sözləri izah etmək;
- Fikirlərini, gəldiyi nəticəni faktlar, nümunələr, arqumentlərlə əsaslandırmaq;
- Danışarkən məntiqi ardıcılığa, cümlə və abzaslararası rəbitəyə diqqət yetirmək;
- İstifadə etdiyi mənbəni (əsər, məqalə, radio və televiziya verilişləri və s.) göstərmək;
- Yoldaşları ilə əks-əlaqə yaratmaq, müzakirələrdə dözümlü və səmimi olmaq, lazımlı gələrsə, əlavə şərhlər vermək

Göstərilənlərlə yanaşı, orfoqrafiya və durğu işarələrinə əməl edilməsi düzgün yazılı nitq mədəniyyətinin formalaşmasına yardımçı olacaqdır.

Əlbəttə, şifahi və yazılı nitqin formalaşması üçün yuxarıda göstərilənlər bir-dən-birə deyil, il ərzində şagirdlərlə mütəmadi aparılan düzgün işin nəticəsində tədrisən meydana çıxacaqdır.

Yazı vasitəsilə şagirdlər digər standartlar reallaşarkən əldə etdiyi, öyrəndiyi məlumatları müxtəlif mətn formaları şəklində təqdim edir, araşdırırları, sorğuları və tədqiqatları əsasında təqdimatlar hazırlayır.

Yazı zamanı şagird aşağıdakiləri bacarmalıdır:

- sözləri düzgün yazır;
- sözlərin mənasına bələd olaraq onlardan düzgün istifadə edir;
- cümlələri düzgün qurur;
- cümlələr əsasında mətnlər tərtib edir;
- durğu işarələrindən düzgün istifadə edir;
- mənbələrdən istifadə etməklə irəli sürülmüş problemlə bağlı müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər qurur;
- müxtəlif formalı (inşa, hekaya, esse) rəbitəli mətnlər yazır;
- yazdığı mətnlərə uyğun üslub seçir;
- mövzu ilə bağlı mülahizələri müqayisə edir;

- fikir və mülahizələri əsasında müxtəlif üslubda mətnlər hazırlayır;
- yazısını təkmilləşdirir;
- yazacağı fikirlər üçün forma müəyyən edir;
- mətn hazırlanmaq üçün plan tərtib edir;
- rəy yazır;
- məruzə yazır.

Dil qaydaları dilin fonetik, leksik və qrammatik quruluşu ilə bağlı zəruri biliklərin yiğcam, sadə, aydın formada şagirdlərə çatdırılmasını, orfoqrafiya qaydalarına riayət edilməsini, durğu işarələrindən yerli-yerində düzgün istifadə olunmasını təmin edir. Bu qaydalar oxu bacarıqları ilə yanaşı, yazı qabiliyyətinin inkişafı üçün zəmin yaradır.

Dil qaydalarını mənimsəyən şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

- zəruri dil qaydalarını bilir;
- fonetik anlayışları izah edir;
- sözlərin yazılış qaydasını bilir;
- leksik və qrammatik anlayışları izah edir;
- əsas və köməkçi nitq hissələrini fərqləndirir;
- sözlərin leksik mənasını izah edir;
- sözlərin qrammatik mənasını izah edir;
- sözlərin sintaktik vəzifəsini bilir;
- cümlədə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir;
- ədəbi dilin normalarını bilir;
- ədəbi dil normalarına riayət edir;
- dil normalarına uyğun cümlələri düzgün qurur.

Bu bacarıqlara yiyələnən şagird sadə, yaş səviyyəsinə uyğun şəkildə müxtəlif formada mətn hazırlanması, hadisələrə münasibət bildirməyi, obyekt, anlayış və hadisələri təsvir etməyi, nitqini düzgün qurmağı, yazısında müxtəlif üslublardan istifadə etməyi və s. bacarır.

Qeyd. Dərslikdə aşağı siniflərdə şagirdlərin öyrəndikləri dil qaydalarını əks etdirən tapşırıqlar da verilmişdir.

Dərslikdə müxtəlif mətn formalarının, təqdimatların hazırlanması üçün plan və istiqamətlər təqdim olunmuşdur.

TƏLİMİN TƏŞKİLİNİN FORMA VƏ ÜSULLARI

TƏLİM FORMALARI

Təlim prosesinin səmərəli qurulması üçün mövzuya uyğun forma və üsulların düzgün seçilməsi vacib şərtlərdən biridir. Bütün fənlərdə olduğu kimi, Azərbaycan dili dərslərində də təlimin dörd formasından – kollektiv, qruplarla (böyük və kiçik qruplar), cütlərlə və fərdi iş formasından istifadə olunur.

Müəllim tərəfindən təlim prosesində mövzuya uyğun olaraq düzgün seçilmiş təlim forması şagirdlərdə müvafiq bacarıqların formallaşmasına xidmət etməlidir:

Təlim forması seçilərkən məqsəd, təlim nəticələri, üsullar, sinfin səviyyəsi və yaşı xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Ən çox cütlərlə və qruplarla (böyük və kiçik) işə yer ayrılmasına baxmayaraq, təlim prosesində kollektiv və fərdi işin reallaşdırılması da zəruridir.

Qeyd.

Azərbaycan dili dərslərində müəllim şagirdlərin maraq və fəallığını artıq-maç üçün qeyri-standart dərs formalarından (dərs-mühazirə, dərs-seminar, dərs-oyun, dərs-ekskursiya, dərs-diskussiya və s.) istifadə edə bilər.

QRUPALARLA İŞ

Təlim prosesinin səmərəliliyi üçün təlim prosesində qrup formasından istifadə çox əhəmiyyətlidir və daha geniş imkanlara malikdir. Qrup şagirdlərin və qrupların arasında əməkdaşlıq, birləşmə, dəstək, müasirlik, münasibət bildirmə, problemin həlli zamanı kompromisə getmək, az vaxtda geniş məlumat əldə etmək, məlumatı emal etmək, ümumiləşdirmək, təqdim etmək və s. bu kimi bacarıqların formallaşmasına, vaxtdan səmərəli istifadəyə imkan yaradır.

Qruplarla iş iki cür olur: böyük qruplarla və kiçik qruplarla.

Böyük qruplar sinfin iki yerə bölünməsidir. *Kiçik qruplar* isə sinifdəki şagirdlərin sayından asılı olaraq hər biri 4-6 nəfərdən ibarət 3-5 kiçik formalardır.

Qrup daxilində şagirdlərin imkanları nəzərə alınmaqla vəzifə bölgüsü aparılmalıdır. Vəzifə bölgüsü verilən tapşırığın (aparılan tədqiqatın) daha səmərəli və əhatəli olmasına əlverişli imkan yaradır. Şagirlərin tapşırığı planlı və ardıcıl şəkildə yerinə yetirməsi üçün təlimat aydın olmalıdır. Qrup daxilində və qruplararası əməkdaşlıq və birləşmə imkanı təmin edilməlidir.

Qruplarla iş forması seçilərkən *karusel*, *ziqzaq*, *qərarlar ağacı*, *İNSERT*, *debat layihə*, *təqdimat* kimi üsullardan istifadə etmək olar.

KOLLEKTİV İŞ

Bu formadan istifadə şagirdlərin bütün siniflə işləməsinə imkan yaratmaqla yanaşı, onların düşüncə tərzinin formalaşmasına, birlikdə qərar qəbul etməsinə, əməkdaşlıq nəticəsində yaranmış müxtəlif fərziyyələrdən düzgün nəticə çıxarılmasına imkan verir. Dərsin motivasiya, müzakirə və ümumiləşdirmə mərhələsinə birgəfəaliyyət məqsədəmüvafiqdir. Kollektivlə iş forması seçilərkən *sual-cavab, klaster, anlayışın çıxarılması, auksion, müzakirə* kimi üsullardan istifadə etmək olar.



CÜTLƏRLƏ İŞ

Dərs prosesində cütlərlə iş zamanı şagirdlər iki-iki işləyir, təlim tapşırıqlarının yerinə yetirilməsində birgə fəaliyyət göstərirler. Bu onlara bir-birini daha yaxşı başa düşməyə, əməkdaşlıq etməyə, məsuliyyətlərini dərk etməyə imkan yaradır. Cütlərlə iş tapşırığı qısa müddət ərzində icra etmək üçün əlverişlidir. Lügət və qrammatik tapşırıqlar, mətnin tamamlanması, abzaslar arasında əlaqə yaratmaq, dialoqlarda durğu işaretlərinin düzgün qoyulması, cümlənin mətnin müvafiq hissəsinə yerləşdirilməsi, üzərində iş cütlər vasitəsilə icra edilə bilər.

FƏRDİ İŞ

Şagirdlərin potensial imkanlarını üzə çıxarmaq üçün ən səmərəli iş formalarından biri fərdi işdir. Fərdi olaraq tədqiqata cəlb edilən şagird öz imkanlarını səfərbər edir, sərbəst fəaliyyət göstərir, düşünür, sərbəst qərarlar verməyə çalışır. Bu iş formasının mütəmadi tətbiqi şagirdlərin fərdi keyfiyyətlərinin aşkarlanması və formalaşmasına imkan verir. Hər hansı bir obrazı təhlil etmək və dəyərləndirmək, problemlı situasiyanın həllində müstəqil və sərbəst qərar vermək, mətni davam etdirmək, esse (inşa) və ya hekayə yazmaq, təqdimat hazırlamaq tipli tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün fərdi iş formasından istifadə məqsədəmüvafiqdir.



TƏLİM ÜSULLARI

Təlim üsulları seçilərkən standart, təlim nəticəsi, məqsəd, sinfin hazırlıq səviyyəsi, biliklərin həcmi, təhcizat və texniki avadanlıq nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycan dilinin təlimi prosesində müxtəlif üsullardan: klaster, VENN diaqramı, İNSET, sorğu, BİBÖ, beyin həmləsi, söz assosiasiyası, müzakirə, interaktiv mühazirə, auksion, debat, layihə, təqdimatdan istifadə etmək mümkündür:

KLASTER

Klaster (*saxələndirmə*) interaktiv təlim üsuludur. Dərsin keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, şagirdlərin idraki fəallığına imkan yaradır. Klaster üsulu ilə təşkil edilən dərsdə müəllim tərəfindən tədris olunan mövzuya aid aparıcı bir termin lövhəyə yazılır. Şagirdlərin ilk fikir və fərziyyələri şərh olunmadan lövhəyə yazılır. Tətbiqi üçün təxminən 5-7 dəqiqə nəzərdə tutulan klasterin müzakirəsi və ümumiləşmə aparılır. Bu üsuldan, əsasən, düşünməyə yönəltmə və düşünmə mərhələsində istifadə oluna bilər.

“Birlik nədir?”, “Xəzər dənizi”, “Dil”, “Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı”, “Şollar su kəməri” mövzularında klaster üsulundan istifadə oluna bilər.

SORĞU

Sorğu və müsahibə sosioloji tədqiqatın mühüm və əhəmiyyətli vasitələrinən biridir. Bu üsul araşdırılan bu və ya digər problemlər haqqında müəyyən qrupların fikrini öyrənmək üçün aparılır.

Sorghular keçirmək üçün şagirdlərə suallar yazılmış vərəqlər təqdim olunur. (Sualı şagirdlər də hazırlaya bilərlər.) Suallar dəqiq və konkret olmalıdır. Daha sonra əldə edilən məlumatlar sistemləşdirilir, təhlil edilir və ümumiləşdirmə aparılır.

Dərslikdə sorğuya nümunə (səh. 41, tapşırıq 32) verilmişdir.

VENN DİAQRAMI

Əşya, anlayış və ya hadisələri müqayisə etmək üçün Venn diaqramından istifadə olunur. Müqayisə nəticəsində fikirlər ümumiləşdirilir. Ümumi cəhətlər kəsişən hissədə, fərqli cəhətlər kənarlarda yazılır. Tədqiqatın aparılması, nəticələrin çıxarılması və ümumiləşdirmə mərhələsində istifadə olunması məqsədə uyğundur. Üslubların oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün əlverişli üsul hesab edilir.

İNSERT

İNSERT təfəkkür və mütaliənin inkişafı üçün nəzərdə tutulmuşdur. Şagirdlər yeni mövzuya başlamazdan əvvəl mövzu ilə bağlı bildiklərini qeyd edirlər. Sonra oxunulacaq mətn şagirdlərə paylanılır, onlar oxuduqca mətnin üzərində müəyyən qeydlər edirlər.

Yaş və hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq, işarələr müxtəlif ola bilər. Adətən, aşağıdakı işarələrdən istifadə olunur:

- Rast gəlinən məlumat yeni olduqda bu işarədən istifadə edilir.
- Rast gəlinən məlumat şagirdin bildiyi deyilsə, yaxud bildiyinə ziddirsə, bu işarədən istifadə edilir.
- Şagirdin bildiyi hər hansı bir məlumatı təsdiq edirsə, bu işarədən istifadə edilir.

Əgər şagirdin bu və ya digər məsələ ilə bağlı əlavə məlumat almaq istəyi varsa, o zaman sual işarəsindən istifadə edə bilər.

İNSERT cədvəl şəklində də ola bilər.

Məlumat yenidir.	Bildiyim məlumata ziddir.	Bildiyim məlumatı təsdiq edir.
1.		
2.		
...		

BEYİN HƏMLƏSİ

Bu üsulun tətbiqində əsas məqsəd konkret problemin həlli yollarını müəyyənləşdirmək və idraki fəallığı artırmaqdır. Beyin həmləsi “əqli hücum” da adlanır.

Əqli hücumdan yeni mövzunun tədrisi zamanı şagirdin mövzu ilə bağlı hər hansı biliklərə malik olduğunu aydınlaşdırmaq üçün istifadə olunur. Şagirdlərə ünvanlanan sual ya lövhədə yazılır, ya da şifahi şəkildə sösləndirilir. Alınan cavablar lövhəyə yazılır, mövzu ilə bağlı olan cavablar dəqiqləşdirilir və müzakirələr aparılır. Bu üsul vasitəsilə problemin həlli yolları araşdırılır, müəyyən situasiyalarda çıxış yolu tapmaq, ümumi vəziyyəti təhlil etmək, daha səmərəli həll yolları tapmaq üçün qərar qəbul etmək bacarığı formalaşdırılır.

Dərsin bütün mərhələlərində istifadə oluna bilər.

MÜZAKİRƏ

Bu üsulen əsas vəzifəsi problemin həlli yolunu tapmaq, düzgün qərar qəbul etməkdir. Müzakirə mövzu ətrafında məlumatların və təəssüratların mübadiləsi məqsədilə aparılır.

Müzakirə dinləmək, sual vermək, təqdim etmək mədəniyyətini formalaşdırır, şagirdlərin məntiqi və tənqid təfəkkürünün inkişafına kömək edir, nitqini zənginləşdirir. Müəllim mövzuya aid “*Bu nə üçün baş verdi?*”, “*Nə baş verdi?*”, “*Siz bu vəziyyətdə nə edərdiniz?*” və s. bu kimi suallarla şagirdlərə müraciət etməklə müzakirəni tənzimləyir.

Bu üsul şagirdlərdə dinləmə mədəniyyətinin, mənbələrlə işləmək, fikirlərini təqdim etmək bacarığının formalaşmasına xidmət edir.

ZİQZAQ

Mətnin məzmunun qısa müddət ərzində şagirdlər tərəfindən mənimseñilməsinə imkan yaratmaq üçün bu üsuldan istifadə edilir. 4-5 nəfərlik qruplara bölünən şagirdlər yenidən nömrələnir. Hər qrupdakı eyni rəqəmli şagirdlər dən yeni qrup (ekspert qrupu) yaradılır.

Öyrəniləcək mətn qrupların sayı qədər hissələrə bölünür və ekspert qruplarına verilir. Ekspert qrupları onlara verilən hissəni oxumalı, məzmununu qavramalı və öz əvvəlki qrupuna qayıdaraq öyrəndiyi hissəni onlara danışmalıdır. Müəllim informasiyanın dəqiqliyinə əmin olmaq üçün suallar verə bilər. İrihəcmli mətnlərin oxusunu təşkil etmək üçün məqsədəmüvafiqdir.

MÜHAZİRƏ

Mühazirə məlumatın müəllimdən şagirdə ötürülmə üsuludur. Bu üsuldan mövzu ilə bağlı məzmunun zənginləşdirilməsi, tamamlanması məqsədilə istifadə etmək məqsədəuyğundur. Belə qısa mühazirələr 10-15 dəqiqə ərzində aparılır.

Mühazirə ilə bağlı aşağıdakı məsələlərə nəzər yetirmək məqsədəmüvafiqdir:

- Mühazirənin məqsəd və vəzifələrini dəqiq müəyyənləşdirmək,
- Plan tərtib etmək və onu şagirdlərə paylamaq (və ya lövhədə yazmaq).
- Əyani və texniki vasitələrdən istifadə etmək.
- Müəllim mühazirə prosesini verbal (suallar vermək) və vizual (şagirdlərin sifatlarının ifadəsini və jestlərini müşahidə etmək) tənzimləməlidir.

PROBLEMLİ VƏZİYYƏT

Bu üsul tənqidi təfəkkürü, təhliletmə və ümmüniləşdirmə vərdişlərini inkişaf etdirir. Müəllim əvvəlcədən problemi və müzakirə üçün sualları hazırlayır.

Şagirdlər 4-5 nəfərlik qruplara bölünür. Problemlı vəziyyət əks olunmuş iş vərəqləri uşaqlara paylanılır. Hər qrup təklif edilən vəziyyətlərdən birini müzakirə edir və həlli yolunu göstərir. Qruplar öz işlərini bitirdikdən sonra sinifdə ümumi müzakirə aparılır.

SÖZ ASSOSİASIYASI

Bu üsuldan dərsin motivasiya, eləcə də ümmüniləşdirmə mərhələsində istifadə etmək məqsədə uyğundur.

Söz assosiasiyasının tətbiqi zamanı müəllim mövzu ilə bağlı hər hansı bir sözü və ya söz birləşməsini lövhəyə yazar. Şagirdlərin cavabları qeyd olunur.

Mövzu ilə bağlı daha uyğun olanlar seçilir, mövzu ilə əlaqələndirilir.

LAYİHƏ

Layihə uzunmüddətli olur. O hər hansı bir mövzunun şagird (şagirdlər) tərəfindən müstəqil şəkildə araşdırılmasına imkan verir. Mövzu müəllim tərəfindən müəyyən edilir və konkret olur. Mövzunun başlanması, bitmə müddəti, forması, əyani vasitələr müəllim və şagirdlər tərəfindən birgə müəyyən edilir.

Layihənin verilməsində əsas məqsəd şagirdlərin öz nailiyyət və fəaliyyətlərinə özlərinin müstəqil şəkildə cavabdehlik daşımasına imkan yaratmaqdır.

Layihələr şagirdə öz vaxtını və işini düzgün planlaşdırmağa, müəllimin rəhbərliyi altında təlim prosesini idarə etməyə kömək edir, şagirdləri bir-biri ilə, eləcə də müxtəlif adamlarla qarşılıqlı əlaqə saxlamağa imkan yaradır, əlavə ədəbiyyatdan istifadə etməyi öyrədir, onlara tədqiqatçılıq bacarığı, yaradıcılıq vərdişləri aşılıyor.

Layihənin qiymətləndirməsi əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş meyarlar üzrə aparılır.

QƏRARLAR AĞACI

Bu üsul qərarların qəbul edilməsi zamanı alternativ yolları araşdırmaq və təhlil etmək məqsədi daşıyır.

Müzakirə olunacaq problem müəllim tərəfindən izah edilir və onun həlli yollarının bir neçə variantı şagirdlərlə birlikdə müəyyənləşdirilir. 4-6 nəfərdən ibarət qruplarda şagirdlər problemin həlli yollarının üstünlükələrini və çatışmazlıqlarını təhlil edir, onları “+”, və ya “-” işarəsinin qarşısında müvafiq qaydada qeyd edirlər. Son nəticə cədvəlin qərar hissəsində yazılır və üstü örtülür.

Bütün qrupların təqdimatından sonra müəllim əldə olunmuş nəticələri ümumişdirmək üçün müzakirə aparır. Bu üsul qərarların qəbul edilməsi zamanı alternativ yolları araşdırmaq və təhlil etmək məqsədi daşıyır.

Problem	Problemin həlli yolları		
	1-ci təklif	2-ci təklif	3-cü təklif
Problemin həlli yollarının müsbət cəhətləri			
Problemin həlli yollarının mənfi cəhətləri			
Qərar			

MİKROFON

Bu üsulun tətbiqi şagirdlərdə düşünmə ilə yanaşı, şifahi nitqin də inkişafına zəmin yaradır. Sınıfdə istənilən bir əşyanı – qələm, karandaş, marker və s. şərti olaraq mikrofon seçmək olar. Müəllimin verdiyi sual və yaxud müzakirə ediləcək mövzu ilə bağlı şagirdlərin cavab və fikirlərini öyrənmək üçün şərti seçilmiş mikrofon növbə ilə şagirdlərə ötürülür, onların fikirləri dinlənilir. Sonda mikrofon müəllimə verilir və dəqiq cavab müəllim tərəfindən ətraflı izah edilir.

TƏQDİMAT

Şagird fəaliyyətinin mühüm mərhələsi olan təqdimat fərdi, cütlərlə və ya qrup halında keçirilə bilər. Şifahi və ya yazılı ola bilər. Şagirdlər təqdimatın elə formasını seçə bilərlər ki, onların gördüklləri iş barədə səmərəli danışmaq və biliklərini başqalarına ötürmək üçün imkanları olsun. Şagirdin öz biliklərini başqalarına ötürə bilməsi, onun aydın nitqə malik olması, auditoriyani nəzərə alaraq təqdimedilmə forması seçməsi vacib şərtlərdən biridir.

Təqdimatın hazırlanmasına verilən tələblər	Ballar
Təqdimatın adı	
Təqdimatın məqsədlərinin qoyuluşu	
Vəzifələrin müəyyən edilməsi, qrup olarsa	
Təqdimatın məzmunu	
Məzmunun dolğunluğu	
Təqdimatın strukturu	
Giriş hissənin effektivliyi	
Əsas hissədə fikirlərin davam etdirilməsi	
Nəticə hissədə fikirlərin əsaslandırılması və ümumiləşdirilməsi	
Cümlələr və abzaslar arasında əlaqənin mövcudluğu	
Fikrin fakt, dəlil və ya arqumentlərlə əsaslandırılması	
Effektiv başlanma və sona çatdırılma	
Auditoriya ilə qarşılıqlı əlaqə	
Səsin tembri, intonasiya	
Nitqin bədiiliyi və məcazi mənalı sözlərdən istifadə	
Mübahisə yaradan, çıxmənalı, anlaşılmaz məfhum və terminlərin istifadəsi	
Slayd sayının məzmununa uyğunluğu	
Tərtibat	
Emosional vəziyyətin idarə edilməsi	
Cəmi:	

Meyarların qiymətləndirilməsi üçün ballar müəllim tərəfindən müəyyənləşdirilir. Meyarlar hazırlanarkən seçilən onun şifahi və ya yazılı, seçilən təlim forması nəzərə alınmalıdır.

DEBAT

Debatın tətbiqi şagirddə aşağıdakı bacarıqları formalaşdırır:

– mövzunun araşdırılması, əsas anlayışları seçib ayırma, sübut və dəlillərlə işləmək, natiqlik məharəti, hakimlik və qərarların qəbul edilməsi, diqqətlə dinləmə, öz fikrinin təsdiq edilməsi, söylənilən fikrə əks-argumentin gətirilməsi, fikirlərin sərbəst irəli sürülməsi.

Debatda fikir sual formasında deyil, təsdiqdə ifadə edilir. Əvvəlcə rollar, speaker, hakim komandalar müəyyənləşdirilir. Hər bir komandanın qarşısında duran əsas məsələ öz mövqeyini əsaslandırır. Üçüncü tərəf – dinləyicilər daha çox inandıran tərəfin mövqeyini müdafiə edir, onlara üstünlük verir.

Debatın dörd prinsipi var:

1. Öyrənməyi öyrənmək – hər bir mövzu araşdırılır və bu mövzular haqqında informasiyalar əldə olunur. Nəticədə araşdırılan insan öyrənmiş olur və araşdırmağı öyrənir. Bu isə öyrənməyi öyrənməkdir.

2. Aydınlıq – deyilən fikri, sübutu aydın, sadə dildə söyləmək lazımdır.

3. Düzgünlük – inandırmaq, üstün gəlmək naminə yanlış, özündən qurulmuş məlumatlara, fikirlərə əsaslanmaq olmaz.

4. Hörmət – rəqib tərəfə hörmət, müxtəlif fikirlərə, rəylərə, verilən qiymətlərə dözümlülük; tənqid yox, dinləyib təhlil etmək, “zəif” yerləri tapmaq və diqqətini onlara cəlb etmək; rəqib tərəfinin çıxışını axıra qədər dinləmək, sözünü kəsməmək, təhqiriçi çıxışlara yol verməmək, şəxsiyyətə toxunmamaq və s. debatda hörmət prinsipinin əsasını təşkil edir.

Tədris prosesində fəal təlim üsullarından istifadə şagirdlərdə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin formallaşmasına imkan yaradır, dərsin strukturu qarşısında müəyyən tələblər qoyur.

İNTERRAKTİV MÜHAZİRƏ

İnterraktiv mühazirədə məlumat müəllim tərəfindən ötürülür. Bu üsuldan daha çox şagird hər hansı bir məlumati müstəqil tapmaqda çətinlik çəkərkən istifadə olunur. Adətən, mühazirə müddəti 10-15 dəqiqə olur.

Mühazirənin məqsəd və vəzifələri dəqiq olmalıdır, bir mövzuya həsr olunmalıdır. Şagirdlərin sual verməsi, mövzunu müzakirə etməsi, mənimsəməsi üçün müəllim mühazirənin necə keçiriləcəyini əvvəlcədən dəqiq planlaşdırmalıdır. Mühazirə şagirdə əvvəl məlum olan biliklərlə öyrənilən mövzu, material arasında qarşılıqlı əlaqə yaradır.

İNTEQRASİYANIN YARANMASI

Məlumdur ki, integrasiya müxtəlif sahələr üzrə bilikləri əlaqələndirir, şagirdlərdə ətraf aləm, anlayışlar, hadisələr və s. haqqında sistemli dünyagörüşünün formallaşmasına kömək edir. İnteqrasiyalar fəndaxili (şaquli və üfüqi), fənlərarası olmaqla müxtəlif növlərə bölünür. Müəllimin cari dərs nümunələri hazırlayarkən integrasiyaları nəzərdə tutması məqsədəməvafiqdir.

Müəllim əgər şaquli integrasiya yaratmaq istəyirsə, tədris olunan mövzu ilə bağlı aşağı siniflərdə nə öyrədildiyini xatırlatmalı, əvvəlki bilikləri dərinləşdirməli və yeni məlumatlar verməlidir. Məs.; aşağı siniflərdə şagirdlərə müxtəlif qaydalar öyrədilmişdir. 10-cu sinifdə ədəbi dil normaları tədris edilərkən müəllim müvafiq qaydaları xatırladır və yeni mövzunu tədris edir. Üfüqi integrasiya mövzular arasında (məs.; “Mungan” və “Xəzər dənizi”) yaradılır.

Digər fənlərlə integrasiya yaratmaq üçün müəllim, ilk növbədə, fənni, sonra isə mövzuya uyğun, əlaqələndirilmə aparılmasına imkan verən standartı müəyyən etməlidir. Mövzu ilə bağlı hansı məlumatların olduğunu bilmək üçün integrasiya ediləcək fənnin dərsliyinə də baxmaq lazımdır. Tutaq ki, müəllim “Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı” mövzusunun tədrisi üçün integrasiya standartı seçmək istəyir. Dərslikdəki mətnin oxusundan əvvəl müəllim şagirdlərə yazının əmələ gəlməsi, onun yaranmasını zəruri edən səbəbələr və növləri ilə bağlı müxtəlif suallar verə bilər. Belə olan halda müəllim Azərbaycan tarixi fənni üzrə 1.3.1. (Azərbaycan ərazisində yaşamış insanların həyat tərzi və məşğulliyətlərində baş vermiş dəyişiklikləri müəyyənləşdirir (7-ci sinif)), 1.3.1. (İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri mənbələr əsasında təqdim edir (10-cu sinif)), Ümumi tarix fənni üzrə 1.1.3. (Ölkələrdə baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir), 2.1.1. (Müxtəlif tarixi dövrlərdə ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir) standartlarından istifadə edə bilər. Şagirdlərə suallarla müraciət edə bilər: “Qədim insanlar, əsasən, harada məskən salırdılar?”, “Sizcə, nə üçün yaşayış üçün məhz bu məkanları seçirdilər?”, “Hansı əmək alətləri yaranmışdır?”, “İnsanları birgəyəşayışa nə vadər edirdi?”, “Birgəyəşayış və birgəfəaliyyət nələrin meydana çıxmasına və ya yaranmasına səbəb oldu?” və s. Tarix fənni üzrə müvafiq biliklər yada salındıqdan sonra müəllim Azərbaycan dili dərsliyində verilən mətnlər, sual və tapşırıqlar (səh. 34–39) üzərində iş aparır və beləliklə, fənlərarası əlaqə yaranmış olur.

İstifadə olunan təlim texnologiyaları idrak (Blum) taksonomiyasının mərhələlərinə uyğun şəkildə seçilmiş və təsnif edilmişdir. Aşağıdakı cədvələ uyğun olaraq fəaliyyətlər təsbit olunmuş və mərhələlərə uyğun texnologiyalarla müşayiət edilmişdir.

Bilmə	Şagird
Bu mərhələdə əsas məqsəd şagirdin bildiyi məlumat, fakt, anlayış, tərif və s. yada salmasıdır.	– tərifi bilir, terminləri bilir, seçir, sıralayır, tapır, müəyyən edir.
Anlama	Şagird
Bu mərhələdə şagird bildiyi məlumatın izahını verir, onu müxtəlif formada təqdim etməklə fikirlərini ümumiləşdirir və müvafiq nəticəyə gəlir.	– qaydaları izah edir, fikrini nümunələrlə əsaslandırır, müqayisələr aparır, qruplaşdırır, yeni məlumatı öz sözləri ilə izah edir, ümumiləşdirir, nəticə çıxarır və s.
Tətbiq	Şagird
Bu mərhələdə şagird öyrəndiyi məlumatları yazısında, şifahi nitqində, təqdimatlarda tətbiq etməyi bacarıır.	– öyrəndiyini tətbiq edir, istifadə edir, fikirlərini və düşüncələrini rəsmənlərlə təqdim edir, cədvəl, sxem hazırlayır, səhnələşdirir.
Təhlil	Şagird
Bu mərhələdə şagird müxtəlif məlumatların, mətnlərin müqayisəsini aparır, onların strukturunu və bir-biri ilə əlaqəsini müəyyən edir.	– fərqləndirir, müqayisə edir, anlayışları və müxtəlif fikirləri qarşılaşdırır, faktların (məlumat və s.) düzgünlüyünü yoxlayır.
Dəyərləndirmək	Şagird
Bu mərhələdə şagird öz fikirlərini sübut etmək üçün arqument və müxtəlif nümunələrdən istifadə edir, mövqeyini müdafiə edir, hadisələrə öz münasibətini bildirir, mühamimə yürüdüür.	– fikirlərini əsaslandırır, problemin həlli üçün yollar teklif edir, qərar verir, fikirlərini sübut etmək və əsaslandırmaq üçün müxtəlif mənbələrdən istifadə edir, əldə edilmiş məlumatların dəqiqliyini və düzgünlüyünü yoxlayır.
Yaratmaq	Şagird
Bu mərhələdə şagirdlər öyrəndikləri əsasında yeni yanaşma nümayiş etdirir.	– yaradır, yeni fikirlər irəli sürür, öyrənilmiş mövzu əsasında yenisini təqdim edir.

PLANLAŞDIRMAYA DAİR TÖVSIYƏLƏR

İllik planlaşmada tədris vahidlərinin, eyni zamanda mövzuların nə zaman və hansı ardıcılıqla yerinə yetirilməsi, hər fəslə ayrılaçq saat, tarix dəqiq şəkildə əksini tapmalıdır. Gündəlik dərs planını hazırlayarkən müəllim öz işinə mövzu, standart, məqsəd, iş forması və iş üsulunun, integrasiya imkanlarının, resursların müəyyənləşdirilməsi ilə başlamalıdır. Bunların düzgün müəyyənləşdirilməsində alt standartlar mühüm rol oynayır.

ILLİK PLANLAŞDIRMA NÜMUNƏSİ

I BÖLMƏ				
Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat
1. Diaqnostik qiymətləndirmə, layihəyə hazırlıq				1
2. Dil	1.2.2., 2.1.1., 2.2.1., 4.1.3., 4.1.4.	Ədəb. – 1.2.3.	dərslik, iş vərəqləri, E.Sabitoğlu, “Şirin dil” mahnısı	1
3. Cəmi 40 söz (I dərs)	1.1.1., 1.2.3., 3.1.3., 4.1.4.	Biol. – 1.1.4.; Azərb. tarixi – 1.3.1.	dərslik, iş vərəqləri, kinofilmlər (“Tarzan”, “Mauqli”, “Senyor Robinzon”), lügət	1
4. Cəmi 40 söz (II dərs)	1.1.2., 1.2.2., 2.2.2.	Ədəb. – 2.2.1.; Biol. – 2.1.3.	dərslik, kinofilmlər, iş vərəqləri	1
5. Cəmi 40 söz (III dərs)	4.1.1., 4.1.2.	X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
6. Cəmi 40 söz (IV dərs)	4.1.2., 4.1.4.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, əlavə vəsaitlər	1
7. KSQ. İmla	4.1.4.			1
8. Hər şey su ilə başladı (I dərs)	1.2.2., 1.2.4., 2.1.2., 3.1.1.	Ədəb. – 3.1.1.; X.d. – 4.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, internet materialları, H.Kellerlə bağlı videosüjet	1
9. Hər şey su ilə başladı (II dərs)	2.2.2., 4.1.1., 4.1.3.	X.d. – 1.1.2.; Ədəb. – 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri	1
10. Hər şey su ilə başladı (III dərs)	1.2.3., 3.1.3., 4.1.3.	X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
11. Rəy	3.1.4.	X.d. – 4.1.1.	dərslik, “Əməli yazılıar” adlı vəsait	1
12. Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (I dərs)	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 2.2.2., 2.2.3.	X.d. – 3.1.1.; Azərb. tarixi – 1.2.2.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, “Onu bağış- lamaq olarmı?!” bədii filmi	1

13. Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (II dərs)	1.1.1., 2.1.1., 2.1.2.	Azərb. tarixi – 1.2.2.	dərslik, iş vərəqləri, lügət	1
14. Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (III dərs)	1.1.1., 1.1.2., 3.1.3., 4.1.2.	Ədəb. – 1.2.2.; X.d. – 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, internet materialı	1
15. Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (IV dərs)	1.2.2., 2.1.2., 4.1.2., 4.1.3.	X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri,	1
16-17. KSQ. İfadənin yazılıması və yoxlanılması	4.1.1., 4.1.4.	X.d. – 4.1.3.; Ədəb. – 3.1.3.	müzakirə, yazı	2
18-19. Elmi mətnin hazırlanması və yoxlanılması	3.1.1., 3.1.3., 4.1.3.	Ədəb. – 3.1.3.	müzakirə, yazı	2
20. Arzum jurnalist olmaq idi (I dərs)	1.1.2., 2.1.1., 2.2.1.	X.d. – 3.1.3.; Ədəb. – 2.2.1.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, internet və ya televiziya materialları	1
21. Arzum jurnalist olmaq idi (II dərs)	1.1.1., 1.2.2., 2.2.3., 3.1.3.	Ədəb. – 2.2.1.; X.d. – 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, internet materialları	1
22. Arzum jurnalist olmaq idi (III dərs)	1.1.1., 4.1.2.	Ədəb. – 2.2.1.; X.d. – 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, internet materialları	1
23-24. Esse. Səhvlər üzərində iş	4.1.4.			2
25. KSQ				1
26. Layihə üzərində iş				1

II BÖLMƏ				
Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat
1. Muğan (I dərs)	1.1.1., 2.2.1., 4.1.4.	X.d. – 1.1.2.; Ədəb. – 1.2.4.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, internet materialları	1
2. Muğan (II dərs)	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 4.1.3.	Ədəb. – 1.2.3.	dərslik, iş vərəqləri, lügət	1
3. Muğan (III dərs)	1.2.3., 3.1.1., 4.1.1.	Ədəb. – 1.2.1.; Biol. – 4.2.1	dərslik, iş vərəqləri, internet materialları	1
4-5. KSQ. İfadə	4.1.1., 4.1.4.			2
6. Şollar su kəməri (I dərs)	1.2.3., 2.1.1., 2.2.2., 2.2.3.	Azərb. tarixi – 1.2.1.	dərslik, iş vərəqləri, M.Süleymanov “Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim” kitabı, lügət	1
7. Xülasənin yazılıması	2.1.2., 2.2.3., 4.1.1.	X.d. – 3.1.4.	dərslik, iş vərəqləri, lügət	1
8. Şollar su kəməri (II dərs)	2.1.2., 3.1.3., 4.1.1., 4.1.2.	X.d. – 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
9. Qəzet materialının araşdırılması (praktiki iş)	1.1.1., 2.2.3., 3.1.3., 4.1.1.	X.d. – 3.1.4.	dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif qəzet və jurnallar	1
10. KSQ. İmla	4.1.4.			1
11. Xəzər dənizi (I dərs)	1.1.1., 1.2.1., 2.2.1., 3.1.3., 4.1.3., 4.1.4	Coğ. – 3.2.5.; Biol. – 4.2.1.	dərslik, iş vərəqləri, internet materialları	1
12. Xəzər dənizi (II dərs)	1.2.1., 1.2.2., 1.2.3., 2.1.1., 2.1.2.	X.d. – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri	1
13. Şifahi nitqin inkişafı	1.2.1., 1.2.3., 1.2.4., 4.1.1.	Biol. – 4.2.1., 4.2.2.; Ədəb. – 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, “Xəzərin çirkən- dirilməsi ilə bağlı videosüjet”	1

14. Çınarın şikayəti (I dərs)	1.2.2., 2.1.1., 2.2.1., 2.2.2.	X.d. – 4.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, Internet materialları	1
15. Çınarın şikayəti (II dərs)	1.1.1., 1.2.3., 1.2.4., 2.1.2., 3.1.2.	Coğ. – 3.2.5.	dərslik, iş vərəqləri, xəritə, internet materialları	1
16-17. Hekayənin yazılması və müzakirəsi	3.1.1., 4.1.1., 4.1.2., 4.1.4.	Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, internet materialları	2
18. Birlik (I dərs)	1.2.1., 1.2.4., 2.2.1., 3.1.1., 4.1.4.	Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, lügət, “Yeddi nar çubuğu” nağılı	1
19. Birlik (II dərs)	2.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	X.d. – 3.1.3.	dərslik, cədvəl, internet materialları	1
20-21. Şəhidlər (I dərs)	2.2.1., 2.2.3., 3.1.2., 3.1.4., 4.1.4.	Azərb. tarixi – 1.2.2.	dərslik, internet materialları, 20 Yanvar filmi	2
22. KSQ				1
23-24. Layihə işinin müzakirəsi				2
25. BSQ				1

III BÖLMƏ				
Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat
1. Sevgi ağacı (I saat)	1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.3., 2.2.1., 3.1.2.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, müxtalif bədii ədəbiyyatlar, internet materialları	1
2. Sevgi ağacı (II saat)	1.1.1., 2.2.2., 3.1.3., 3.1.4., 4.1.1., 4.1.4.	Ədəb. – 1.2.4.; X.d. – 3.1.1.	dərslik, lügət	1
3. “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (I saat)	1.1.1., 1.2.3., 2.2.1., 3.1.3., 4.1.3.	X.d. – 3.1.4.	dərslik, iş vərəqləri, sxemlər, cədvəllər	1
4. “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (II saat)	1.1.2., 2.1.2., 3.1.1., 4.1.4.	X.d. – 3.1.3.	dərslik, sxemlər, cədvəllər	1
5. “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (III saat)	1.2.1., 2.1.1., 3.1.1.	X.d. – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, cədvəllər	1
6-7. Qəzet materialları üzərində iş	1.1.1., 2.1.1., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.3.	iş vərəqləri, qəzet və jurnal materialları	2
8. İmla	4.1.4.			1
9. Məndən ötdü, qardaşımı dəydi (I saat)	1.1.2., 1.2.2., 1.2.4., 2.2.1., 2.2.3.	Azərb. tarixi – 4.1.2.; Ədəb. – 1.2.2.	dərslik, iş vərəqləri, cədvəllər	1
10. Məndən ötdü, qardaşımı dəydi (II saat)	2.2.1., 3.1.3., 4.1.3.	X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, Şəhriyarenin “Heydər babaya salam” əsəri	1
11-12. Xocalı dünya mətbuatında (I-II dərslər)	1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.3., 1.2.4., 3.1.1., 3.1.2.	Azərb. tarixi – 1.1.1.; X.d. – 4.1.2.	dərslik, internet və qəzet materialları, kinofilmlər	2
13-14. Publisistik məqalənin hazırlanması və yoxlanılması	1.2.1., 2.1.2., 3.1.1., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.2.	dərslik, internet və qəzet materialları	2
15. Dua edən əllər (I saat)	1.2.2., 1.2.3., 2.2.1., 3.1.1., 4.1.3.	X.d. – 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, sxemlər	1
16. Dua edən əllər (II saat)	2.1.2., 2.2.3., 3.1.3., 4.1.1., 4.1.3.	X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, sxemlər	1

17-18. İfadə	4.1.1., 4.1.4.			2
19. Mirzə Səfər (I saat)	1.1.1., 1.1.2., 1.2.2., 2.2.2.	Ədəb. – 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, “Papaq” bədii filmindən fraqmentlər	1
20. Mirzə Səfər (II saat)	2.1.2., 3.1.2., 4.1.1., 4.1.3.	Ədəb. – 2.2.1.	dərslik, iş vərəqləri, diaqram, “Babək” bədii filmindən fraqmentlər	1
21. Mirzə Səfər (III saat)	2.1.1., 2.1.2., 4.1.3.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, cədvəllər	1
22. Mirzə Səfər (IV saat)	2.1.1., 2.1.2., 4.1.1., 4.1.2.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, lügət, cədvəllər	1
23. Mirzə Səfər (V saat)	1.1.2., 4.1.1.	X.d. – 3.1.4.	dərslik, iş vərəqləri, lügət	1
24. İnşa	4.1.1., 4.1.3., 4.1.4.			1
25. KSQ				1

IV BÖLMƏ				
Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat
1. “Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 4.1.2.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
2. Vatikandan gələn var (I dərs)	2.2.1., 2.2.2., 4.1.2., 4.1.3.	Azərb. tarixi – 1.2.2.; Cog. – 3.2.2.	dərslik, iş vərəqləri, cədvəllər, xəritə	1
3. Vatikandan gələn var (II dərs)	1.1.1., 4.1.1., 4.1.2.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, sxemlər	1
4. Vatikandan gələn var (III dərs)	2.2.2., 3.1.1.	X.d. – 1.1.2., 2.1.1.	dərslik, qiymətləndirmə cədvəli	1
5. Vatikandan gələn var (IV dərs)	1.1.1., 2.1.2., 2.2.2., 3.1.1., 3.1.3.	Ədəb. – 3.1.3.; X.d. – 4.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, sxem-diaqram	1
6. Əsir ağacın hekayəti (I dərs)	1.2.2., 2.2.1., 3.1.2., 4.1.4.	Azərb. tarixi – 1.2.2.; Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, orfoqrafiya lügəti, internet materialları	1
7. Əsir ağacın hekayəti (II dərs)	1.1.1., 1.2.2., 1.2.3., 4.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	Azərb. tarixi – 1.1.1.; X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
8. Əsir ağacın hekayəti (III dərs)	3.1.1., 3.1.2.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
9. KSQ. İfadə	4.1.1., 4.1.4.			1
10. Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (I dərs)	1.1.2., 2.2.1., 2.2.3., 3.1.1.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, internet materialları	1
11. Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (II dərs)	4.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
12-13. Məruzə yazmaq (I və II dərslər)	1.2.4., 3.1.1., 3.1.4.	X.d. – 4.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, sorğu vərəqləri	2

14. Bahar nəğmələri (I dərs)	1.2.1., 2.1.2., 2.2.2.	X.d. – 3.1.2., 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, S.Bəhlulzadənin tabloları, internet materialları	1
15. Bahar nəğmələri (II dərs)	1.2.2., 4.1.2.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
16. Bahar nəğmələri (III dərs)	1.1.1., 3.1.1., 3.1.2., 4.1.1., 4.1.3.	X.d. – 4.1.2.; Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
17. İldirimiş yollarla (I dərs)	1.2.2., 2.1.2., 2.2.1., 4.1.1.	Azərb. tarixi – 1.3.1.	dərslik, iş vərəqləri, internet materialları	1
18. İldirimiş yollarla (II dərs)	3.1.3., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, internet materialları	1
19-20. Azərbaycanın milli geyimləri (I və II dərs)	1.2.2., 1.2.4., 3.1.2., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, internet materialları	2
21-22. İnşa				2
23. KSQ				1
24-25. Layihə işininin yekun müzakirəsi				2
26. BSQ				1

QİYMƏTLƏNDİRİMƏ

Bildiyiniz kimi, məktəbdaxili qiymətləndirmənin 3 növü (diagnostik, formativ, summativ) vardır. Məzmun standartlarına əsaslanan məktəbdaxili qiymətləndirmə şagirdin fəaliyyət və nailiyyətini izləyir, inkişafını təmin etməklə yanaşı, inkişaf dinamikasını izləməyə imkan verir. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi tədrisin keyfiyyətinin artırılması üçün məqsədlər müəyyən edir, irəliləyişləri qiymətləndirir, nəticələr əsasında müqayisələr aparır.

Qiymətləndirmə prosesi aşağıdakı məqsədlərlə istifadə edilir:

- Təlim nəticələrinin, standartların mənimsənilməsi səviyyəsini öyrənmək;
- Şagirdlərin təlimə marağını artırmaq və təlim nəticələrini yüksəltmək;
- Şagirdlərin güclü və zəif cəhətlərini müəyyən etmək;
- Şagirdlərin nailiyyətini dəyərləndirmək;
- Şagirdlərin nəyə isə nail olduğuna əmin olmaq;
- Şagirdlərin gələcək uğurlarının maksimallaşdırılması.

Qiymətləndirmələrin aparılmasında aşağıdakı prinsiplərə riayət olunur:

- məqsədə uyğunluq;
- nailiyyətlərin və təhsil imkanlarının qarşılıqlı dəyərləndirilməsi;
- toplanılmış məlumatların keyfiyyətcə müvafiqliyinin və etibarlılığının təmin olunması;
- qiymətləndirmədə şəffaflıq, ədalətlilik, qarşılıqlı razılaşma və əməkdaşlıq;
- təlim fəaliyyətində qiymətləndirilmə nəticələrinin inkişafetdirici rolunun təmin olunması.

DİAQNOSTİK QİYMƏTLƏNDİRİMƏ

Şagirdin bilik və bacarıqlarının ilkin səviyyəsini müəyyənləşdirmək müəllim üçün məktəblilərin potensial imkanlarını, meyil və maraqlarını nəzərə alan təlim strategiyalarının seçilməsinə xidmət edir. Bir qayda olaraq, təhsil səviyyəsinin, dərs ilinin, tədris vahidlərinin əvvəlində sinifdəki şagirdlərin bilik və bacarıqları, eyni zamanda, şagird bir ümumi təhsil müəssisəsindən digərinə köçürüldükdə, yəni sinfi dəyişdikdə digər zəruri hallarda onun bilik və bacarıqları haqqında məlumat toplamaq, şagirdə fərdi yanaşmanı təmin etmək məqsədilə aparılır.

Müəllim qiymətləndirməyə diaqnostikadan başlamalıdır. Diaqnostik qiymətləndirmə tədris prosesini daha səmərəli və keyfiyyətli etmək, strategiyasını qurmaq üçün müəllimə imkan verir. Diaqnostik qiymətləndirmə keçirmək üçün müəllim seçdiyi standartlar əsasında təlim nəticələri, təlim nəticələri əsasında qiymətləndirmə meyarları müəyyənləşdirir, daha sonra qiymətləndirmə materialı hazırlayır.

NÜMUNƏ:

Standartlar: 1.1.1., 3.1.4.

Dinlədiyi və KİV-dən aldığı məlumatlarda yol verilmiş məntiqi nöqsanları müəyyən edir.

Müxtəlif əməli yazılar (rəy, məruzə) yazır.

Təlim nəticələri:

Dinlədiyi (KİV-dən aldığı) mətndəki nöqsanları müəyyən edir.

Rəy (məruzə) yazır.

Qiymətləndirmə meyarları:

Nöqsanları müəyyən etmə

Rəy (məruzə) yazma

Dərslikdə rəy (səh. 33) və məruzənin (səh. 166–168) yazılmamasına nümunə verilmişdir.

Dərslikdə bölmələrin əvvəlində verilən sual və tapşırıqlar diaqnostik xarakterlidir. Müəllim həmin tapşırıqlardan istifadə etməklə fərqli tapşırıqlar (analoqunu) hazırlaya bilər.

Tədris ilinin ilk dərsində müəllim vaxtin müəyyən hissəsini (20–25 dəq.) diaqnostik qiymətləndirməyə ayıra bilər. Bu müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər: sorğu aparmaqla, test etməklə, tapşırıq verməklə və s.

Sinfin səviyyəsi nəzərə alınmaqla diaqnostik qiymətləndirmə müxtəlif iş formalalarından istifadə etməklə yerinə yetirilə bilər.

Diaqnostik qiymətləndirmənin nəticələri yalnız müəllimin şəxsi qeyd dəftərində öz əksini tapır, yekunlar barədə valideynlər, sinif rəhbəri və digər fənləri tədris edən müəllimlər məlumatlandırılır. O, formativ və summativ qiymətləndirmələr üçün zəmin rolunu oynayır.

Diaqnostik qiymətləndirmənin nəticələri təhlil olunur, şagird portfoliosunda saxlanılır.

DIAQNOSTİK QİYMƏTLƏNDİRİMƏDƏ İSTİFADƏ OLUNAN ÜSUL VƏ VASITƏLƏRƏ NÜMUNƏ

Üsul	Vasitə
Tapşırıqvermə	çalışma, sual, tapşırıq, şəkil üzərində iş və s.
Müşahidə	Müəllimin qeydiyyat vərəqi (yeni mövzu haqqında siniflə aparılan yoxlama zamanı müəyyən edilmiş meyarlarla bağlı müəllimin öyrənmək istədiklərinin qeydlər şəklində yazılması)

FORMATİV QİYMƏTLƏNDİRİMƏ

Formativ qiymətləndirmə şagirdlərin bilik və bacarıqlarındakı irəliləməni, geriləməni müşahidə etməyə, çatışmazlığı aradan qaldırmağa imkan verir. Müəllim formativ qiymətləndirməni həyata keçirmək üçün təlim məqsədlərini, daha sonra məqsədlər əsasında rubrikləri düzgün müəyyənləşdirməlidir. Rubriklər şagird fəaliyyətinin sözlü qiymətləndirməsidir.

Qiymətləndirmə apararkən aşağıdakılardıqət mərkəzində saxlanmalıdır:

Nəyi qiymətləndiririk? (şagirdin bilik və bacarıqlarını);

Necə qiymətləndiririk? (müxtəlif üsul və vasitələrlə);

Kimi qiymətləndiririk? (şagirdi);

Qiymətləndirmənin nəticələri necə təhlil olunur? (cavablar yoxlanılır, təlim nəticələrinin şagirdlər tərəfindən reallaşma səviyyəsi təhlil edilir (düzgün cavabların sayı, çatışmazlıq, müəllimin üzərində işləməli olduğu problem, daha çox diqqət yetirilməli məqamlar və s.), nəticələr diaqramlar vasitəsilə göstərilir;

Qiymətləndirmənin nəticələri necə emal olunur? (xarakterik səhvələr qruplaşdırılır, şagirdlərlə müzakirə olunur, müvafiq izahlar verilir);

Qiymətləndirmənin nəticələri barədə kimə məlumat verilir? (sinif rəhbərinə, valideynlərə, şagirdlərə).

Bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsində bütün şagirdlərin diqqətdə saxlanması vacibdir.

Formativ qiymətləndirmənin keçirilməsi üçün qiymətləndirmənin üsul və vasitələri düzgün seçilməli, hazırlanan tapşırıqlar ölçülə bilən olmalıdır. Dərslikdə şagird bacarıqlarını ölçən müxtəlif tapşırıq modelləri vardır.

Tapşırıqlar şagirdlərdə dinlədiyi və oxuduğu mətnlərdə əsas fikri müəyyənləşdirmək, müxtəlif fikirlərlə bağlı mülahizələrini bildirmək, yeni sözlərin mənasını öyrənmək, sözləri cümlələrdə işlətmək, onların üslubi xüsusiyyətlərini müəyyən etmək, əsas və köməkçi nitq hissələrini fərqləmdirmək, ədəbi dil normalarına riayət etmək, nitqini zənginləşdirmək, nitq hissələrini müəyyən etmək, onları uyğunlaşdırmaq, fakt və hadisələri seçmək, sözləri düzgün tələffüz etmək, düzgün yazmaq, durğu işarələrindən düzgün və yerində istifadə etmək, məzmunu yaradıcı nəql etmək, mətnin sonluğuna yaradıcı yanaşmaq və s. bu kimi bacarıqları ölçməyə xidmət edir. Bu tip tapşırıqlar standartların ölçülülməsini təmin edir.

Standartlardan irəli gələn tələblərə yiyələnmə prosesində müəllim şagirdlərdə müxtəlif fəaliyyətləri müşahidə edə bilər. Məsələn:

- Mühakimə yürütməkdə çətinlik çəkir.
- Mühakimələri mətnindəki əsas fikri qismən (tam) əhatə edir.
- Əsas fikirlə bağlı sərbəst mühakimə yürüdə bilir.
- Fikirlərini müəllimin və yoldaşlarının verdiyi sualların köməyi ilə ifadə edir.
- Faktları dəqiq olmasa da, sərbəst fikir söyləyir.
- Fikirlərini dəqiq fakt və nümunələrlə əsaslandırır.

Formativ qiymətləndirməni həyata keçirən müəllimin aşağıda qeyd olunanları bilməsi məqsədə uyğundur:

- Fənn üzrə hər bir dərs müəyyən məzmun standartlarının reallaşdırılmasına xidmət edir.
- Hər dərsdə müəllim təlim prosesini şagirdlərin məzmun standartlarının tələblərinə uyğun bilik və bacarıqlara yiyələnməsinə yönəltməlidir.
- Şagirdlər fəaliyyətlərində potensial imkanları daxilində həmin bacarıqlara yiyələnmənin müxtəlif səviyyələrini nümayiş etdirə bilərlər.
- Müəllim əvvəlcədən hazırladığı qiymətləndirmə meyarları əsasında şagirdlərin müşahidə oluna biləcək fəaliyyət səviyyəsini zəif, orta, yüksək olmaqla, yaxud səviyyələr üzrə qruplaşdırmalı və şagirdin adının qarşısında fəaliyyətinə uyğun müvafiq qeydlərini yazmalıdır.

Formativ qiymətləndirmə aparmaq üçün müəllim müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə edə bilər.

SUMMATİV QİYMƏTLƏNDİRİMƏ

Summativ qiymətləndirmə hər bir fənn üzrə təhsil programında (kurikulumda) müəyyənləşdirilmiş məzmun standartlarının mənimşənilməsi ilə bağlı təhsilalanların əldə etdiyi nailiyyətlərin müəyyən olunması məqsədilə aparılır. Summativ qiymətləndirmə aşağıdakı iki formada aparılır:

1. Hər bir fənn üzrə dörsliklərdə nəzərdə tutulmuş hər bölmənin daxilində və ya bölmənin sonunda keçirilən kiçik summativ qiymətləndirmə;
2. Hər yarımlıñ sonunda keçirilən böyük summativ qiymətləndirmə.

Summativ qiymətləndirmələr hazırlanarkən müəllim bölmə ərzində, yaxud summativ keçirilənə qədər reallaşdırıldığı standartlar əsasında sual və tapşırıqla hazırlanmalı,

4 məzmun xəttinin tələbləri nəzərə alınmalıdır. KSQ-ə keçilməyən mövzuların, dərslikdə olmayan dil qaydalarına aud sual və tapşırıqların salınması yolverilməzdir.

Summativ qiymətləndirmə rəsmi qiymətləndirmədir və nəticələri keçirildiyi tarixdə sinif jurnalında qeyd olunur.

Kiçik summativ qiymətləndirmə vasitələri fənni tədris edən müəllim, böyük summativ qiymətləndirmə vasitələri isə ümumi təhsil müəssisəsi rəhbərliyinin təşkil etdiyi komissiya tərəfindən hazırlanır.

Kiçik summativ qiymətləndirmə hər tədris vahidinin sonunda, altı həftədən gec olmayıaraq müəllim tərəfindən keçirilir.

SUMMATİV QİYMƏTLƏNDİRMƏ ZAMANI DAHA ÇOX İSTİFADƏ OLUNAN VASİTƏLƏR

- Yoxlama yazı işləri üzrə qeydiyyat vərəqi;
- Şagirdlərin təqdimati və müəllim tərəfindən müəyyən edilmiş meyar cədvəli;
- Şifahi sorğu üzrə qeydiyyat vərəqi;
- Test tapşırıqları;
- Tapşırıq, çalışma;
- Rəsmlər, hazırlanan məmulatlar və digər əl işləri;
- Layihələr;
- Təqdimatlar.

ŞAGİRDİN ÖZÜNÜQİYMƏTLƏNDİRMƏSİ

Qeyd edək ki, qiymətləndirməni təkcə müəllimlər aparmır. Şagirdlərin özləri tərəfindən də qrupun, cütün və fərdin fəaliyyətinin qiymətləndirməsi diqqətdə saxlanmalı vacib məsələlərdən biridir.

Şagirdlərin özlərini qiymətləndirməsi, təkcə öz davranış və baxışlarına deyil, doğulub böyüdüyü ailəyə, ətrafa, dostlarına, yaşıdlarına, münasibət bildirməsi, təhlil etməsi onlarda həm özünə, həm ətraf mühitə münasibətdə vacib bacarıqların formalasdırılması baxımından əhəmiyyətlidir. Dərslikdə bununla bağlı müxtəlif tapşırıqlar verilmişdir.

Fərdi qaydada icrası daha məqsədəmüvafiq olan bu tapşırıqlar şagirdə sadə şəkillidə həm özünü, həm də yaşıdlarını, ətraf mühiti təhlil və tədqiq etməyə imkan verir.

ŞAGİRDİN ÖZÜNÜQİYMƏTLƏNDİRİMƏ VƏRƏQİ

Nümunə – 1

Şagirdin adı və soyadı: _____ Tarix: _____ Sınıf: _____

Qabiliyyətlər	DƏRƏCƏLƏR		
	Həmişə	Bəzən	Heç vaxt
1. Başqalarının izahlarını və məsləhətlərini dinləyirəm.			
2. Təlimata əməl edirəm.			
3. Müzakirələrdə iştirak edirəm.			
4. Tapşırığı düzgün yerinə yetirir.			
5. Anlamadığım tapşırıqlara aid sual verirəm.			
6. Qrup yoldaşlarına tapşırığın həllində kömək edirəm (alıram).			
7. Tapşırığı yerinə yetirərkən vaxtdan səmərəli istifadə edirəm.			
8. Tapşırığı yerinə yetirmək üçün müxtəlif materiallardan istifadə edirəm.			

QRUPLARDA İŞİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Qrupda işləmək bacarığını əhəmiyyətinə görə sıralama metodu ilə qiymətləndirmək olar: şagirdə hər bir qiymətləndirmə meyarına görə müvafiq bal verilə bilər.

Qrupda işləmək bacarığının qiymətləndirilməsi meyari aşağıda cədvəllər şəklində göstərilib: Müəllim konkret vəziyyətdən asılı olaraq bəzi meyarlara əlavələr edə, yaxud onları dəyişdirə bilər.

QRUPUN QİYMƏTLƏNDİRİMƏ VƏRƏQİ

Nümunə – 1

Qrupun adı: _____ Tarix: _____ Sınıf: _____

Meyarlar	SƏVİYYƏLƏR				
	Heç vaxt	Nadir hallarda	Bəzən	Tez-tez	Həmişə
Qrup üzvlərinin hamısı fəaliyyət göstərir.					
Qrup üzvlərinin hər biri tapşırıqlarda iştirak edir.					
Qrup üzvləri bir-birlərinin fikir və fəaliyyətinə hörmətlə yanaşırlar.					
Qrupda müzakirələr qarşılıqlı şəkildə aparılır.					
Qrup üzvləri qərarlarını bir-birlərinə bildirirlər.					
Qrup üzvləri iş bölgüsünə əməl edirlər.					
Qrup üzvləri əldə etdikləri məlumatları müzakirə edirlər.					
Qrup üzvləri bir-birlərinə etimad göstərirlər.					
Qrup üzvləri bir-birlərini istiqamətləndirirlər.					
Qrup üzvləri tərəfindən nəticələrin növbəli və ədalətli şəkildə təqdim olunmasına diqqət edilir.					
Qrupda ziddiyətli fikirləri müzakirə edilir.					
Qrup üzvləri üzərində işlədikləri mövzu ilə bağlı ortaq fikrə gəlirlər.					
Qrup məhsuldar şəkildə işləyir.					
Qrup üzvləri birlikdə işləməkdən zövq alırlar.					

Nümunə – 2

Təlimat: Qrupdakı hər bir şagirdin qiymətləndirilməsi

Qeyd. Müəllim cədvəli doldurarkən 2, 3, 4, 5 rəqəmli ballardan istifadə edə bilər.

Şagirdin adı, soyadı.	Tapsırığı icra edir.
	Başqalarını dinləyir.
	Məsuliyyəti bölüşür.
	Qrup yoldaşlarına kömək edir.
	Müzakirələrə qoşulur.
	Fikirlərini əsaslandırır.
	Fərqli fikirlərə hörmətə yanaşır.
	Qrupdakı vəzifəsini icra edir.
	Vaxtdan səmərəli istifadə edir.
	Tapsırıqları yerinə yetirir.
	Təqdimat hazırlayırlar.
	Cəmi:

Sərhlər: _____

ŞAGİRLƏRİN QARŞILIQLI QİYMƏTLƏNDİRİMƏ VƏRƏQİ

Nümunə

Qiymətləndirilən şagirdin adı, soyadı: _____

Qiymətləndirən şagirdin adı, soyadı: _____ Sınıf: _____

Qrupumuzdakı şagirdlər	Mən	Həmişə		Layihənin əvvəlində	Layihənin sonunda	Heç vaxt
		1. Qrup yoldaşım	2. Qrup yoldaşım	1. Qrup yoldaşım	2. Qrup yoldaşım	1. Qrup yoldaşım
Müzakirələrdə fəal iştirak edir.						
Tapsırığı vaxtında yerinə yetirir.						
Fərqli mənbələrdən məlumatlar toplayıb təqdim edir.						
Qrup yoldaşlarının fikrinə hörmət edir.						
Dostları ilə danışarkən etik qaydalarla əməl edir.						
Resurslardan səmərəli istifadə edir.						
Matiəlləri emal etməyi bacarırlar.						
Nəticələri müzakirə edərkən aydın danışır, danışılanları başa düşür.						

QRUP TƏQDİMATININ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Təqdimatlar qiymətləndirilərkən səsin imkanlarından, jestlərdən bacarıqla istifadə olunması, foto və videomaterialların nümayiş etdirilməsi və s. bu kimi amillər nəzərə alınır. Təqdimatın qiymətləndirilməsi üçün meyarların hazırlanması zamanı aşağıdakı göstəricilər nəzərə alınmalıdır:

- ✓ biliklər: faktlar, problemlər, anlayışlar, ideyalar;
- ✓ əqli vərdişlər: təhlil, qiymət, göstəricilərin sintezi, yəni məntiqlə düşünmək qabiliyyəti;
- ✓ kommunikativ vərdişlər: informasiyanı aydın şəkildə təqdim etmək bacarığı.

A) *Qrupların təqdimatının dörd səviyyə üzrə qiymətləndirilməsi*

Aşağıdakı cədvəldə şifahi təqdimatın qiymətləndirilməsinin dörd səviyyədən ibarət meyarları təklif olunur. Müəllimin istəyindən asılı olaraq bunlar dəyişdirilə və ya bunlara əlavələr edilə bilər.

Səviyyələr arasında fərqlər şagirdlərin öz biliklərini nümayiş etdirə bilməsindən, yəni onların nə dərəcədə səylə öyrənmələri, faktlardan və detallardan nə dərəcədə dürüst və yerində istifadə etməsi ilə izah olunur.

4-cü və 3-cü səviyyələr: şagirdlər anlayışlarının, problemlərin, ideyaların tərifini verə və bunları izah edə bilir, faktlar arasında qarşılıqlı əlaqəni başa düşür, göstəricilərin qiymətləndirilməsi üçün əqli vərdişlərdən istifadə edirlər (*müqayisə, qarşıqoyma, səbəbnəticə əlaqələri, başlıca amilin müəyyən olunması və s.*). Təqdimat zamanı material aydın və dürüst təsvir edilir, nümunə və misallar öz yüksək keyfiyyəti, çıxarılan nəticələr öz məntiqi və savadlılığı ilə seçilir.

2-ci və 1-ci səviyyələr: şagirdlər əsas anlayışları, problemləri izah edə bilmir, faktlar arasında qarşılıqlı əlaqələri yaxşı başa düşə bilmir, faktlardan yersiz istifadə edir, bəzən isə onlara diqqət yetirmirlər. Problemin mahiyyətini açmaqdə, nəticələri savadlı və qısa ifadə etməkdə çətinlik çəkir, təqdimatın keçirilmə qaydalarına lazımi diqqət yetirmirlər.

Meyarlar	4 səviyyə	3 səviyyə	2 səviyyə	1 səviyyə
Əsas anlayışlar, problemlər, mövzular, ideyalar	Mükəmməl surətdə seçilir, dəqiqlik tərif və təsvirlər verilir.	Yaxşı seçilir, tərifi və təsviri verilir.	Seçilir, tərifi verilir və təsvir edilir.	Seçilmir.
Faktlar, informasiya	Mükəmməl seçilir.	Kiçik yanlışlıklar var.	Səhvvar.	Yoxdur və ya qeyri-dəqikdir.
Problemə aid göstəricilərin toplanması	Məntiqlə seçilir və hər şeyi təşkil edir.	Məntiqlə seçilir və bir hissəsini təşkil edir.	Problem üzrə az göstərici tapır.	Mühüm göstəriciləri tapa bilmir.

Nəticə çıxarmaq bacarığı	Göstəricilərə əsaslanır.	Göstəricilərə əsaslanan məlumatlı nəticələr	Yarımçıq nəticələr	Nəticələr yoxdur və ya dəqiqliyə deyil.
Təqdimat zamanı ideyaların irəli sürülməsi: fənn haqqında bilgilər və mənətiqlə düşünmək bacarığı	Əla bilik və mənətiq nümayiş etdirir.	Yaxşı bilik və mənətiq nümayiş etdirir.	Müəyyən bilik və mənətiq nümayiş etdirir.	Qeyri-dəqiqlik bilgilər nümayiş etdirir.
Təqdimatın təşkili	Əla	Yaxşı	Kafi	Qeyri-kafi

Qeyd. Meyarlar müəllimin qurduğu dərsdən, təlim nəticələrinindən asılı olaraq dəyişə bilər.

YAZI İŞLƏRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Dərslikdə müxtəlif mövzularla bağlı inşa və esselərin, ifadə yazılarının keçirilməsi ilə bağlı tapşırıqlar vardır.

İnşa və ya esse yazdırarkən onları aşağıdakı meyarlarla qiymətləndirmək olar:

- esse mövzusunun mahiyyətinin dərki və tam açılması;
- faktların və dəlillərin köməyi ilə şəxsi fikrin inandırıcı şəkildə əsaslandırılması;
- terminlərdən, faktlardan düzgün istifadə olunması;
- mülahizələrin aydınlığı və ziddiyətlərin olmaması; fikrin ardıcılılığı.

Ifadə yazdırarkən onları aşağıdakı meyarlarla qiymətləndirmək olar:

Müəllim ifadə yazıları yoxladıqdan sonra onları aşağıdakı kimi qruplaşdırır:

Orfoqrafik səhvər

Durğu işarələri səhvi

Üslub səhvər

İlk növbədə, yazıların müsbət tərəfləri sadalanır. Daha sonra ifadə yazılarında buraxılmış səhvər şagirdlərin diqqətinə çatdırılır, müzakirələr aparılır.

Ifadə yazının aşağıdakı meyarlar üzrə qiymətləndirilməsi məqsədəməviqfiqdır:

1. Ədəbi dil normalarına əməl edir.

1.1. Sözdə saitləri düzgün yazır.

1.1.1. e və ə hərfərini

1.1.2. u və ü hərfərini

1.1.3. o və a hərfərini

1.2. Sözdə samitləri düzgün yazır:

- 1.2.1. x və h hərfərini
- 1.2.2. söz ortasında q, ğ, x hərfərini (məs.; bağça, iğtişaş tipli sözlər)
- 1.2.3. söz sonunda q və k hərfərini
- 1.2.4. söz sonunda b, g, c, ç hərfərini

1.3. Cümlə sonunda durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir:

- 1.3.1. Dialoqlarda qoşa nöqtədən istifadə edir.
- 1.3.2. Dialoqlarda tire işaretəsindən istifadə edir.
- 1.3.3. Cümənin sonunda müvafiq durğu işaretəsindən istifadə edir.
- 1.3.4. o, bu əvəzliyindən sonra vergül işaretəsindən düzgün istifadə edir.
- 1.3.5. Köməkçi nitq hissələrindən əvvəl və sonra vergül işaretəsindən düzgün istifadə edir.
- 1.3.6. Sadalanan sözlər arasında, mürəkkəb cümlələr arasında durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.

1.4. Mətnin məzmununu yazır:

- 1.4.1. Hadisələrin ardıcılığına riayət edir.
- 1.4.2. Abzaslar arasında əlaqəni qurur.
- 1.4.2. Tərkib hissələr arasında əlaqəni düzgün qurur.
- 1.4.3. Mövzuya yaradıcı yanaşır.
- 1.4.4. Yazında cümlələr məna cəhətdən əlaqələnir.

5. Sözləri əlaqələndirmək üçün şəkilçilərdən düzgün istifadə edir:

6. Sözlərin mənasını bilir, onlardan düzgün və yerində istifadə edir:

7. Mətnin təqdiməlmə formasını dəyişə bilir:

Qeyd. İfadənin məzmunundan, sintaktik tərkibində asılı olaraq meyarlar dəyişə bilər.

CARI PLANLAŞDIRMAYA NÜMUNƏLƏR

MƏZMUN
STANDARTLARI
1.2.2., 2.1.1.,
2.2.1., 4.1.3.,
4.1.4.

1-ci BÖLMƏ

MÖVZU 2

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Oxuduğu məlumatlardan istifadə edərək fikrini əsaslandırır.
- Mətnəki sözlərin üslubı xüsusiyyətini müəyyənəşdirir.
- Mətni orfoepik qaydada oxuyur.
- Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.
- Mətn tərtib edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.3. Müxtəlif vəznlı (heca, əruz, sərbəst) şeirlərdə, süjetli bədii nümunələrdə bədii təsvir və ifadə vasitələrinin obrazlılığın yaradılmasındaki rolunu aydınlaşdırır və münasibət bildirir.

RESURSLAR

İş vərəqləri, dərslik,
E.Sabitoğlu “Şirin dil”
mahnısı

İŞ ÜSULLARI

müsahibə, əqli hücum,
təqdimat, sinkveyn

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Dil

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərsə “Şirin dil” mahnısını oxutdurmaqla başlaya bilər. Sonra dərslikdə səh. 14-də verilmiş 2 və 3-cü tapşırıqlardan istifadə etmək olar. Müəllim sinkveyn üsulundan da istifadə etməklə dərsi qura bilər.

Tədqiqat səali: *Əgər dil olmasa idi, nə baş verərdi?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdə səh. 12–13-də verilmiş mətnlərin oxusu ilə başlanıla bilər. Mətnin oxusu zamanı səh. 14-də orfoqrafiya və orfoepiya ilə bağlı tapşırıqlar icra olunur. Hər bir fikir müzakirə edilir və ye-

kunlaşdırılır. Müzakirə zamanı dərslikdə səh. 14-dəki 6, 7, 8-ci suallardan istifadə edilir. Ədəbiyyat fənninə integrasiya nəzərə alınır. Müzakirə zamanı müəllim diqqəti müxtəlif şəxslər tərəfindən eyni məsələyə fərqli formada yanaşma tərzinə yönəltməlidir. Çünkü bu, 10-cu sinif üçün əsas olan üslubları şagirdlərə anlatmaq məqsədilə atılan addım olmalıdır. Çalışma 8-də verilən tapşırıq da sözün poetik funksiyasının şagirdə aşilanmasına xidmət edir.

Yeri gəlmışkən, onu da qeyd edək ki, sözün poetik funksiyası əhatəli şəkildə 11-ci sinifdə tədris ediləcəkdir. 10-cu sinifdə bu,

2.1.1. standartının reallaşmasına xidmət edir və növbəti mərhələ üçün zəmin yaradır.

Tədqiqat qruplarda davam etdirilə bilər. Bu məqsədlə müəllim dərslikdəki sual və tapşırılardan istifadə edərək iş vərəqləri hazırlanır. Yaxşı olar ki, iş vərəqləri hazırlanarkən lügət, məzmun və qrammatik tapşırıqların bələnsi nəzərə alınsın.

I qrupa 8-ci sualın II hissəsi (*Nə üçün 3-cü mətndə bənzətmələrdən istifadə olunmalıdır?*), 11, 12, 17, 18-ci tapşırıqlar,

II qrupa 9, 13, 14, 19, 20-ci tapşırıqlar,

III qrupa 10, 15, 16, 21, 22-ci tapşırıqlar verilə bilər.

Qeyd: 12–13-cü səhifələrdə verilmiş müxtəlif nümunələr növbəti mərhələlərdə üslubların fərqləndirilməsi üçün zəmin yaradır.

Müəllim dil sözünün qlobus üzərində verilməsinin səbəbini belə izah etməlidir: biz dil vasitəsilə dünyani öyrənir, eyni zamanda özümüzü də dünyaya tanıdırıq.

Məlumat mübadiləsi: Qrupların cavabları dinlənilir, müzakirə edilir. Bu mərhələdə 4-cü və 5-ci tapşırıqlar kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Ümumi fikir formalaşdırılır: “*Dil olmasa idi, cəmiyyət formalaşmaz, ünsiyyət yaranmaz, heç kəs müstəqil düşünə və öz fikirlərini digərinə ötürə bilməzdı*”.

Ev tapşırığı: Səh. 15-dəki 23-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini çətinliklə əsaslandırır.	Fikrini natamam əsaslandırır.	Oxuduqları əsasında fikrini əsaslandırır.	Əlavə faktlardan istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.
Sözün üslubi xüsusiyyətlərini çətinliklə izah edir.	Sözün üslubi xüsusiyyətlərini əlavə sual verməklə izah edir.	Sözün üslubi xüsusiyyətlərini izah edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Sözün üslubi xüsusiyyətlərini fikrini əsaslandırmaraq izah edir.
Oxu zamanı orfoepik qaydalara əməl etmir.	Oxu zamanı orfoepik qaydalara tam əməl etmir.	Oxu zamanı orfoepik qaydalara əməl edir.	İntonasiya ilə oxuyaraq orfoepik qaydalara əməl edir.
Durğu işaretlərindən istifadə edərkən çətinlik çəkir.	Durğu işaretlərindən istifadə edərkən bəzi səhv'lərə yol verir.	Durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.	Durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir və səbəbini əsaslandırır.
Mətn tərtib edərkən çətinlik çəkir.	Mətn tərtib edərkən fikrini aydın ifadə edə bilmir.	Mətn tərtib edərkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Mətn tərtib edərkən əlavə faktlardan düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Kinofilmlərdən istifadə etməklə fikrini əlaqələndirib əsaslandırır, nitqini zənginləşdirir.
- Mətndəki qüsurlu cümlələrə düzəlişlər edir.
- Mövzuya uyğun təsviri inşa yapar.

İNTEGRASIYA

- Biol.** – 1.1.4. Makrotəkamül haqqında məlumat toplayır və təqdimat hazırlayır.
Azərb. tar. – 1.3.1. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri mənbələr əsasında təqdim edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
kinofilmlər (“Tarzan”,
“Mauqli”, “Senyor
Robinzon”), lügət

İŞ ÜSULLARI

sorğu, təqdimat, proq-
nozlaşdırılmış oxu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Cəmi 40 söz (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlanılır. Seçmə yolla şagirdlərin tərtib etdikləri mətn oxudulur, müzakirə edilir.

Motivasiya: “Dilin insan həyatındaki rolü” mövzusunda sorğu aparıla bilər. Şagirdlərin fikirləri öyrənilir, ümumiləşdirilir.

Qeyd: Müəllim dərs zamanı hər hansı bir mərhələdə uyğun bildiyi filmdən müvafiq kadrları nümayiş etdirə bilər.

Tədqiqat səali: *Dilin yaranıb inkişaf etməsində ailənin nə kimi rolü var?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat proqnozlaşdırılmış oxu ilə həyata keçirilməyə başlayır. Mətnin oxusu zamanı 12-ci tapşırığın yerinə yetirilməsi mütləqdir. Müəyyən hissələr oxunub başa çatdıqdan sonra müəllim oxunu saxlayır və müvafiq suallarla sinfə müraciət edir. Bu suallar belə ola bilər: *Qızların sonraki taleyi haqqında nə deyə bilərsiniz? Onlar harada saxlanıla bilər? Qızlar normal insana çevrilə biləcəklərmi?* və s.

Bu mərhələdə müəllim “Tarzan” və ya “Mauqli” filmlərindən müəyyən bir hissəni

nümayiş etdirilir, şagirdlərə film əsasında müvafiq suallar ("Sizcə, nə üçün Mauqli/Tarzan məşədə heyvanlarla yaşayır?", "Heyvanlarla yaşamaq onların həyatında nəyi dəyişir?" verilir, sonra film və mətndə təqdim edilən hadisələrlə bağlı müqayisə aparılır. (tapşırıq 9, səh. 19). Fikirlər ümumiləşdirilir, sonra dərslikdəki 1-ci tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilə bilər. Bu üsul şagirdlərə aşağı siniflərdən tanış olduğu üçün çətinlik törətməyəcək. Qoyulan sualları cavablandırmaq üçün hər bir fikirlə bağlı 2 hökm götürülür və onlar əsasında nəticə çıxarılır. Məsələn, *Kamala neçə yaşında iki ayaq üstündə yeriməyə başladı?* sualı üçün "Kamala tapılanda 8 yaşı var idi və xüsusi məşq əsasında 6 ildən sonra iki ayaq üzərində gəzməyə alışdı" hökmüne əsasən $8+6=14$ yaşında nəticəsini əldə etmək olar. Tapşırıq yerinə yetirilib müzakirə edildikdən sonra səh. 16–17-dəki şəkilər üzərində iş aparılır. Şagirdlərdə diqqətin

inkişafını formalaşdırmaq məqsədilə dərsliyə salınmış bu şəkildəki uyğunsuzluqlar müəyyənləşdirilir və əsaslandırılır. Qeyd edək ki, bu uyğunsuzluq canavarların sayı (onlar 4 baş idi) və qızların yarımcılpaq olmalarıdır. (Qızların əynində geyim olmamalıdır.)

Tədqiqat qruplarda davam etdirilir. Dərslikdəki sual və tapşırıqları qruplara aşağıdakı kimi paylamaq olar:

- I qrupa 5, 10, 17-ci tapşırıqlar,
- II qrupa 7, 11, 15-ci tapşırıqlar,
- III qrupa 4, 13, 16-ci tapşırıqlar,
- IV qrupa 14, 18-ci tapşırıqlar verilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Cavablar dinlənilir, müzakirələr aparılır. 2-ci və 3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə dilin yaranmasında ailənin danılmaz rolunun əhəmiyyəti vurğulanır.

I	II	III	IV
Mətndəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirərkən səhv'lərə yol verir.	Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları izah edərək aydınlaşdırır.
Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini çətinliklə zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini qismən zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.	Əlavə materiallara münasibət bildirməklə nitqini zənginləşdirir.
Mətndəki qüsurlu cümlələri çətinliklə aydınlaşdırır.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırarkən bəzi səhv'lərə yol verir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və düzəliş edir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və əsaslı düzəlişlər edir.
Mövzuya uyğun inşa yazmaqdə çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun inşa yazarkən mövzunu tam əhatə etmir.	Mövzuya uyğun inşa yazır.	Mövzuya uyğun əhatəli inşa yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin təqdimedilmə formasını müəyyən edir.
- Əldə etdiyi məlumatlardan arqument kimi istifadə edərək fikirlərini əsaslandırır.
- Fikirlərini qısa şəkildə ifadə edir.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə düzümlülük nümayiş etdirir.

Biol. – 2.1.3. Bioloji proseslərdə baş verən dəyişikliklərin mexanizmini müxtəlif üsullarla əsaslandırır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Cəmi 40 söz (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. Şagirdlərin hazırladıqları mətnlər seçmə yol ilə dinlənilir (bu yazılı və yaxud şəfahi ola bilər), müzakirə edilir, şagirdlərin yazılı nitqinin düzgünlüyüne diqqət yetirilir. Əgər çatışmazlıq varsa, səbəbi aydınlaşdırılır, izah edilir, nöqsanları aradan qaldırmaq istiqamətində şagirdlərə tövsiyələr verilir. Müəllimlər bu tip tapşırıqların yerinə yetirilməsi və müzakirəsi zamanı daha diqqətli olmalı, üslubların izahının tam verilməsi anına qədər şagirdlərdə lazımı bacarıqlar formalasdırmalıdır.

Motivasiya: Yer üzündə yaşayan canlılar arasında oxşar və fərqli cəhətlərlə bağlı suallar verilə bilər. Dərslikdəki 19-cu tapşırıq üzərində iş aparılır. Müəllim insanları digər canlılardan fərqləndirən əsas xüsusiyyət

kimi nitq və şüur məsələlərinə diqqəti yönəltməlidir.

Sonra 20–21-ci səhifələrdəki kiçik parçalar (*insanın danışması, A.Nəbiyevin sözləri, uşaqlarda nitqin inkişafı ilə bağlı yazılar*) oxudulur. 20-ci səhifədəki şəkillər üzərində iş aparılır, biologiya fənni üzrə 2.1.3. standartı əsasında integrasiya reallaşdırılır.

Dərslikdə “Məntiqinizə əsaslanıb sual işarəsi qoyulmuş yerdə hansı şəklin olacağını düşünün” tapşırığının yerində bu şəkil olmalıdır. Dərslikdə verməyi uyğun bilmədiyimiz üçün müəllimə kömək məqsədilə vəsaitdə verməyi qərara aldıq.



20-ci tapşırıq icra edilir. Təbii ki, bu zaman şagirdlərdə müxtəlif fikirlər yarana bilər (*ədb. fənni, st. 2.1.1*). Müəllim 21-ci tapşırıqdakı sxemdən istifadə etməklə çalışmalıdır ki, bu müxtəliffikirliliyi vahid hökmərlər formalasdırmağa yönətsin.

Qeyd: Bu, növbəti mərhələlərdə şagirdlərin tezisləri daha aydın qavramaları üçün ilk addımdır. Məs.: “Əmək insanı formalasdırır. İnsan organizmi şaquli vəziyyətdə olduğu üçün nitqə malikdir”, “Digər canlılarda (dörd-ayaqlılarda) nitq yoxdur, onlar ünsiyət saxlamaq üçün müxtəlif səs signallarından istifadə edirlər” və s.

Şagirdlərin verilən fikrə münasibəti öyrənilir. Diqqət körpələrin danışma mərhələsinə yönəldilir, nəticə çıxarılır. Müzakirə şəklində yerinə yetirilən bu tapşırıqda şəkillər uyğun müqayisələr aparılır, nəticə çıxarılır. Müəllim ibtidai insanlarda əməyin formalasdırıcı vasitə olmasının, iməkləyən uşaqların bədəni şaquli vəziyyətdə olmadığı üçün danışa bilməməsi, yalnız müxtəlif səslər çıxarması, Kamalanın nitqinin inkişaf edə bilməməsi, canavarlarda səs signallarının olması (4 ayaq üstə gəzdiklə-

ri üçün nitq inkişaf edə bilməz) kimi fikir və mülahizələrin müzakirəsini diqqətdə saxlamalıdır.

22-ci tapşırıq əvvəlki tapşırığın nəticələrinin möhkəmlənməsi məqsədilə yerinə yekirilir.

Doğru cavab: *onurğanın şaquli vəziyyətdə düşməsi, səs aparatının formalasdılması, əllərin yeriməkdən azad olması, dik yeriməyə başlaması variantlarıdır.*

Şagirdlərin göldikləri nəticəni dərinləşdirmək məqsədilə müəllim 23-cü tapşırıq üzərində iş aparır. Azərbaycan dili haqqında da məlumat verilir. 24-cü sohifədəki qayda izah olunur.

Qeyd: Yaxşı olar ki, əsas mətn (səh. 16–18) hissələr ayrılsın və oradakı fikirlər hökm şəklində verilsin. Bu işin qruplarda yerinə yetirilməsi məqsədə uyğundur.

Müəllim müzakirələr zamanı filmlərin hər hansı birinin müvafiq kadrlarından istifadə edə bilər.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə dilin funksiya və vəzifələri müəyyənləşdirilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Faktları seçib müqayisə edərkən çətinlik çəkir.	Faktları seçib müqayisə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Faktları seçib müqayisə edərkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Faktları müqayisə edir.
Əldə etdiyi məlumatları arqumentləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Əldə etdiyi məlumatları arqumentləşdirməkdə bəzi səhv'lərə yol verir.	Əldə etdiyi məlumatları arqumentləşdirir.	Əldə etdiyi məlumatlara münasibət bildirməklə arqumentləşdirir.
Fikirlərini hökm şəklində ifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Fikirlərini hökm şəklində ifadə etməkdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirlərini hökm şəklində ifadə etməkdə müəyyən səhv'lərə yol verir.	Fikirlərini müstəqil şəkildə hökm kimi təqdim edir.

MÖVZU 5

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Cümələləri ədəbi dilin fonetik, leksik və qrammatik normalarına uyğun qurur.
- Mətndə ədəbi dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri tapır.

İNTEGRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə,
təqdimat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Cəmi 40 söz (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Dərsə frontal sorğu ilə başlamaq olar. *Bu zaman dil nədir? Dil vahidləri dedikdə nə başa düşürsünüz? Ədəbi dilə uyğun cümlə dedikdə nə başa düşürsünüz? Dil naya xidmət edir?* və s. kimi suallardan istifadə etmək olar.

Tədqiqat səali: *Mətnin hansı xarakterik xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Əvvəlki dəslərdən fərqli olaraq bu dərsdə qrammatik tapş-

rıqların yerinə yetirilməsi üçün daha çox vaxt ayırmaq mümkündür. Dərslikdəki 8-ci tapşırıq hədəf kimi götürülür. Bu məqsədlə də qrupla işə üstünlük vermək məqsədəyindür. İş vərəqləri hazırlayarkən müəllim dərslikdəki tapşırıqdan və yaxud sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq özünün hazırladığı suallardan da istifadə edə bilər.

I qrupa dərslikdəki 24, 25-ci tapşırıqları, II qrupa 26, 27-ci tapşırıqları, III qrupa 28, 29-cu tapşırıqları vermək olar.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat olunur, fikir mübadiləsi aparılır. 30-cu tapşırıq kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

31-ci tapşırıqda müvafiq sözlərin tapılıb düzgün yazılması fərdi şəkildə həyata keçirilsə də, mətnlə bağlı əlavə tapşırıqlar kollektiv şəkildə yerinə yetirilə bilər. Bu zaman verilmiş cavablar müzakirə edilməli və ən doğru variant seçilməlidir.

Qeyd: 31-ci tapşırıqdakı mətnin verilməsində əsas məqsəd Azərbaycan dilinin təbii

və çox qədim tarixə malik dil olması faktının bir daha hökm kimi şagirdlərin diqqətinə çatdırmaqdır.

Ümumiləşmə və nəticə hissəsində şagirdlər bu qənaətə gəlir ki, mətnin dili sadə və anlaşıqlıdır, mətn faktlar əsasında hazırlanmışdır. Tərkib hissələr bir-biri ilə əlaqəlidir, abzaslar arasında rabitə vardır.

Ev tapşırığı: 33-cü tapşırıq verilir (müşahidə aparmaq və kiçik elmi mətn tərtib etmək). Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr quranda səhv'lərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurur və fikrini əsaslandırır.
Dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri tapmaqdə çətinlik çəkir.	Dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri müəllimin köməyi ilə tapır.	Dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri tapır.	Dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri izah edərək tapır.

MƏZMUN
STANDARTLARI

4.1.2., 4.1.4.

MÖVZU 6

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Sözün qrammatik – mənə xüsusiyyətlərini gözləməklə ədəbi dil normalarına uyğun düzgün yazar.
- Mövzuya uyğun hekayə yazar.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, əlavə materiallar,
iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

yazı, müzakirə,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

gruplarla, kollektiv

Cəmi 40 söz (IV dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərs dil standartlarının reallaşmasına xidmət edir və yaradıcı tətbiqetməni inkişaf etdirir.

32-ci tapşırığın sinifdə yerinə yetirilməsi daha məqsədə uyğundur. Bədii mətn yazmaq aşağı siniflərdə həm dil, həm ədəbiyyat dərs-lərində icra edildiyi üçün çətinlik törətmə-yəcək. Həm də şagirdlər bu tapşırığı dərslikdəki “Cəmi 40 söz” mətni əsasında icra edə-cəklər. Tapşırığın verilməsində əsas məqsəd növbəti mərhələlərdə hekayə və ya digər bə-dii mətnin tərtib olunmasına istiqamət ver-

mək və zəmin yaratmaqdır. Müəllim tərəfin-dən “Cəmi 40 söz” mətni 4 hissəyə bölünür. Həmin hissələri müəllif təhkiyəsi və obraz-lararası danışışı şəklində vermək üçün şagird-lərə tövsiyələr verilir.

Qeyd: Müəllim bilməli və şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır ki, sinif üzrə cəmi bir hekayə hazırlanacaq.

Müəyyən vaxt ərzində tapşırığı icra edən gruplar işləri təqdim edirlər.

Müəllim abzaslar arasındakı ardıcılığa, əlaqəliliyə, ədəbi dilin normalarına düzgün

əməl edilməsinə diqqət yetirməlidir. Dil xətaları və nöqsanlar yerindəcə araşdırılmalıdır və şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır.

Qrupların hazırladığı hissələri vahid bir hekayə şəklində birləşdirərkən üslub məsələləri nəzərə alınmalıdır. Belə ki feillərin eyni zamanda işlənməsi, bədii təsvirlərdən, ifadələrdən, sözlərdən düzgün və yerində istifadə üzərində iş nəzərdə saxlanmalıdır. Bu, növbəti mərhələlərdə üslubların xüsusiyyətlərinin fərqləndirilməsində əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

Yaxşı olar ki, kollektiv şəkildə plan tutulsun, planın hansı hissəyə (giriş, əsas hissə, nəticə) aid olduğu müəyyənləşdirilsin. Poetik ifadələrdən istifadə edilsin. Nümunə kimi aşağıdakı plandan da istifadə etmək olar:

1. Singh ailəsinin kəndə səyahəti

2. Qeyri-adi hadisə haqqında rəvayətlər
3. Qızların tutulması
4. Meşədən sonrakı yeni məkan, yeni şərait
5. Qızların sonrakı taleyi və ya taleyin ağır sınağı

Hekayə üçün ad da iki yolla seçilə bilər:

- 1) Hər şagirdin öz istəyinə görə fərdi
- 2) Vahid ad

Yaxşı olar ki, hekayə sinifdə yazdırılsın.

Hekayə yazmaq təcrübəsi olan şagirdlər üçün 30-35 dəqiqə kifayət edir.

Sonra şagirdlərlə bədii və elmi mətnin xüsusiyyətləri üzərində şifahi şəkildə iş aparılır, oxşar və fərqli cəhətlər müəyyənləşdirilir (tapşırıq 33, 2-ci hissə).

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar	Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Cümlə qurma					
Hekayə yazma					
Cəmi:					

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Müxtəlif mənbələrdən əldə etdiyi məlumatlara əsasən fikrini əsaslandırır.
- Müxtəlif mülahizələri dəyərləndirməklə şifahi təqdimatlar edir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Üsluba uyğun mətni davam etdirir.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – **3.1.1.** Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

X.d. – **4.1.2.** Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazar.

RESURSLAR

dərslik, lügət, iş vərəqləri,
internet materialları,
H.Kellerlə bağlı videosüjet

İŞ ÜSULLARI

şaxələndirmə, müzakirə,
cəld yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Hər şey su ilə başladı (I dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Müəllim şaxələndirmə üsulundan istifadə edərək sınıfə aşağıdakı sualla müraciət edir.



Şagirdlərin cavabları qeyd edilir, ümumişdirmələr aparılır. "Helen Keller kimdir?" filmindən müvafiq kadr nümayiş olunur.

Tədqiqat səali: *Həyatda uğur qazanmaq üçün insana nə lazımdır?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki 1-ci tapşırığın icrası ilə başlaya bilər.

Müəllim müzakirə zamanı elə suallardan istifadə etməlidir ki, şagirdlərin cavabları əks arqumentli olsun. Bu zaman cavabı tapılماyan sualların cavabının dərslikdəki "Hər şey su ilə başladı" mətnində olduğuna şərait yaranmalıdır. Mətn oxunur. Qeyd edək ki, oxu zamanı orfoepik və orfoqrafik tapşırıqlar da yerinə yetirilməlidir. Çünkü bu tip tapşırıqların icrası ədəbi dilin fonetik normasının növbəti dərslərdə izahı üçün zəmin yaratmaqla, bacarıqları da inkişaf etdirir. Dərslikdəki 2-ci tapşırıq müzakirə edilərək yerinə yetirilməlidir. Qeyd edək ki, verilmiş cümlələr "2" ilə növrələnmiş abzasın əvvəlinə artırılmalıdır.

Daha sonra 3-cü tapşırıq qruplarla yerinə yetirilir. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər

verilən məlumat xarakterli ifadələri, sadəcə, cümlə şəklində salmaqla kifayətlənməsinənələr. Həmin cümlələrə təyinedici sözlər, feili sıfət tərkibləri və s. artırmaqla aydın və anlaşıqlı cümlələr qurub kiçik mətn tərtib etsinlər. Bu tapşırığın icrasında Ədəbiyyat fənni üzrə 3.1.1. standartına integrasiya reallaşır. Sonra mətnlər müzakirə edilir, səhvler varsa, onların düzəlişi istiqamətində iş aparılır.

Mətn oxunduqdan sonra dərslikdə səh. 29-da verilən 10-cu tapşırıq yerinə yetirilir, onların xarakterindəki oxşar cəhətlər müqayisə edilir, insanın məqsədə çatmasında iradə gücünün və əzmkarlığının rolü diqqətə çatdırılır. Bu həmdə şagirdlərə bir səslənişdir. Müəllim şagirdlərə məqsədlərinə nail olmaq üçün bu xüsusiyyətlərin onlarda tərbiyə edilməsinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Tədqiqat qruplarda davam etdirilə bilər. Dərslikdəki müvafiq tapşırıqlar qrup işi kimi nəzərdə tutulub.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, məlumat mübadiləsi aparılır. Deyilən fikirləri ümmüniləşdirmək üçün 5 və 6-cı tapşırıqlar

yerinə yetirilir. 6-cı tapşırığın bu mərhələdə yerinə yetirilməsində əsas məqsəd publisistik üslubun xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsinə ilk addım atmaqdır.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələrdən sonra yekun nəticə çıxarılır: *Uğur qazanmaq üçün fiziki sağlamlıq yetərli deyil. İnsanda iradə, dözüm, yaşamaq, yaratmaq hissi daha çox olmalıdır və uğur çətin, ağır zəhmət hesabına qazanılır.*

Ev tapşırığı: 11-ci tapşırıq verilə bilər.

Qeyd: Müəllim əgər lazımlı bilərsə, sinifdə şagirdləri ilə 27-ci səhifədə çərçivə içərisində verilənləri əyani şəkildə nümayiş etdirməklə şagirdlərdə müəyyən təsəvvür yarada bilər. Təbii ki, görmə qabiliyyəti yaxşı olan şagirdlər üçün bunu hiss etmək o qədər də asan olmayacağından. Müəllim bu məqamdan istifadə edərək həmin insanların xüsusi qayğı ilə yanaşmayıçı, onların özlərini cəmiyyətin bərabər həquqlu üzvü hiss etmələrinə şərait yaratmağı şagirdlərinə tövsiyə verməlidir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini əsaslandırmaqda cüzi səhvələrə yol verir.	Fikrini əsaslandırmaır.	Əlavə məlumatlardan yerində və düzgün istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.
Fikirləri seçərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirləri seçərkən əlavə suallardan istifadə edir.	Fikirləri seçərkən cüzi səhvələrə yol verir.	Müzakirələrdə söylənilən fikirləri dəyərləndirir.
Mətnin üslubunu çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirərkən səhvələrə yol verir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Fikrini əsaslandırmaqla mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
Üsluba uyğun mətni davam etməkdə çətinlik çəkir.	Üsluba uyğun mətni davam etdirərkən ardıcılılığı gözləmir.	Üsluba uyğun mətni davam etdirir.	Mətni üsluba uyğun məntiqi cəhətdən ardıcılıqla davam etdirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin hissələrini müəyyənləşdirir.
- Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.
- Cümələ konstruksiyalarında durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 1.1.2. Dirlədiyi mətnləkə fakt və hadisələri qruplaşdırır, ümumiləşdirmələr aparır.

Ədəb. – 2.1.2. Obrazların nitqinə istinad edərək yazılı mövqeyi ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

mühazirə, sorğu,
müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv

Hər şey su ilə başladı (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərs ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlanı bilər. Badisəba Köçərlinin pedaqoji fəaliyyəti haqqında təqdimatlar dirlənilir. H.Kellerin müəllimi Anna Sullivanın fəaliyyəti müqayisə edilir (Ədəb. – 2.1.2.). Şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir. Müzakirənin davamı kimi dərslikdəki səh. 29-da verilən 12-ci tapşırıq da yerinə yetirilir və “Müəllim necə olmalıdır” mövzusunda fikirlər öyrənilir.

Motivasiya: “Bir anlığa özünüzi bütün duyğu orqanlarından təcrid edin. Nə hiss

edərsiniz? Ətrafdakılarla necə ünsiyət quvardınız?” sualı ətrafında sorğu keçirmək olar. Şagirdlərin fikirləri öyrənildikdən sonra ümumiləşdirmə aparılır.

Tədqiqat sualı: *Ünsiyəti necə qurmaq olar?*

Sonra dərs müəllimin mühazirəsi ilə davam edir. 7, 8, 9-cu tapşırıqlar kollektiv şəkildə icra edilir. Ədəbiyyat fənninə inteqrasiya bu mərhələdə reallaşır. 19-cu tapşırıq yerinə yetirilir. Müəyyənləşdirilir ki, ünsiyət yazı, dil, müxtəlif işarələr vasitəsilə qu-

rula bilər. Əldə edilən məlumatlara əsasən 20-ci tapşırıq da yerinə yetirilir. Bu tapşırıq 31-ci səhifədəki qaydanın öyrədilməsi üçün motivasiya rolunu oynayır.

Müzakirə mərhələsi: Tapşırıq 26-da verilmiş mətn oxunur və Hikari Oenlə Kellerin şəxsi keyfiyyətləri müqayisə edilir.

9-cu sinifdə R.Oppenheymerlə bağlı mətn yada salınır, K.Oenin düşüncələri ilə məlum hadisələr müqayisə edilir, mühəharibələrə nifrət hissi aşılanır. Beynəlxalq Sülh Günü haqqında söhbət aparılır, şagirdlərə sülhü qorumaq lazımdır fikri aşılanır.

Bu tapşırıq şagirdlərdə həm də fiziki qüsurlu insanlara hörmət və qayğı ilə yanaşmaq

hissini tərbiyə edir. O da vurğulanır ki, fiziki qüsurlu insanlar arasında da istedadlılar vardır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu nəticəyə gəlinir ki, ünsiyət yaratmaq üçün təkcə dildən deyil, digər vasitələrdən də istifadə etmək lazımdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: 4-cü tapşırıq nəzərdə tutulub.

Ev tapşırığı: 27-ci tapşırığın yardımçı sualları (səh. 31) verilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətni müəllimin köməyi ilə hissələrə ayırir.	Mətni hissələrə ayırankən cüzi səhv'lərə yol verir.	Mətni hissələrə düzgün ayırir.	Mətni fikirlərini əsaslandırmaqla hissələrə düzgün ayırir.
Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurarkən səhv'lərə yol verir.	Müəllimin köməyi ilə müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Ədəbi dilin tələblərinə uyğun müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində bəzi səhv'lərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.	Səbəbini düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Üslubu gözləməklə mətnə yazılı düzəlişlər edir.
- Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

yazı, müzakirə, şərh

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Hər şey su ilə başladı (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığının yoxlanılması ilə dərs başlanılır.

Motivasiya: Müəllim yeni dərsə keçid alır. Sözlərin leksik və qrammatik xüsusiyyətləri, məna çalarları ilə bağlı frontal sorğu keçirilir, fikirlər əsaslandırılmaq üçün 16-ci tapşırıq icra edilir.

Tədqiqat sənədi: Mətn şagirdlərin nitq bacarıqlarını formalasdırmaq baxımından hansı xarakterik xüsusiyyətlərə malikdir?

Tədqiqatın aparılması: Tapşırıqlar qruplar şəklində icra edilir.

I qrupa 13, 23,
II qrupa 14, 24,
III qrupa 15, 25,
IV qrupa 17, 21-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimatlar edilir, qrupların cavabları dinlənilir və ümumişdirilir.

Müəllim şagirdlərin səviyyəsini nəzərə alaraq diferensial təlimə uyğun fərdi qaydada 18 və 22-ci tapşırığı icra etdirə bilər.

Müəllim belə bir üsuldan da istifadə edə bilər: Fərdi tapşırığı zəif və yüksək səviyyəli

şagirdlərə tapşırı bilər. Bu, şagirdlərdə rəqabəti artırmaqla yanaşı, sözlərdən düzgün, yerində istifadə etmək bacarığı formalaşdırmağa xidmət edir.

18-ci tapşırığın cavabı:

zəbt etmək – torpaqları tutmaq

tərtib etmək – plan tutmaq

həbs etmək – cinayətkarı tutmaq

çixmaq – maaşdan tutulmaq

ələ keçirmək – ərazinin tutulması

örтмək – Günəşin qarşısını tutmaq

bağlamaq – yolun tutulması

kəsmək – qarşısını tutmaq

İcra edilən tapşırıqlar yoxlanılır, müzakirələr aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Müəyyənləşdirilir ki, mətndə işlənən sözlərin kontekstə uyğun mənası ilə yanaşı, əlavə məna cəalarları var və bütün bunlar nitqin zənginləşməsinə, söz ehtiyatının artmasına, sözlərin cümlədə düzgün istifadəsinə və s. xidmət edir.

Yaradıcı tətbiqetmə: 27-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Ev tapşırığı: “Fiziki qüsurlu insanlarda istedad” mövzusunda inşa və ya esse yazımaq tapşırılır (tapşırıq 28, səh. 32).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Sözlərin məna cəalarlarını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Sözlərin məna cəalarlarını müəyyənləşdirərkən müəlli-min köməyindən istifadə edir.	Sözlərin məna cəalarlarını müəyyənləşdirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Sözlərin məna cəalarlarını müstəqil müəyyənləşdirir.
Mətndəki qüsurlu cümlələri çətinliklə aydınlaşdırır.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və düzəliş edir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və əsaslı düzəlişlər edir.
Cümlələrdə durğu işaretərinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işaretərinin istifadəsində bəzi səhlərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işaretərindən düzgün istifadə edir.	Səbəbinin düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işaretərindən düzgün istifadə edir.
Mövzuya uyğun inşa yazmaqdə çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun inşa yazarkən mövzunu tam əhatə etmir.	Mövzuya uyğun inşa yazır.	Mövzuya uyğun əhatəli inşa yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Müxtəlif dil materiallarından istifadə edərək rəy yazar.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, “Əməli yazılar”
adlı vəsait

İŞ ÜSULLARI

yazı, müzakirə

İŞ FORMALARI

fərdi

Rəy

DƏRSİN GEDİŞİ

Şagirdlər arasında püşkatma yolu ilə bir inşa və ya esse seçilir. İnşa oxudulur. Şagirdlərdən inşa yazını diqqətlə dinlənilməsi tələb olunur. Sonra 6-7 dəqiqəlik müzakirə təşkil olunur. Yazının müsbət və mənfi cəhətləri şıfahi şəkildə söylənilir.

Sonra söylənilənləri yazıya köçürmək üzərində iş aparılır.

Rəy yazmaq üçün 29-cu tapşırığa istinad edilməlidir. Müəllim rəy haqqında məlumat

verir, onun mənşəyi və yazılmış səbəblərini şagirdlərə açıqlayır.

Rəyin hazırlanması üçün lazım olan arıcılıq və nümunə dərslikdə verilmişdir.

Rəy yazmaq üçün aşağıdakı arıcılığı riayət edilməlidir:

❖ Rəyin başlığı. Nəyə və kimə verilməsi göstərilir və səhifənin ortasında “Rəy” sözü yazılır.

- ❖ Rəyin ümumi məzmunu. Bu və ya digər bir faktın həm müsbət, həm də mənfi cəhətləri təhlil olunur. Təhlil dəqiq müdədəalarla göstərilir.
- ❖ Rəyin nəticəsi. Rəyçinin irəli sürdüyü təklif və tövsiyələr bir neçə cümlə ilə ifadə edilir.

- ❖ İmza. Bu hissədə rəyçi adını, soyadını və atasının adını göstərir, qarşısında isə imzasını qoyur.
- ❖ Tarix. Rəyçi imzasının altında bütöv şəkil-də gün, ay və ili göstərir.

Ev tapşırığı: 30-cu tapşırıq verilir.
Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Rəy yazmaqdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyindən istifadə edir.	Cüzi səhv'lərə yol verir.	Rəy yaza bilir.

Rəy işgüzar sənəd növüdür.

“Rəy” ərəb sözü olub, bir şey haqqında fikir, mülahizə, söz mənasını verir.

Rəy, əsasən, aşağıdakı mənalarda işlədirilir:
 1. Bir əsər, tamaşa, konsert, kinofilm və s. təhlil və tənqid edən məqalə, yazı.
 2. Fikir, mülahizə.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin təqdimedilmə formasını fərqləndirir.
- Mətdəki terminləri fərqləndirir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Mətnin abzaslarında ifadə olunan fikri bir cümlə ilə ifadə edir.
- Mətnin məzmununu öz cümlələri ilə qısa şəkildə ifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət,
“Onu bağışlamaq olarmı?!”
bədii filmi

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması,
BİBÖ, müzakirə

İŞ FORMALARI

gruplarla, kollektiv

Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (I dərs)

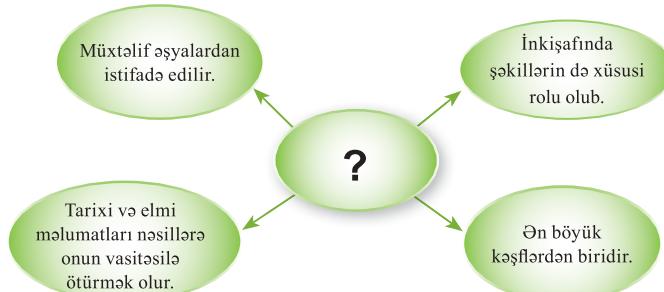
DƏRSİN GEDIŞİ

Müəllim dərsə “Onu bağışlamaq olarmı?” bədii filmi əsasında yazılmış rəyləri yoxlamاقla başlaya bilər. Şagirdlərə həmin film-dən son səhnənin nümayiş etdirilməsi məqsədəməvafiqdir. Seçmə yolla rəy 3-4 nəfərə oxudulur, xarakterik səhvələr müəyyənləşdirilir və izah edilir.

Motivasiya: Bu mərhələdə Anlayışın çıxarılması üsulundan istifadə edilə bilər.

Şagirdlərin cavabları dinlənilir, müzakirə edilir, “?” işarəsinin yerinə yazı sözünün olması müəyyənləşdirilir.

Tədqiqat suali: *Yazı hansı mərhələləri keçib və onun əhəmiyyəti nədir?*



Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata BİBÖ üsulu ilə başlamaq olar.

Bilirəm	İstəyirəm biləm	Öyrəndim
Yazı eradan əvvəl yaranıb. Daşların, papirus və ipək parçanın üstündə yazı yazılıb.	Yazının inkişaf yolu və növlərini ən qədim yazı nümunələrinə aid əlavə məlumatlar.	
Piktoqramlar da yazı hesab edilir.		

Tədqiqatın davamı olaraq dərslikdəki mətn oxudulur. Oxu zamanı 7-ci tapşırıq kollektiv şəkildə icra edilir. Oxu başa çatdıqdan sonra 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlərin cavabları müzakirə edilir və yekun cavab formalasdırılır: *mətnin adı düzgün seçilmişdir, çünkü bütün tarixi, siyasi və elmi məlumatlar, hər hansı bir xalqın yaşayışı haqqında məlumatlar və s. gələcək nəsillərə ancaq yazı vasitəsilə ötürülür və bəşəriyyətin yaddaşına həkk olunur.* 2-ci tapşırıq da müzakirə yolu

ilə kollektiv şəkildə icra edilir. Doğru cavab belədir: 3, 5, 4, 1, 2, 6. Tədqiqat qruplarda davam etdirilir. Dərslikdəki 3 və 8-ci tapşırıqlar I qrupa, 4 və 9-cu tapşırıqlar II qrupa, 5 və 10-cu tapşırıqlar III qrupa, 6 və 11-ci tapşırıqlar IV qrupa verilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, fikir mübadiləsi aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Deyilənlər əsasında və aşağı siniflərdə əldə edilmiş məlumatlar əsasında belə nəticəyə gəlinir ki, müasir formaya çatanadək yazı uzun yol keçmiş, onun əşyəvi, şəkli, fikri, hərfi yazı kimi tipləri var. Heroqliflər və mixi yazılar da mövcud olmuşdur. Heroqliflərdən bəzi xalqlar bu gün də istifadə edirlər. Yazı ünsiyyətin bir növüdür. Əldə edilən nəticə BİBÖ cədvəlinin son hissəsinə yazılır.

Ev tapşırığı: Yazının növlərinə aid nümunələr yazmaq verilə bilər.

I	II	III	IV
Əldə etdiyi məlumatları çətinliklə müqayisə edir.	Əldə etdiyi məlumatları müqayisə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Məlumatları müqayisə edir.	Məlumatları müqayisə edərkən fikrini əsaslandırır.
Terminləri çətinliklə fərqləndirir.	Terminləri fərqləndirərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Terminləri fərqləndirir.	Terminləri fərqləndirir və hansı elm sahəsinə aid olduğunu deyir.
Mətnin üslubunu çətinliklə müəyyən edir.	Mətnin üslubunu cüzi səhvlər etməklə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyən edir.	Mətnin üslubunu müəyyən edir və fikirlərini əsaslandırır.
Mətnin abzaslarının ardıcılığını düzərkən çətinlik çəkir.	Mətni abzaslarını düzərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətnin abzaslarının ardıcılığını müəyyən edir.	Məntiqinə əsaslanaraq mətnin abzaslarının ardıcılığını müəyyən edir.
Mətnin məzmununu müəllimin köməyi ilə ifadə edir.	Mətnin məzmununu ifadə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin məzmununu öz cümlələri ilə ifadə edir.	Mətnin məzmununu dolğun cümlələrlə ifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Azərb. tar. – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat,
diqqətli oxu

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Bəşəriyyətin yaddası – yazı (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlamaq olar.

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim: *Fikirləri digərlərinə necə çatdırmaq olar? İşarədən anlamaq fikrinə münasibətiniz necədir?* sualları ilə sinfə müraciət edə bilər. Alınan cavablar müzakirə edilir, ümumiləşdirilir.

Tədqiqat səali: *Fikirlər hansı vasitələrlə çatdırıla bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dörd qrupda aparılır. Tədqiqata dərslikdəki mətnlərin oxusu (səh. 36, 38) ilə başlanılır. Hər mətn (1, 2, 4, 5-ci mətnlər) bir qrupa tapşırılır. Mətnlər diqqətli oxu üsulundan istifadə edilməklə oxunur. Müəllim diqqətli oxunun tələblərini şagirdə izah edir. Birinci mətnin oxusu zamanı yol verilmiş durğu işaretləri nöqsanları müəyyənləşdirilir və oxu prosesində onun tələbləri nəzərə alınır. Mətnlər

oxunduqdan sonra 12 və 13-cü tapşırıqlar icra edilir.

Tapşırıqların verilməsində məqsəd şagirdlərdə yazı tiplərini fərqləndirmək bacarığı formalasdırmaqdır.

Şagirdlər hər mətn üzrə 3 sual tərtib edərlərə, kifayət edər (12-ci tapşırıq).

Məsələn: 1-ci mətnə yazının əlamətləri varmı? Həmin əlamətlər hansı hadisədə özü-nü göstərir?

2-ci mətnə kişinin divarda şəkil çəkməyi yazı hesab olunurmu? və s.

4-cü mətn nə üçün elmi mətn hesab olunur?

Müəllim sualların faktoloji yox, düşündürücü və yazı tiplərinin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyən edə biləcək sualların tərtib edilməsi ilə bağlı şagirdlərə tövsiyə verməlidir.

Sonra şagirdlər mətnlərin dili üzərində tədqiqata cəlb edilir. Şagirdlər aşağı siniflər-

dən elmi və bədii mətnləri fərqləndirə bildikləri üçün bu onlarda çətinlik törətməyəcək. Müəllim mətnlərdə işlənən obrazlı ifadələrə, terminlərə və əsas fərqləndirici xüsusiyyət kimi həmin sözlərin mətndəki məna yükünə diqqət yönəltməlidir.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, müzakirə təşkil olunur. Azərbaycan tarixi fənninə integrasiya edilir.

Nəticələrin çıxarılması: Qrup tapşırıqları müzakirə edildikdən sonra əldə olunan biliklərə əsasən məlum olur ki, fikirlərin çatdırılmasında yazının əhəmiyyəti böyükdür. Çünkü yazı ünsiyyət vasitəsindən biridir.

Yazının müxtəlif tipləri vardır və qədimdən bu günə kimi bu tiplərdən istifadə olunur, insanlar fikir və düşüncələrini, hislərini yazının müxtəlif tiplərindən istifadə etməklə bir-birlərinə çatdırırlar.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları əsaslandırmaqla müəyyənləşdirir.
Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətndəki sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini çətinliklə fərqləndirir.	Mətndəki sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Mətnin üslubunu müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu fikirlərini izah etməklə müəyyənləşdirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Mətni təqdimedilmə formasına görə fərqləndirir.
- Mətnə düzəlişlər edir.
- Ədəbi dil normalarına riayət edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.2. Davranış və əməllərinə, başqaları ilə qarşılıqlı münasibətlərinə, yazılıçının mövqeyinə, digər surətlərin mühakimələrinə əsaslanmaqla obrazları təhlil edir.

X.d. – 2.1.2. Müxtalif mövqeli fikirlərə münasibət bildirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, Internet materialı

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, müzakirə,
sorgu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla

Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edir: *Qüsurlu nitq nədir?, Düzgün nitq necə olmalıdır?, Qüsurlu nitq ətrafdakılara necə təsir bağışlayır? və s.*

Tədqiqat sualı: *Mətnin dili necə olmalıdır?*

Bu dərs səh. 37-də verilmiş mətn üzərinə iş aparmağa həsr olunur. *Balaca ağıllı bir uşaq... adlı mətn əvvəlcə oxudulur, məzmun*

üzərində iş aparılır, əvvəlki dərsdəki mətnlərlə müqayisə edilir, sonra diqqət mətnin dili üzərində işə yönəldilir.

Əsas diqqət müəllim obrazlarının müqayisəsinə yönəldilir (Ədəb. 1.2.2. standartına ineqrasiya).

Müəllim mətni əvvəlcədən müəyyən hissələrə (4 hissəyə) bölür. Mətnin dili qüsurlu olduğu üçün müəllim tapşırığın planlı şəkildə icrası üçün qruplara tapşırıq verir (tapşırıq 15).

- İlk növbədə, yazıdakı nöqsanlar müəyyənləşdirilir.
- Nöqsanlar qruplaşdırılır (söz sırası pozulmuş cümlələr, üslubi cəhətdən qüsurlu cümlələr, qrammatik normaların əməl edilmədiyi cümlələr).
- Cümlələr yenidən işlənir.
- Sonra şagirdlərin yazılı dərslikdəki mətnlə tutuşdurulur və fərqlər müəyyənləşdirilir.

Tapşırığın icrasında əsas məqsəd şagirdlərdə düzgün yazı bacarıqlarını formalasdırmaqdır.

Daha sonra 14-cü tapşırıq icra edilir (1.1.2. standartı).

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə mətn əvvəlki mətnlərlə müqayisə edilir və ümumiləşdirmə aparılır. Mətnin dili aydın, anlaşılıqlı, səlis, ədəbi dil normalarına uyğun olmalıdır.

Ev tapşırığı: 32-ci tapşırıq verilir.

Qeyd: İmkan varsa, müəllim qabaqcadan hazırladığı hər hansı bir televiziya verilişindən kiçik bir hissə nümayiş etdirə bilər, şagirdləri tədqiqata cəlb edə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Məndəki qüsurlu cümlələri çətinliklə aydınlaşdırır.	Məndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırarkən bəzi səhvələrə yol verir.	Məndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və düzəlişlər edir.	Məndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və əsaslı düzəlişlər edir.
Mətnin təqdimə formasını müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Mətnin təqdimə formasını müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnin təqdimə formasını müəyyənləşdirərkən müəyyən səhvələrə yol verir.	Mətni təqdimə formasına görə fərqləndirir.
Məndə düzəlişlər edərkən ciddi səhvələrə yol verir.	Məndə düzəlişlər edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Məndə düzəlişlər edərkən cüzi səhvələrə yol verir.	Məndə tam düzəlişlər edir.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr quranda səhvələrə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurur və fikrini əsaslandırir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Elmi fikirlərdən istifadə etməklə fikirlərini əsaslandırır.
- Elmi və bədii mətnləri fərqləndirir.
- Cümlələri ədəbi dil normalarına uyğun yazır.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, müzakirə, sorğu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Bəşəriyyətin yaddası – yazı (IV dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı dinlənilir, müzakirə edilir. Müəllim cari dərsin tapşırıqlarına uyğun sorğu ilə sınıf müraciət edə bilər. Bu sualların dil, dilçiliklə bağlı olması məqsədə uyğundur. Tapşırıqlar qruplar arasında bölünməklə icra edilir.

Tədqiqat sənədi: *Yazının nə kimi əhəmiyyəti vardır?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki tapşırıqları (səh. 39) icra etməklə baş-

lamaq olar. İş vərəqləri aşağıdakı kimi hazırlanaraq qruplara təqdim edilir.

I qrupa 16, 18, 23,

II qrupa 17, 19, 24,

III qrupa 21, 22, 26,

IV qrupa 20-ci tapşırıqlar verilir.

20-ci tapşırıq digərlərinə nisbətən əhatəli olduğu üçün IV qrupa yalnız bir tapşırıq verilməsi məqsədə uyğundur. 27-ci tapşırıq fərdi qaydada verilə bilər.

Qrammatik tapşırıqlar, əsasən, ədəbi dil normalarının müxtəlif üslublarda düzgün tətbiqinə xidmət edir.

Məlumat mübadiləsi: Tapşırıqların cavabları müzakirə edildikdən sonra 25, 28 və 29-cu tapşırıq kollektiv şəkildə icra edilir. 28 və 29-cu tapşırıqların icrası 40-cı səhifədə verilmiş yazının tipləri ilə bağlı dil qaydasının izahı üçün zəmin yaradır.

Müəllim yazı haqqında şagirdlərə məlumat verir. Əldə edilən bilikləri bacarığa çevirmək üçün 30-cu tapşırıq icra edilir.

Ev tapşırığı: 31-ci tapşırığın verilməsi məqsədə uyğundur.

Müəllim sorğunun keçirilməsi üçün sualların tərtib edilməsində şagirdlərə tövsiyələr verir, sorğunun nəticələrinin ümumiləşdirilməsi üçün növbəti dərs saatına qədər vaxt təyin edir. Hazırlanan yazı yoxlandıqdan sonra müəllimin rəhbərliyi və tövsiyəsi ilə qazet maketinin uyğun hissəsinə yerləşdirilir (və ya divar qəzetinə yerləşdirilir).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini əsaslandırmaqdanda çətinlik çəkir.	Fikrini əsaslandırdanda müəyyən səhvlərə yol verir.	Fikrini əsaslandırır.	Əlavə məlumatlardan yerində və düzgün istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.
Elmi və bədii mətnləri fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirir.
Ədəbi dil normalalarına uyğun cümlə qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.
Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində bəzi səhvlərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.	Səbəbini düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.

MÖVZU 16-17

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Ədəbi dilin normalarına uyğun cümlələr qurur.
- İfadə yazı formasından istifadə edərək mətn tərtib edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.3. Cümlələri və abzasları düzgün əlaqələndirmək üçün bağlayıcı vasitələrdən istifadə edir.

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

İfadənin yazılıması və yoxlanılması

DƏRSİN GEDİŞİ

İfadə yazı üçün nəzərdə tutulmuş mətn əvvəlcə orfoepik qaydalara uyğun intonasiya ilə müəllim tərəfindən iki dəfə oxunur.

Sonra kollektiv şəkildə plan tutulur.

Plan lövhəyə yazılır.

Həmin plan əsasında ifadənin məzmunu şagirdlər tərəfindən danışılır. Lazımı izahat və tövsiyələr verilir. İfadə mətni 3-cü dəfə müəllim tərəfindən oxunur.

Şagirdlər yazını icra edirlər. Yazı işləri müəllimə təhvil verilir.

Müəllim yazı işlərini yoxlamalı, səhvləri xarakterinə görə qruplaşdırmalı, növbəti dərsdə həmin səhvlər üzərində iş aparmalıdır. Bu, şagirdin yazı zamanı səhv buraxma hallarının qarşısını alır, şagirdlərdə düzgün yazı bacarığını formalaşdırır.

Məxrəcdə məzmunun, surətdə dil normalarına əməletmə bacarıqları qiymətləndirilir.

Qeyd: Yaxşı olar ki, müəllim 2 qiymətdən ortaq qiymət çıxarsın. Jurnalda KSQ qrafa-sında bir qiymət yazmaq tövsiyə edilir.

Məs.: $5/4 = 4+5=9:2=4,5=5$ və s.

I	II	III	IV
Ədəbi dilə uyğun cümlələr qurarkən çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə ədəbi dilə uyğun cümlələr qurur.	Ədəbi dilə uyğun cümlələr qurarkən bəzi səhv'lərə yol verir.	Ədəbi dilə uyğun cümlələr qurur.
Mətn tərtib edərkən ciddi səhv'lərə yol verir.	Mətn tərtib edərkən məntiqi ardıcılığı gözləmir.	Mətn tərtib edərkən cüzi səhv'lər edir.	Məntiqi ardıcılığı gözləməklə mətn tərtib edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Yazacağı mətn üçün üslub müəyyənləşdirir.
- Elmi üslubda mətn yazır.
- Mətndə durğu işarələrindən istifadə edir.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllim əvvəlki dərsdə yazdırdığı ifadə ilə bağlı qeydlərini şagirdlərin diqqətinə çatdırır, müvafiq izahlar verir.

Elmi mətnin hazırlanması üçün müəllim, ən azı, bir həftə əvvəl şagirdləri xəbərdar etməli və onların araşdırma aparmalarına şərait yaratmalıdır.

Mətnin hazırlanması üçün mövzu seçilir. Məs.: “Yazının yaranması”. Əvvəlcədən seçilmiş materiallar araşdırılır, lazım olan fakt-

lar sistemləşdirilir, plan tutulur. Plan əsasında mətn hazırlanır.

Müəllim mətnin hazırlanması üçün müxtəlif cümlə konstruksiyalarından istifadə yeri göldikcə sitat və istinadlardan, terminlərdən istifadə etməyi şagirdlərə tövsiyə edir. Hazır yazı işləri müəllimə təhvil verilir. Mətn yoxlanılır və növbəti dərsdə müzakirə olunur.

Qeyd: Bu tapşırıq qruplar şəklində də yeri yetirilə bilər.

Tutaq ki, mövzu “Yazının yaranması, inkişafı və tipləri”dir.

Müəllim qruplar arasında 1-2 gün əvvəl bölgü aparır, onlara görəcəkləri işlər barədə tövsiyələr verilir.

I qrup – yazının yaranmasına şərait yaranan amillər və səbəblər

II qrup – yazının sonrakı mərhələlərdə inkişafı

III qrup – ilk yazılar və növləri

IV qrup – müasir dövrdə yazı növlərinin istifadə

Qruplar hazırladıqları materialları əsasında mətn tərtib edirlər. İş prosesində qrupların yazdığı mətnlərin hissələri arasında rəbitənin olması üçün müəllim şagirdləri istiqamətləndirməlidir.

Hazır işlər təqdim edilir, növbəti dərsdə mətnlər müzakirə edilir, səhvlər təhlil edilir, qiymətləndirmə aparılır.

Bu tapşırığı icra etməkdə əsas məqsəd növbəti mərhələdə elmi üslubun öyrədilməsi üçün zəmin yaratmaqdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Yazacağı mətnə üslub müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Yazacağı mətnə üslub müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Yazacağı mətnə üslub müəyyənləşdirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Yazacağı mətn üçün üslub müəyyənləşdirir.
Elmi üslubda mətn yazarkən çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə elmi üslubda mətn yazır.	Elmi üslubda mətn yazır.	Fikrini əsaslandıraraq elmi üslubda mətn yazır.
Mətndə durğu işaretlərindən istifadədə çətinlik çəkir.	Mətndə durğu işaretlərindən istifadə edərkən müəllimə müraciət edir.	Mətndə durğu işaretlərindən istifadə zamanı bəzi səhvlər edir.	Mətndə durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri təqdimedilmə formasına görə müqayisə edir.
- Mətndəki ifadələri publisistik üsluba xas xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
- Mətni düzgün oxuyur.

İNTEQRASIYA

- X.d. – 3.1.3.** Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.
- Ədəb. – 2.2.1.** Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqid münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət, internet və ya televiziya materialları

İŞ ÜSULLARI

mikrofon, müzakirə, rollu oxu

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Arzum jurnalist olmaq idi (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim KİV-in dili ilə bağlı müzakirə təşkil edə bilər, hər hansı bir müvafiq kadri nümayiş etdirə bilər, dil ilə bağlı hər hansı bir şeir səsləndirə bilər və s. Müəllim tədqiqat suallarından uyğun olanı seçə bilər:

Tədqiqat səali: “*Ədəbi dilin qorunmasında KİV-in rolu nədir?*”, “*Ədəbi dilin qorunmasında KİV rol oynaya bilərmə?*”, “*Ədəbi dilin qorunmasında KİV hansı rol oynaya bilər?*”, “*Ədəbi dilin qorunmasında KİV-in üzərinə düşən məsuliyyət nədən ibarətdir?*”

Yeni mövzuya keçməzdən əvvəl müəllim cari dərsdə şagirdlərə tanış olmayan Mikrofon üsulu haqqında məlumat verir. Bu üsulun tətbiqində məqsəd şagirdlərin fəaliyyətə operativ qoşulması, onların biliklərinin fəallaşdırılmasıdır. Bunun üçün istənilən bir əşya (qələm, marker, karandaş və s.) şərti mikrofon kimi qəbul edilir. Müəllim sınıfə açıq suallarla müraciət edir və mikrofon növbə ilə cavab vermək istəyənlərə ötürülür.

Cavablar lakonik və aydın olmalıdır. Ali-nan cavablar şərh edilmir və qiymətləndiril-mir. Müzakirənin sonunda müəllim özü də

söz ala və öz fikrini ifadə edə, yaxud şagirdlərin fikirlərini yekunlaşdırıa bilər.

Dərslikdəki “Arzum jurnalist olmaq id...” mətni üzərində iş aparılır. Mətnin əvvəlində verilmiş orfoqrafik və orfoepik tapşırıqlar icra edilir. Mətn rollu oxudan istifadə etməklə oxunur. Müəllim şagirdlərin diqqətini mətnin ilk abzasına yönəldir. Tapşırıq həmin abzasda nöqsanlı cümlənin (3-cü cümlə) müəyyənləşdirilməsi və dil normalarına uyğun dəyişdirilməsindən ibarətdir. Oxudan sonra Mikrofon üsulu tətbiq edilir. Müəllim dərslikdə (səh. 43) verilmiş suallardan (1, 2, 3, 4, 5-ci suallar) istifadə edir. 4-cü tapşırığın verilməsində əsas məqsəd publisistik üslubun xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsidir. Xarici dil fənninə ineqrasiya bu mərhələdə edilə bilər.

Dərslikdəki suallardan əlavə müəllim özü də müvafiq suallar hazırlayıb verə bilər: *Dilin*

saflığını ancaq filoloqlar, dilçilər, müxbirlər qorumağıdır? Nə üçün belə düşünürsünüz? Mətbuat dili dedikdə nə başa düşürsünüz?, Mətbuat dilində çatışmazlıqlar varmı? Dilin korlanmasına nə səbəb ola bilər?

Sonda müəllim özü deyilən bütün fikirlərə ümumi rəy bildirir. Səh. 44-də verilmiş 6, 7, 8-ci tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra dərsin növbəti mərhələsində mətnin formasiyana, dil xüsusiyyətlərinə görə iş aparıla bilər. Bu zaman müəllim fərdi və ya kollektivlə iş formasından birini seçə bilər və şagirdlərin bilik və bacarıq səviyyələrinə görə sual və tapşırıqlar hazırlanmalıdır. Mövzuya münasibət Ədəbiyyat fənni üzrə 2.2.1. standartının reallaşmasına imkan yaradır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I. Mətnləri müqayisə etməkdə çətinlik çəkir.

II. Mətnləri müəllimin köməyi ilə müqayisə edir.

III. Mətni formasına görə müqayisə edir.

IV. Arqumentlər göstərərək mətni müqayisə edir.

İfadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə çətinliklə fərqləndirir.

İfadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə müəllimin köməyindən istifadə edir.

İfadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə səhvlərə yol verir.

Müstəqil olaraq ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.

Mətni fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.

Mətni orfoepik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhvlərə yol verir.

Mətni oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əməl edir.

Mətni fonetik qaydalara uyğun oxuyur və fikrini əsaslandırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndə nöqsanları müəyyən edir.
- Əldə etdiyi məlumatlara əsasən fikrini əsaslandırır.
- Mətndən əsas fikirləri seçir.
- Üslub üzərində işləyir və yazıya düzəliş edir.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə düzümlülük nümayiş etdirir.

X.d. – 2.1.2. Müxtəlif mövqeli fikirlərə münasibət bildirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət,
Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat,
karusel

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Arzum jurnalist olmaq idi (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə KİV-dən eşitdiyi və əldə etdiyi məlumatlarda, faktlar, yaşıdıığı ərazidə ədəbi dilin normalarının pozulduğu hallar, rast gəldiyi səhv yazılmış küçə adlarının, reklam və elan mətnlərdən istifadə edərək dərsə başlamaq olar. Müəllimin aşkarladığı və digər nümunələrdə ədəbi dilin normalarının nə dərəcədə və hansı formada pozulduğu müzakirə edilir, onların başvermə səbəbi aydınlaşdırılır.

Tədqiqat səali: *Qoyulan qaydalar pozularsa, nə baş verər?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdə səh. 44-də verilmiş 9-cu tapşırığın oxusu

ilə başlanır. Prezident İlham Əliyevin çıxışına münasibət bildirilir. Müzakirə zamanı çıxışda qoyulan məsələyə dair rast gəldikləri və diqqətlərini çəkən faktlar lövhəyə qeyd olunur. Müzakirənin davamı kimi dərslikdə səh. 45-də Nizami Cəfərovun, səh. 46-da Fikrət Xalıqovun, səh. 47-də İsmayııl Məmmədlinin mövzu ilə bağlı fikirləri oxunur, münasibət bildirilir (tapşırıq 10).

Yaxşı olar ki, hər qrupa bir mətn tapşırılsın. Mətndən əsas məqamlar, açar cümlələr seçilsin. Bu, 2.2.3. standartının reallaşmasına xidmət etməklə yanaşı, növbəti mərhələdə xülasənin öyrədilməsinə zəmin yaradır. KİV-də, elan, reklam, afişalarda, küçə adlarının və s.

yazılışında yol verilən səhvlər araşdırılsın. Mətnlər elə seçilmişdir ki, onları tədqiq edən qruplar, əsasən, bu nəticəyə gələcəklər: Son vaxtlar dilimizin ədəbi normaları KİV tərəfinin pozulur.

Bu mətnlərin verilməsində möqsəd prezidentin, dilçi alımların son vaxtlar dilimizin normalarının pozulmasına qarşı mənfi münasibətini müəyyənləşdirmək, şagirdləri ana dilinin saflığının qorunması üçün bir növ səfərbərliyə almaqdır.

N.Cəfərovun yazısında tez-tez işlədilən üslub, publisistik üslub ifadələrini açar söz kimi seçərək müəllim üslubu, onun mahiyətini və əhəmiyyətini izah edir.

Qruplar hər mətndən sonra verilən 11, 12, 13, 14, 15 və 16-ci tapşırıqları icra edirlər.

Yaxşı olar ki, mətnlər üzərində iş aparılıqdan sonra karusel üsulu ilə şagirdlər gəl-

dikləri nəticəni yapsınlar. Bu həm də 23-cü tapşırığın tələbini yerinə yetirilməsi hesab oluna bilər. Müzakirələr aparılır, 17, 19, 20-ci tapşırıqlar şəfahi şəkildə yerinə yetirilir.

Şagirdlər təqdimat edirlər, mətnlərin dil xüsusiyyətləri araşdırılır, ümumiləşdirmə aparılır. 21-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə 22-ci tapşırıq yerinə yetirilir və bu fikir əldə olunur ki, əgər dil normalarının tələbləri pozularsa, nitqimiz düzgün qurulmaz, fikrimizi tam və dolğun ifadə edə bilimərik və s.

Vahid rəyə gəlinir ki, qayda pozulmamalıdır. Qayda pozularsa, hər kəs öz bildiyini edər, öz istəyinə uyğun hərəkət edərsə, xaos yaranar və s.

Ev tapşırığı: 18-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Məndəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Məndəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Məndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.	Məndəki nöqsanları əsaslandırmaqla müəyyənləşdirir.
Fikrini əsaslandırmada çətinlik çəkir.	Fikrini əsaslandırdanda cüzi səhvlərə yol verir.	Fikrini əsaslandırır.	Əlavə məlumatlardan yerində və düzgün istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.
Məndən əsas fikirləri seçərkən çətinlik çəkir.	Məndən əsas fikirləri seçərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Məndən əsas fikirləri seçilir.	Əsaslandırmaqla məndən əsas fikirləri seçilir.
Mətnin üslubunda çatışmayan cəhətləri müəyyənləşdirə bilmir.	Mətnin üslubunda çatışmayan cəhətləri tapmaqdə çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunda çatışmayan cəhətlərə müəllimin köməyi ilə düzəliş edir və müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunda çatışmayan cəhətlərə düzəliş edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətndə nöqsanları müəyyən edir.
- Ədəbi dil normalarına riayət edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – **2.2.1.** Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

X.d. – **2.1.2.** Müxtəlif mövqeli fikirlərə münasibət bildirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət, Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə, sorğu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Arzum jurnalist olmaq idi (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim beyin həmləsindən istifadə edə bilər.

Azərbaycan dilinin özünəməxsusluğunu hansılar idir? suali ilə sınıf müraciət edilir. Şagirdlərin cavabları qeyd olunur. Bu cavablar təxminən belə olmalıdır: Ahəng qanununa tabedir; Zəngin lügət tərkibinə malikdir; Adətən şəkilçilər sözün sonuna qosulur; Xəbər cümlənin sonunda işlənir və s.

Cavablar alındıqdan sonra müəllim Internetdən istifadə edərək S.Vurğunun “Azə-

baycan” şeirinin birinci bəndini və yaxud ədəbi normaların pozulduğu hər hansı bir nümunəni səsləndirə və şeirdə şagirdlərə deyilən fikirlərə uyğun məqamları tapmağı tapşırı bilər.

Tədqiqat suali: *Ədəbi dilə müükəmməl yiyələnmək üçün nəyi bilmək lazımdır?*

Tədqiqat müəllimin izahı ilə başlayır. Bu zaman müəllim frontal sorğudan da istifadə edə bilər. Dərslikdə səh. 45-də verilmiş qayda şagirdlərə nümunələr əsasında izah edilir.

Fonetik, leksik və qrammatik normalar və onların özünəməxsus tələbləri şagirdlərə izah edildikdən sonra iş qruplarda davam etdirilir. Dərslikdəki 26-ci tapşırıq I qrupa, 29-cu tapşırıq II qrupa, 30-cu tapşırıq III qrupa, 31-ci tapşırıq IV qrupa verilir.

Təqdimat və məlumat mübadiləsi aparılır, cavablar müzakirə edilir.

Ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində dərslikdəki 27-ci və 31-ci tapşırıqlar yerinə

yetirilir və belə bir nəticə əldə edilir: ədəbi dilə mükəmməl iyiyəlmək üçün fonetik, leksik və qrammatik normaların tələblərini bilmək, onlara əməl etmək lazımdır.

Yaradıcı tətbiqetmədə dərslikdə səh. 51-dəki 32-ci tapşırığı vermek məqsədə uyğundur.

Ev tapşırığı: 25-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirəndə bəzi səhvələrə yol verir.	Mətndəki səhvələri müəyyənləşdirir.	Mətndəki səhvələri izah edərkə müəyyənləşdirir.
Ədəbi dilin normalarına riayət edərkən ciddi səhvələr edir.	Ədəbi dilin normalarına müəllimin köməyi ilə riayət edir.	Ədəbi dilin normalarına riayət edir.	Ədəbi dilin normalarına nümunələr gətirməklə riayət edir.

KİÇİK SUMMATİV QİYMƏTLƏNDİRİMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №1

Mərdəkanda salınan ilk bağlardan biri də Murtuza Muxtarova məxsus idi. Bağ 1890-ci ildə salılmışdır. Buraya minlərlə kubmetr münbüt qara torpaq daşıyıb tökmüşdülər. Münbüt torpağı barjlarla gətirib dəniz sahilinə tökmüşdülər, oradan da araba və dəvə karvanı ilə bağa daşımışdilar.

Bağdakı ağacları, çiçəklilik və güllükleri, hovuz və fəvvarələri gecə-gündüz su ilə təmin etmək üçün beş yerdə sal daş təbəqəni qırx metr dərinlikdə qazıb xüsusi anbarlar düzəltmişdilər. Bu anbarların hər birinin eni beş metr, uzunluğu isə on metr idi. Buraya güclü su nasosları qoyulmuşdu. Nasoslar çırklənib xarab olmasın deyə süzgəclərdən istifadə olunmuşdu.

Yay aylarının cəhənnəm istisində boğanaqdan yaxa qurtarib asudə dincəlmək xatirinə qırx metr dərinliyi olan balaca meydancaya pilləkənlə enərdilər, bəzəkli kreslo və divanlarda oturub dondurma, meyvə yeyer, şərbət, qəhvə, şərab içər, vaxtlarını xoş keçirərdilər.

Bağ qonaq gələn ailələr buradakı şəraitə məftun olardılar. Hovuzların gözəlliyyinə heyran qalardılar. Dördkünc hovuzun eni otuz beş, uzunluğu əlli, dərinliyi isə otuz metr idi. Hovuzda bəzəkli, naxışlı qayıqlarla seyrə çıxıb şənlənərdilər.

1. Mətnin xarakterik xüsusiyyətlərini 2-3 cümlə ilə ifadə edin.

2. Mətnə ad verin və seçiminizi əsaslandırın.

3. Mətnə 2-3 cümlədən ibarət nəticə hissəsi (sonluq) yazın.

4. Mətndəki əsas faktları seçiləb yazın.

5. Mətndə işlənən hansı sözlər omonimlik xüsusiyyətinə malikdir? Həmin sözləri seçib mənalarına uyğun cümlələrdə işlədin.

6. Hansı fikir doğrudur?

- A) Dil bioloji amildir.
B) Dil siyasi xarakterlidir.
C) Dil ictimai hadisədir.
D) Dil mədəni hadisədir.

7. Birini dilə aid etmək olmaz.

- A) İnsanlar və tarix arasında əlaqə yaradır.
B) Müxtəlif elmlərin yaranmasına səbəb olmuşdur.
C) İlk insanların heyvanlar aləmindən ayrılmamasına kömək etmişdir.
D) Bütün canlılara məxsusdur.

8. Cümləni tamamlayıb yazın.

Dilimiz Azərbaycan dilidir. Dilin adı ... ildə qəbul edilmiş, təsbit olunmuşdur.

9. Dilin yaranmasının vacib amillərini yazın.

10. Biri yazının tipi deyil:

- A) piktoqrafik B) ideoqrafik C) fonoqrafik D) sistematik

11. Verilmiş sxemə uyğun cümlə yazın və sxemin hansı yazı növü olduğunu izah edin.

12. Yaşadığı mühitin, düşdürüyü şəraitin insan həyatında təsiri haqqındaki fikirlərinizi mətndən çıxış edərək əsəalandırın.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin nöqsanları müəyyən edir.
- Mətni fonetik normalara uyğun oxuyur.
- Hekayə yazır.

İNTEQRASIYA

X.d. – 1.1.2. Dinlədiyi mətnin fakt və hadisələri qruplaşdırır, ümumiləşdirmələr aparır.

Ədəb. – 1.2.4. Bədii nümunələrin mövzusunu, ideya-bədii xüsusiyyətlərini, bağlı olduğu dövrün sosial-siyasi, mənəvi dəyərləri baxımından təhlil edir və nəticə çıxarır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət,
Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, karusel

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Muğan (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlamaq olar. Tapşırqlar oxunur, müzakirə edilir.

Sonra bölmənin əvvəlindəki suallar üzərində iş aparılır. Həmin sualları cavablandırmaq və müzakirə etmək şagirdləri hazırkı bölmədə keçiriləcək mövzu, qoyulmuş problemlərlə tanış etməklə yanaşı, bu istiqamətdə araşdırımlar aparmağa sövq etməkdir.

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim şagirdləri Səməd Vurğunun “Soyuq məzara da

zinətdir insan” misrası ilə bağlı müzakirəyə cəlb edə bilər. İnsan zəkası, əli ilə salınmış şəhərlər, körpülər, yollar və s. haqqında müzakirə aparılır.

Tədqiqat sualı: İnsan əməyi, insan zəkası bədii ədəbiyyatda öz əksini necə tapır?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata əvvəlcə dərslikdə səh. 54-də verilmiş 1-ci tapşırığın icrası ilə fərdi şəkildə başlamaq olar.

Fonetik normanın tələbləri gözlənilməklə şeir intonasiya ilə oxunur, orfoepiya tapşırığı icra olunur.. Kollektiv şəkildə səh. 54-də şeirlə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir. Tədqiqatı qruplarda davam etdirərkən dərslikdəki suallardan istifadə etmək olar.

I qrupa 2, 9, II qrupa 3, 10, III qrupa 4, 11, IV qrupa 5, 12-ci tapşırıqlar verilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimatlar edilir, cavablar dinlənilir, müzakirə təşkil olunur. 13-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Dərsin növbəti mərhələsində karusel üsulundan istifadə məqsədə uyğundur. Bu zaman qruplara səh. 55-dəki 6, 7 və səh. 56-dakı 15-ci tapşırığın icrası tapşırılır. 6-ci tapşırığın icrası zamanı müəllim şagirdə istiqamət verməlidir. Tutaq ki, şeirdə *axşamdır, buludların rəngi, torpaq cadar-cadardır* və s. söz, ifadə və cümlələrin şəkildə öz əksini tapması ön plana çəkilməlidir. Tapşırığın verilməsində məqsəd qrupların qısa müddət ərzində diqqətinin yoxlanılması və fikirlərinin bir cümlə şəklində ifadə etmək bacarığının formalaşdırılmasıdır. Bu

da növbəti dərslərdə şagirdlərin tezis yazmaq bacarığının formalaşdırılmasına atılan addım-lardan biridir. İş vərəqlərində cavablar bütün qruplar tərəfindən təkrara yol verilmədən yazılır. Təqdimat edilir, fikirlər ümumiləşdirilir. Müzakirə mərhələsində müəllim sinfin soviyəsini nəzərə alaraq özü də müvafiq suallar tərtib edə bilər. Müəllim bu mərhələdə aşağıdakı suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər: “Üçüncü bənddəki fikri danışq formasında ifadə edin. Hansı fərqi müşahidə etdiniz?” “Şeirin beşinci bəndinin məzmununu açmağa çalışın. Şair nə üçün: “Bu zaman xəyalə gedirəm bir an”, – deyir”.

Nəticələrin çıxarılması: Deyilən fikirlər ümumiləşdirilərək belə bir fikir formalaşdırılır: *İnsan əməyi bədii ədəbiyyatda bədii üslubun bütün imkanlarından, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən, müxtəlif dil vahidlərin-dən istifadə etməklə öz əksini tapır.*

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 55-dəki 8-ci tapşırıq verilməsi nəzərdə tutulub.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnədəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətnədəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnədəki nöqsanları müəyyənləşdirir.	Mətnədəki nöqsanları fikrini əsaslandırməqla müəyyənləşdirir.
Mətni fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.	Mətni orfoepik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətni oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əməl edir.	Mətni fonetik qaydalara tam uyğun olaraq oxuyur.
Hekayə yazmaqdə çətinlik çəkir.	Hekayə yazarkən fikir ardıcılığını gözləmir.	Hekayə yazır.	Bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə edərək hekayə yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnlərin təqdimedilmə formalalarını fərqləndirir.
- Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətinə görə fərqləndirir.
- Mətdəki dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil edir.
- Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, sual-cavab,
ikihissəli gündəlik

İŞ FORMALARI

cütlərlə, qruplarla, kollektiv

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.3. Müxtəlif vəznlı (heca, əruz, sərbəst) şeirlərdə, süjetli ədəbi nümunələrdə bədii təsvir və ifadə vasitələrinin obrazlılığın yaradılmasındaki rolunu aydınlaşdırır və münasibət bildirir.

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırıqlarının yoxlanılması ilə dərsi başlamaq olar. Şagirdlərin yazdıqları hekayələr seçmə yolla oxunur, müzakirə edilir. Hekayəyə xas əlamətlər və xüsusiyyətlər yada salınır, ümumiləşmə aparılır. Təbii ki, hekayənin bədii mətn olması diqqətə çatdırılır.

Motivasiya: Bu mərhələdə dərslikdəki 14-cü tapşırıqdan istifadə etmək mümkündür. Şagirdlərə çatdırılır ki, bu, leksik normanın pozulması deyil, fikrin daha təsirli ifadəsi, hər hansı bir anlayışın daha qabarlıq diqqətə çatdırılması üçün işlənən söz və ifadələrdir. Bu zaman şagirdlərin ədəbiyyatdan bılık və bacarıqları yada salınır və Ədəbiyyat fənninə integrasiya edilir. Müəllimin

leksik obrazlılıq haqqında şagirdə ətraflı izahat verməsinə ehtiyac yoxdur. Bu məsələlər şagirdə 11-ci sinifdə öyrəniləcəkdir. Müəllim ibtidai formada bu tipli birləşmələrin bədii əsərlərdə işlənmə səbəbini şagirdlərə izah etməlidir. Daha sonra 16-ci tapşırıq yərini yetirilir. Müəllim ikihissəli gündəlikdən də istifadə edə bilər.

Tədqiqat səali: *Dərslikdəki 17-ci tapşırığın səali (Bədii üslub nədir və hansı xüsusiyyətləri var?) ola bilər.*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat S.Vurğunun şeirində bədii üsluba məxsus xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi ilə davam edir. Tapşırıq cütlərlə yerinə yetirilir.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir, cavablar müzakirə edilir. Bu mərhələdə bədii üslubla bağlı hökmlərdən istifadə edilir (səh. 57). Bu, bədii üslubun xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirilməsi üçün motivasiya rolunu oynayır.

Qayda izah edilir. 18-ci tapşırıq üzərində iş aparılır.

Sonra qruplarda iş davam etdirilir. I qrupa S.Vurğunun “Muğan” poeması, II qrupa C.Cabarlinin “Yaşar” pyesi, III qrupa M.İbrahimovun “Böyük dayaq” əsərindən götürülmüş mətn üzərində iş aparmaq tapşırılır (tapşırıq 19). Tapşırığın verilməsində məqsad bədii üslubun şeir, nəşr, dramaturgiya dilini fərqləndirmək, hər mətnin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək, eyni mövzuya

müxtəlif yanaşma tərzlərinə diqqəti cəlb etməkdir. İş 59-cu səhifədəki cədvəl əsasında aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Bədii üslubun əhəmiyyəti, xüsusiyyətləri haqqında şagirdlərin bilik və bacarıqları daha da möhkəmləndirilir və qeyd olunur ki, bu üslub aparıcı üslublardan biridir və xalq dilinə daha çox yaxındır.

Ev tapşırığı: Müəllim şagirdlərə sinifdə icra edilən tapşırıqlar kimi oxşar işlərin müstəqil yerinə yetirilməsini tapşırı bilər. Bu, növbəti dərsdə şagirdə bədii üslubdakı şeir, nəşr və dramaturgiya dilini fərqləndirmək bacarığına və müvafiq qaydanın izahında motivasiya rolunu oynamayaq əsas yaradır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnləri formasına görə müqayisə etməkdə çətinlik çəkir.	Mətnləri formasına görə müəllimin köməyi ilə müqayisə edir.	Mətnləri formasına görə müqayisə edir.	Arqumentlər göstərərək mətnləri formasına görə müqayisə edir.
Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə çətinliklə fərqləndirir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə səhv'lərə yol verir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Müstəqil olaraq söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil edə bilmir.	Dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil etməkdə çətinlik çəkir.	Dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil etməkdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil edir.
Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində bəzi səhv'lərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işaretlərinə düzgün istifadə edir.	Səbəbini düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işaretlərində düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Əlavə fakt və nümunələrlə nitqini zənginləşdirir.
- Bədii üslubda mətn yazır.
- Ədəbi dilin normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurur.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.1. Müxtəlif vəznlı şeirləri (heca, əruz, sərbəst) və süjetli bədii nümunələri (dastan, poema, hekayə, povest, roman, dram, komediya, faciə) janr, dil baxımından müqayisə edir.

Biol. – 4.2.1. Qlobal ekoloji problemlər və onların həlli yolları haqqında təqdimatlar edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

şərh, müzakirə

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Muğan (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərs ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlanır. Mətnlərdəki fərqli və oxşar cəhətlər sadalanır.

Tədqiqat səali: *Bədii əsərlərin dili hansı xüsusiyyətləri ilə fərqlənir?*

Tədqiqatın aparılması: Bədii üslubun dili ilə bağlı qayda (səh. 60) şagirdlərə izah edilir. Tapşırığın davamı kimi 20-ci tapşırıq (səh. 60) qruplarda yerinə yetirilir.

Cavabların qısa və lakonik olması əsas məsələdir. Bu tapşırığın verilməsində məqsəd Azərbaycan təbiətinin qorunması ilə bağlıdır.

İ məsələlərin həmişə diqqət mərkəzində olmasının vurgulanmasıdır. Sənətkarların əsərlərində toxunduğu problemlər bu gün də aktualdır və daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Müəllim Biologiya fənninə inteqrasiya edə bilər. Eyni zamanda eyni mövzuya toxunan müəlliflərin dil xüsusiyyətləri üzərində də iş aparılır (Ədəbiyyat fənninə inteqrasiya edilir).

Daha sonra 21-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Tapşırığın verilməsində məqsəd şagirdlərdə obrazın və müəllifin dilinin fərqləndirilməsi bacarığını formalasdırmaqdır.

Müəllim bu tapşırığı fərqli formalarda icra etdirə bilər.

I üsul. Müəllim mətni üç hissəyə bölüb qruplara paylamaqla tapşırıqları icra etdirə bilər.

II üsul. 21-ci tapşırıqdakı hər yardımçı sualı bir qrupa tapşırmaqla mətnin dili üzərində iş apara bilər.

Şagird bilməlidir ki, obrazın dilində onun təbiətini, davranışını, həyatı təsvirini xarakteriz etmək üçün hər cür sözlərə yol verilə bilər. Müəllifin dilində isə bu, yolverilməzdir.

Məlumat mübadiləsi: Müzakirələr aparılır, fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə belə fikir formalasdırılır: Bədii əsərlərdə obrazların xarakterini daha aydın şəkildə açıq göstərmək məqsədilə vulqar sözlərdən, varvarizmlərdən, terminlərdən, köhnəlmış sözlərdən də istifadə etmək mümkündür. Bu, obrazın daxili aləmini, xarakterini, həyat tərzini və s. daha qabarlıq göstərmək üçündür.

Ev tapşırığı: 22-ci tapşırıq verilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Nitqində fakt və nümunələrdən istifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Nitqində fakt və nümunələrdən istifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Nitqində fakt və nümunələrdən istifadə edərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Nitqində fakt və nümunələrdən müstəqil istifadə edir.
Mətn yazarkən sitatlardan istifadə edə bilmir.	Mətn yazarkən sitatlardan istifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətn yazarkən sitatlardan istifadə etsə də, mətnlə əlaqələndirə bilmir.	Sitatlardan istifadə etməklə bədii mətn yazır.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Əlavə materiallardan istifadə etməklə nit-qini zənginləşdirir.
- Mətni üslubuna görə fərqləndirir.
- Mətnin tərkib hissələrini cümlə şəklində ifadə edir.
- Mətnin məzmununu qısa şəkildə ifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
M.Süleymanovun “Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim” kitabı, lügət

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması,
müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

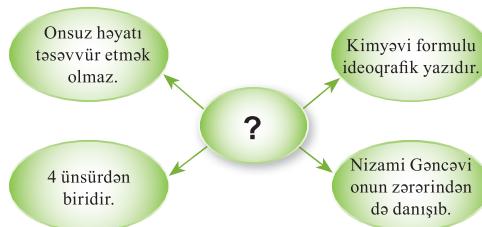
İNTEGRASIYA

Azərb. tar. – 1.2.1. Tarixi hadisəyə aid yazılı mənbənin müəllifinin mövqeyini müəyyənləşdirir.

Şollar su kəməri (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə anlayışın çıxarılması üsulundan istifadə etmək olar.



“?” işarəsinin yerinə “su” sözü olmalıdır.

Tədqiqat sualı: *Su nə üçün həyat mən-bəyidir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata Mə-naf Süleymanovun “Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim...” əsərindən aşağıdakı hissəni oxumaqla başlamaq olar.

Şəhərin bütün məhəllələrində xüsusi xud-mani, günbəzli binalar tikildi, bura uzadılmış kəmərlərdən, içəridə oturan adam kranı açıb camaata su satacaqdı. Binanın özünə fontan adı qoymuşdular. Xüsusi su pətələri (talon) çap edilmişdir.

Əsas fontanlardan biri “Naxır bulağı”nın üstündə, Baki xanının qardaşı Hüseynqulu xan general Sisiyanovun başını üzdüyü yerdə tikilmişdi. “Şollar Baki” su kəmərinin su vermə mərasimi “Naxır bulağı”nın üstündə 1917-ci il fevralın 18-də keçirildi.

Şəhər bələdiyyə və hərbi məmurları fontanın ətrafında, “Naxır bulağı”nın lap üstündə durmuşdular. Şəhər əyanları, neftxu-dalar, milyonçular, ruhanılər də burada idi.

Mərasim çox gur, şən və təmtəraqlı idi. Qazi Mir Məhəmməd Kərim əlində Quran sözə başladı. Qurandan su həyatın əsası olduğu “Və

minəl ma külli şeyin hey” oxudu. Əhalini su kəmərinin başa çatması ilə təbrik etdi, bu yolda xərc və zəhmət çəkənlərin ata-anasına dua oxudu, özlərinə can sağlığı və dövlət arzu etdi. Hacı Zeynalabdin Tağıyevin xidmətlərini xüsusi qeyd etdi və Haciya krani birinci açmağı təklif etdi.

Hacı yanında dayanmış məşhur dəmirçi, kəmərin çəkilişində çox zəhmət sərf etmiş Ağakərimin əlindən tutub bir yerdə krani açıdalar.

Almaz təki parıldayan şəffaf su nəğmə oxuyurmuş kimi axmağa başladı, elə bil “Naxır bulağı”na Böyük Qafqaz dağlarının sərinliyi, təmiz, təravətli ab-havası gəldi...

Səhər camaatinin bugünkü, bu andaki sevincini təsəvvür etmək çətin idi.

Həmin gün bütün məhəllələrdə çoxlu qoyun, dəvə, öküz qurban kəsildi, ehsan məclisləri quruldu, süfrələr açıldı.

Su fontanları işə düşməklə əhaliyə gündə 3 dəfə – səhər, günorta, axşamüstü su verildi.

Mətn oxunduqdan sonra müzakirə təşkil edilir. Tədqiqatın ardı olaraq dərslikdəki mətn orfoepik qaydalara uyğun oxunur, orfoqrafik qaydalar müəyyənləşdirilir. İş qruplarda davam etdirilir. I qrupa 1, 2, 9, 10, II qrupa 3, 4, 11, 12, III qrupa isə 5, 6, 13, 14-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, müzakirə aparılır. Müzakirə zamanı 15 və 16-ci tapşırıqlar da yerinə yetirilir. Bu tip tapşırıqlar şagirdlərin söz ehtiyatının artmasına xidmət edir.

7-ci tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilə bilər. Qeyd edək ki, şagirdlər hesabat yazmayı 9-cu sinifdə oxuyarkən öyrənmişlər, bu tip tapşırıqlar vasitəsilə şəquili integrasiya reallaşdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə belə qənaətə gəlinir ki, su həyat mənbəyidir. Susuz həyat, demək olar ki, yoxdur. Hələ 19-cu əsrin II yarısında getdikcə böyüməkdə olan və sənaye mərkəzinə çevrilən Bakının içməli su ilə təminatı məsəlesi, bu problemin həlli həm də müasir Bakımızın bünövrəsinin qoymulmasında müyyəyən dərəcədə rol oynayıb.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdəki səh. 64-də verilən 8-ci tapşırıq nəzərdə tutulub. 2.2.3. standartının reallaşmasına xidmət edən bu tapşırıq həm də növbəti dərsdə şagirdlərin öyrənəcəkləri xülasə yazmaq üçün bir addımdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Nitqində əlavə məlumatlardan çətinliklə istifadə edir.	Müəllimin köməyi ilə əlavə məlumatlardan nitqində istifadə edir.	Nitqində əlavə məlumatdan istifadə edir.	Nitqində əlavə məlumatlardan yerində istifadə edir.
Mətni üslubuna görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə mətni üslubuna görə fərqləndirir.	Mətni üslubuna görə fərqləndirir.	Fikrini izah edərək mətni üsluba görə fərqləndirir.
Mətnin abzaslarını müəlliminin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin abzaslarını müəyyənləşdirərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin obrazlarını müəyyənləşdirir.	Mətnin abzaslarını əsaslandırılmış şəkildə müəyyənləşdirir.
Mətnin məzmununu qısa şəkildə ifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin məzmununu müəllimin köməyi ilə qısa şəkildə ifadə edəndə cüzi səhvə yol verir.	Mətnin məzmununu qısa şəkildə ifadə edəndə cüzi səhvə yol verir.	Cümlələri məntiqi şəkildə əlaqələndirərək mətnin məzmununu qısa ifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Xülasə yazar.
- Müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurur.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətndəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, sorğu,
müzakirə

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Xülasənin yazılıması

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərslikdəki mətn (səh. 66) oxunur. Məzmun müzakirə edilir. Bir neçə şagirdə məzmun danışdırılır. Sorğu vasitəsilə də məzmun soruşula bilər. Mətnin elmi mətn olduğu şagirdlər tərəfindən əsaslandırılır.

67-ci səhifədə verilmiş ardıcılıq üzrə iş aparılır.

Xülasə haqqında məlumat şagirdlərin diqqətinə çatdırılır.

Müəllim əvvəlcədən hazırladığı elmi mətni şagirdlərə təqdim edir. Tapşırığın fərdi qaydada yerinə yetirilməsi məqsədə uyğundur. Müəllim tapşırığın icrasına nəzarət etməli, şagirdlər istiqamət verməlidir.

Bir neçə xülasə oxudulur, müsbət və mənfi cəhətlər təqdim edilir. Evə bu tipli tapşırığın icrası tapşırılır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Elmi və bədii mətnləri fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirərkən cüzi səhv'lərə yol verir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirir.
Xülasə yaza bilmir.	Xülasə yazarkən çətinlik çəkir.	Xülasə yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Xülasə yazar.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurarkən çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurarkən cüzi səhv'lərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.

1-ci addim

Ən diqqətçəkən faktların seçilməsi

- ❖ Xəzər dənizi hövzəsinə tökülən çayların 3 qrupa bölünməsi;
- ❖ Respublika ərazisindəki 8389 çayın qeyri-bərabər paylanması;
- ❖ 1515 km uzunluğa malik, başlangıcı Xrami hövzəsindən götürən Kür çayının respublika ərazisində dövrəni;
- ❖ Suvarma məqsədilə istifadə olunan çayların bərabər şəkildə paylanması məqsədilə su anbarlarının tikilməsi;
- ❖ Çaylarda illik su axımının faizini artırmaq üçün ekoloji axın kəmiyyətini təmin edilməsi.

2-ci addim

Faktların ümmükləşdirilməsi

- ❖ Məqalədə Xəzər dənizinə tökülən çaylar, onların respublika ərazisində qeyri-bərabər şəkildə paylanması, xüsusilə Kür və Araz çayları haqqında ətraflı məlumat verilir. Başlangıcını Xrami hövzəsindən götürən Kürün “hərəkəti”, bulanıqlığının artması səbəbləri göstərilir. Həmçinin su anbarlarının tikilmə səbəbi, sayı, mühafizəsi, ekoloji axın kəmiyyətinin təmin edilməsi problemlərinə diqqət yönəldilir.

3-cü addim

Mətnin yazı qaydalarına uyğun olmasının yoxlanılması

Bir əsərin, nitqin və s. qısaca məzmununu, nəticəsini, mahiyyətini əks etdirən hissə xülasə adlanır.

Xülasə yazmaq üçün təqdim olunan əsəri diqqətlə oxumaq, əsas müddəaları seçmək, onları düzgün sistemləşdirmək lazımdır.

Xülasə, adətən, elmi əsərlərə yazılır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Söz və ifadələrə əsasən mətnin üslubunu fərqləndirir.
- Mətni bədii üslubun dil xüsusiyyətlərinə uyğun yazır.
- Üsluba uyğun müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurur.
- Mətdə dil normalarına riayət edir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 2.1.1. Fakt və hadisələri şərh edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, sorğu,
müzakirə

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla

Şollar su kəməri (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim ötən dərs yaradıcı tətbiqetmə kimi verdiyi tapşırığın icrasını yoxlaya bilər. Tapşırıq bir neçə şagirddən soruşulur, müzakirə edilir.

Tədqiqat səali: *Mətnin hansı xarakterik xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: “Şollar su kəməri” mətninin dili üzərində iş aparılır.

Dərslikdəki sual və tapşırıqlardan (səh. 68) istifadə etməklə hazırlanmış iş vərəqləri qruplara paylanılır. I qrupa 18, 19-cu, II qrupa 20, 21-ci, III qrupa 22, 23-cü, IV qrupa 24, 25-ci tapşırıqlar verilə bilər. Təbii ki, bu zaman tapşırıqları icra etmək üçün mətnin müəyyən hissələri oxunmalıdır. Yaxşı olar ki, 17 və 26-cı tapşırıqları bütün qruplar yekrina yetirsinlər.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, məlumat mübadilələri aparılır. Verilən cavablar müzakirə edilir. Ümumi nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnin dil xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir. Bu tapşırıqların icra edilməsi, elmi mətn üzərində iş aparılıb xarakterik xüsusiyyətlərin müəyyənləşdiril-

məsi növbəti dərslərdə elmi üslubun öyrədilməsi üçün zəmin rolunu oynayır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 68-dəki 27-ci tapşırıq nəzərdə tutulub.

Ev tapşırığı: 69-cu səhifədəki cədvəlin tamamlanması tapşırılır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Məndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirə bilmir.	Məndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə çətinlikə fərqləndirir.	Məndəki söz və ifadələrin üslubi xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Məndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Mətni dil xüsusiyyətlərinə uyğun çətinliklə yazır.	Mətni dil xüsusiyyətlərinə uyğun yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətni dil xüsusiyyətlərinə uyğun yazarkən cüzi səhv'lərə yol verir.	Mətni dil xüsusiyyətlərinə uyğun yazır.
Ədəbi dil normalalarına uyğun cümlə qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalalarına uyğun cümlə quranda səhv'lərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Fikrini əsaslandırmaraq ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.
Mətn yazmaqdə çətinlik çəkir.	Mətn yazarkən səhv'lərə yol verir.	Mətn yazır.	Mətn yazarkən fikirlərini əsaslaşdırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Qəzet və jurnal materialındaki məntiqi nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Fikrini xülasə şəklində ifadə edir.
- Mətnə düzəlişlər edir.
- Müxtəlif cümlələrdə ədəbi dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri müəyyənləşdirir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətnədəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif qəzet və jurnallar

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat, ikihissəli gündəlik

İŞ FORMALARI

qruplarla

Qəzet materialının araşdırılması (praktik iş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanması ilə başlamaq olar. Şagirdlərin cavabları dinlənilir, müzakirə edilir. Cədvəlaltı tapşırıq yerinə yetirilir. Müəyyənləşdirilir ki, ümumişlək sözlər kontekstə uyğun termin kimi işlənə bildiyi kimi, terminlər də bəzən ümumişlək söz məqamında çıxış edə bilir.

Əsas məsələ sözün yerində və düzgün işlədilməsidir.

Sonra dərslikdəki 28-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. Bu tapşırığı icra etmək üçün müəllim özü də mətnlər hazırlaya bilər.

2 qrupa elmi, 2 qrupa bədii mətn təqdim etmək olar. Bu həm də üslubların fərqləndirməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Tapşırıq dərslikdə (səh. 69) verilmiş ardiçilliqlə icra edilir.

Şagirdlərin hazırladıqları tapşırıq müzakirə olunur, nöqsanlar araşdırılır, təhlil işləri aparılır. Bu zaman ikihissəli gündəlik iş əsasından istifadə etmək olar. Şagirdlər cədvəl əsasında tapşırığı yerinə yetirirlər.

Bu tipli tapşırıqda məqsəd şagirdlərdə düzgün yazı və nitq bacarıqlarının formalasdırmağı bir daha aşılamaqdır.

Qeyd: İmkan və şərait olarsa, bu tapşırıq hər hansı bir televiziya verilişi üzərində də icra edilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrində çıxarılan meyarlar əsasında aparılır.

Mətndə diqqətini cəlb edən nöqsanlar	Səbəbi
1.	
2.	
3.	

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup
Nöqsan müəyyənləşdirmə			
Fikri xülasə şəklində ifadə etmə			
Mətnə düzəliş etmə			
Cümlə qurma			
Cəmi:			

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnindəki nöqsanları müəyyən edir.
- Fikirlərini ifadə edərkən uyğun üslub seçir.
- Mətni orfoepik normaya uyğun oxuyur.
- Mətnə yazılı düzəlişlər edir.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.
- Mövzuya uyğun mətn tərtib edir.

İNTEGRASIYA

Coğ. – 3.2.5. Qlobal ekoloji problemlərin yaranmasında antropogen təsirin rolunu qiymətləndirir.

Biol. – 4.2.1. Qlobal ekoloji problemlər və onların həlli yolları haqqında təqdimatlar edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, şaxələndirmə, müzakirəli oxu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Xəzər dənizi (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə Şaxələndirmə üsulundan istifadə edilərək sınıf Xəzər dənizi haqqında nə bilirsiniz? sualtı ilə müraaciət edilir.



Alınan cavablar lövhəyə qeyd olunur.

Tədqiqat səali: Xəzər dənizinin qorunmasının əhəmiyyəti nədədir? Bu problem mətndə öz əksini necə tapıb?

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdəki "Xəzər dənizi" mətnini müzakirəli oxudan istifadə etməklə tədqiqata başlamaq olar. Oxu prosesi zamanı 1 və 14-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. 1-ci tapşırığın icrası yoxlanıldıqdan sonra 3 və 4-cü tapşırıqlar şifahi şəkildə yerinə yetirilir. Sonra iş qruplarda davam etdirilir. I qrupa 5, 10, 15-ci, II qrupa 6, 11, 16-ci, III qrupa 7, 12, 17-ci (mətndə səhv verilmiş

sözlər “toponim” və “axar”dır), IV qrupa 8, 9, 13-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, məlumat mübadiləsi aparılır. Müzakirə təşkil olunur. Müzakirə əsnasında müəllim elmi üslub haqqında məlumat (səh. 72) verir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə qeyd olunur ki, “Xəzər dənizi” mətni elmi

üslubda yazılmış mətndir, terminlərdən daha çox istifadə edilib. Bu mətn vasitəsilə Xəzərin iqtisadi, coğrafi, ekoloji əhəmiyyətə malik olması bir daha vurgulanır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdə 71-ci səhifədəki verilmiş şəkillə bağlı tapşırıq verilə bilər (2-ci tapşırıq).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Məndəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Məndəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Məndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.	Məndəki nöqsanları əsaslandırmaqla müəyyənləşdirir.
Fikirlərinə uyğun üslub seçə bilmir.	Fikirlərinə uyğun üslubu müəllimin köməyi ilə seçilir.	Fikirlərinə uyğun üslubu seçərkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Fikirlərinə uyğun üslub seçilir.
Mətni orfoepik normaya uyğun oxumaqda çətinlik çəkir.	Mətni orfoepik normaya uyğun oxuyarkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Mətni orfoepik normaya uyğun oxuyur.	Mətni orfoepik normaya uyğun oxuyur.
Mətnə yazılı düzəlişlər edərkən çətinlik çəkir.	Mətnə yazılı düzəlişlər edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnə yazılı düzəlişlər edərkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Mətnə yazılı düzəlişlər edir.
Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində bəzi səhv'lərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işaretlərinindən düzgün istifadə edir.	Səbəbinin düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işaretlərinindən düzgün istifadə edir.
Mətn tərtib etməkdə çətinlik çəkir.	Mətn tərtib edərkən fikir ardıcılığını gözləyir.	Mətn tərtib edir.	Əlavə faktlardan istifadə etməklə mətn tərtib edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri üslublarına görə fərqləndirir.
- Faktları ümumiləşdirərək fikrini əsaslaşdırır.
- Faktlardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Terminoloji baxımdan söz və ifadələri fərqləndirir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müsahibə, müzakirə,
auksion, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Xəzər dənizi (II dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. Şagirdlərin şəkil əsasında yazıqları yazılar seçmə yolu ilə dinlənilir, müzakirə aparılır. Müəllimin verdiyi istiqamətləndirici suallar vasitəsilə yazılar və öyrənilən son mövzu əlaqələndirilir.

Motivasiya: Bu mərhələdə şagirdlərdən elmi və bədii üslubun oxşar və fərqli xüsusiyyətləri soruşulur, səh. 74-də verilən 18-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Mətnlərin elmi olmasına faktlarla aydınlaşdırılır.

Tədqiqat səali: *Elmi üslub hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat apararkən Auksion üsulundan istifadə etmək məqsədə uyğundur. Elmi üslub haqqında müəllimin verdiyi suallar cavablandırılır, cavablar müzakirə edilir. Sonda müəllim elmi üslubun xarakterik xüsusiyyətləri haqqında ətraflı məlumat verir. İzah zamanı eyni sözün həm termin, həm də fərqli mənalarda işlənilməsinə diqqət yetirmək vacib şərtidir.

Tədqiqat yenə qruplarda davam etdirilir. İlk olaraq 19-cu tapşırıq qrup işi kimi bütün qruplara tapşırılır ki, Venn diaqramı vasitəsilə qanunların üslubu elmi üslubla müqâ-

yisə edilir. Müəyyən vaxtdan sonra təqdimatlar edilir.

Məlumat mübadiləsi: Cavablar müzakirə edilir, fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə dərs prosesində əldə edilən bilik və bacarıqlara əsasən ümumi rəy formalasdırılır; elmi üslub aparıcı üslubdur, nəticə çıxarmaq x-

rakterlidir, əsas göstəricisi terminlardır, bu üslubda yazılın əsərlərin dili çətin olur, qrafiklər, düsturlar, mürəkkəb cümlə tiplərindən istifadə olunur və s.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 79-da verilmiş tapşırığın icrası nəzərdə tutulmuşdur.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnləri üslubuna görə fərqləndirərkən çətinlik çəkir.	Mətnləri üslubuna görə fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnləri üslubuna görə fərqləndirərkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Mətnləri üslublarına görə fərqləndirir.
Faktları ümumiləşdirəndə və fikrini əsaslandırma çətinlik çəkir.	Faktları çətinliklə ümumiləşdirəndə, fikrini natamam əsaslandırır.	Faktları ümumiləşdirməkdə müəyyən səhv'lərə yol versə də, fikrini əsaslandırır.	Faktları ümumiləşdirərkən fikrini əsaslandırır.
Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini çətinliklə zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini qismən zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan yerində istifadə edərkən nitqini zənginləşdirir.
Terminləri fərqləndirdikdə çətinlik çəkir.	Terminləri fərqləndirdikdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Terminləri fərqləndirdikdə səhv'lərə yol verir.	Terminoloji baxımdan söz və ifadələri fərqləndirir.
Mətnin üslubunu çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirərkən səhv'lərə yol verir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu fikrini izah edərkən müəyyənləşdirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nitqinə uyğun üslub seçir.
- Əlavə mənbələrdən istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Mövzuya uyğun təqdimat hazırlayır.
- Nitqində müxtəlif cümlə konstruksiyalarından istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Biol. – 4.2.1. Qlobal ekoloji problemlər və onların həlli yolları haqqında təqdimatlar edir.

Biol. – 4.2.2. Təbii şəraitdə ekoloji tarazlığın qorunmasının əhəmiyyətini şərh edir, referatlar hazırlayır.

Ödəb. – 2.1.1. Müxtəlif mənbələrdən topladığı materiallara əsaslanmaqla təqdimat və çıxışlarında obrazlı ifadələrdən istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, “Xəzərin çırkləndirilməsi ilə bağlı videosüjet”

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Şifahi nitqin inkişafı

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərsin fərqli formada keçirilməsi məqsədə uyğundur. Bu dərs şagirdlərdə şifahi nitq və onun zənginləşdirilməsinə xidmət edir.

Müəllim dərsin mahiyyətini əvvəlcədən şagirdlərə izah edir. Sonra mövzu ilə bağlı sinfə müraciət edir. Məsələn: Bu gün cəmiyətçi hansı problemlər daha çox düşündürür? Qlobal ekoloji problemlər dedikdə nə nəzərdə tutulur? (Müəllim 9-cu sinifdə Azərbaycan dili dərsliyində ekoloji problemlərlə bağlı aparılan işləri yada sala bilər.)

Sonra diqqəti dərslikdəki şəkillərə yönəldilir. Müəllim mövzu ilə bağlı aktuallığı qo-

rumaqla digər şəkillərdən, şərait imkan və rərsə, müvafiq videomateriallardan istifadə edə bilər. Bu, dərslikdə çərçivə içərisində vərilmiş tövsiyədə də öz əksini tapıb.

Şagirdlər müzakirəyə cəlb olunur. Fikrin dəqiq və ardıcılıqla ifadəsi üçün plan da tutula bilər.

Şəkillər əsasında gedən müzakirədən sonra müəllim sinfə “Suyun təmizliyinin qorunmasının nə kimi əhəmiyyəti var və ya “Sucirkənərsə, hansı fəlakətlər qaçılmazdır?” sualtı ilə sinfə müraciət edə bilər.

Şagirdlərin cavabları dinlənilir, fikirlər ümumiləşdirilir, sonra “Xəzəri qorumaq

“üçün biz nə edirik?” sualı ətrafında iş aparılır. (Biologiya fənninə inteqrasiya edilir.)

20-ci tapşırıq şifahi nitqin inkişafı üçün nəzərdə tutulmuşdur. Şəkillər əsasında qurulan mətn həm də əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqin zənginləşməsinə xidmət edir.

Sinif 2 qrupa ayrılır. Əgər şagird sayı çox olarsa, sinif 4 qrupa da bölünə bilər.

I qrupa nitqini bədii üslubun, II qrupa elmi üslubun tələblərinə uyğun qruplaşdırılır.

Məqsəd şagirdlərdə elmi və bədii üslubun tələblərini təkcə yazıda deyil, şifahi nitqdə də tətbiq etmək bacarığının formalasdırılması və zənginləşdirilməsidir (Ədəbiyyat və Biologiya fənninə inteqrasiya edilir.)

Şagirdlərin nitqləri dinlənilir, yeri gəldikcə düzəlişlər edilir. Fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticə çıxarılır, dərslikdəki cümlə tamamlanır. (Çünki su ...)

Müəllim çalışmalıdır ki, bu çağırış şagirdlər tərəfindən dərk edilərək formalasdırılsın.

Qeyd: Dərsdə qoyulan problem, problemin həlli yolları elə araşdırılmalıdır ki, bu, mövzu ilə bağlı dərsdən kənar vaxtda konfransın keçirilməsinə yardım etsin. “Xəzər dənizi” mətni rus bölməsi üçün nəzərdə tutulmuş Azərbaycan dili dərsliyində də vardır. Yaxşı olar ki, mövzu ilə bağlı konfransın keçirilməsi hər iki bölmə ilə birlikdə aparılsın.

Ev tapşırığı: Hesabat hazırlamaq verilə bilər (şaquili inteqrasiya).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikirlərinə uyğun üslub seçə bilmir.	Fikirlərinə uyğun üslubu müəllimin köməyi ilə seçilir.	Fikirlərinə uyğun üslubu seçərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Fikirlərinə uyğun üslub seçilir.
Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini çətinliklə zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini qismən zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.	Faktlardan və əlavə materiallardan yerində istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
Mövzuya uyğun təqdimat hazırlamaqda çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun təqdimat hazırlayarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mövzuya uyğun təqdimat hazırlayırlar.	Mövzuya uyğun təqdimat hazırlayarkən fikirlərini əsaslandırır.
Ədəbi dil normallarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normallarına uyğun cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normallarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normallarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Şeirdə qoyulan məsələləri arqumentləşdirərək fikrini əsaslandırır.
- Söz və ifadələri poetik cəhətdən ayıriz.
- Şeiri fonetik normaya uyğun oxuyur.
- Şeiri hissələrə ayıriz, əsas fikirləri müəyyənləşdirir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazar.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət,
Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə

İŞ FORMALARI

cütlərlə, qruplarla, kollektiv

Çınarın şikayəti (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlanılır. Təbiətin bir hissəsi sayılan su hövzələrinin mənbəyinin çirkəlməsini qarşısını almaq üçün şagirdlərin hazırladıqları hesabat yoxlanılır, müzakirə edilir.

Müəllimin nəzərinə: Bölmənin ideyasına uyğun olaraq ətraf mühiti qorumaq, təbiətin qayğısına qalmaq və bu işdə məktəbliləri ön cərgəyə çıxarmaq vacib məsələdir. Bu mənada sahib olduqlarımızı (ötən bölmədə dilimiz, cari bölmədə təbiət) qoruyub saxlamaq, demək olar ki, hər bir dərsdə müəllimin diqqət mərkəzində olmalı və növbəti dərslər və bölmələrin tədrisində də nəzərdən qaçmamalıdır.

Motivasiya: Bu mərhələdə H.Əliyevin “Kim bir ağac kəsərsə, o mənim qolumu kəsir” fikrini səsləndirmək olar. Beyin həmləsi üsulu vasitəsilə ətraf mühitin qorunmasının vacibliyi ön plana çəkilir.

Tədqiqat səali: Ağacın kəsilməsi nə üçün şairi narahat edir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata orfo-epik qaydalara əməl edərək şeiri düzgün oxumaqla başlamaq olar. Cütlərlə iş formasından istifadə etməklə məzmun sualları tərtib edilir. Qeyd edək ki, aşağı sinifdə oxuyarkən şagirdlər bu tip tapşırıqları icra etdikləri üçün çətinlik çəkməyəcəklər. Şagirdlərin tə-

tib etdikləri suallar cavablandırıldıqdan sonra iş qruplarda davam etdirilir. Lügət üzərində iş aparmaq məqsədilə qruplara aşağıdakı kimi tapşırıqlar vermək olar: *Şeirdəki çoxmənali sözləri müəyyənləşdirib digər mənalarda cümlələrdə işlədin. Omonimləri müəyyən edin və cümlələr qurun. Sinonim və antonimi olan sözləri müəyyən edin. Şeirdə məcazi mənada işlənən sözləri müəyyən edin (Yaxşı olar ki, şeirdəki "simfoniya" sözünün həqiqi və məcazi mənəsi üzərində iş aparılsın). Şeiri müvafiq hissələrə ayırin və əsas fikri müəyyən edin və s.*

Təqdimat edilir və məlumat mübadiləsi aparılır, cavablar, suallar, onların qoyuluşu, tədqiqat sualının cavablandırılmasına xidmət etməsi araşdırılır, müzakirə edilir. Müzakirə

zamanı müəllim *Ekoloji problemlər bəddi ədəbiyyatda öz əksini necə tapır?* sualı ilə şagirdlərə müraciət edə bilər. Bu mərhələdə müəllim 9-cu sinifdə keçilmiş "Bir ağacın hekayəsi" mətnini şagirdlərə xatırlada bilər, hekayə ilə "Çinarın şikayəti" şeirinin məzmununun müqayisəsi aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şeir təhlil edilir, qabardılan məsələ müzakirə edilir, "Çinarın şikayəti" əsərindəki əsas fikir müasir dövrlə əlaqələndirilir, faktlar arqumentləşdirilir, fikirlər əsaslandırılır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Sinfin səviyyəsinə uyğun ətraf mühitin qorunmasına aid təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini çətinliklə əsaslandırır.	Fikrini natamam əsaslandırır.	Oxuduqları əsasında fikrini əsaslandırır.	Şeirdə qoyulan məsələləri arqumentləşdirərək fikrini əsaslandırır.
Söz və ifadələri fərqləndirərkən çətinlik çəkir.	Söz və ifadələri fərqləndirdikdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Söz və ifadələri fərqləndirdikdə səhvlərə yol verir.	Söz və ifadələri poetik cəhətdən ayırir.
Şeiri fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.	Şeiri fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Şeiri oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əməl edir.	Şeiri fonetik normaya uyğun oxuyur.
Şeiri hissələrə ayırmadə çətinlik çəkir.	Şeiri hissələrə ayırkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Şeirin hissələrini müəyyən edir.	Şeiri hissələrə ayırır, əsas fikirləri müəyyənləşdirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi məlumatları təhlil edir.
- Əlavə məlumatlara əsaslanaraq nitqini zənginləşdirir.
- Fikir və mülahizələri dəyərləndirir.
- Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirir.
- Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazır.

İNTEGRASIYA

Coğ. – 3.2.5. Qlobal ekoloji problemlərin yaranmasında antropogen təsirin rolunu qiymətləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqi, xəritə,
Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, debat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Cınarın şikayəti (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə məşələrin təbiətin ağ ciyərləri olması fikri müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı: *Məşələrin qırılması naya səbab ola bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata debat üsulundan istifadə etməklə başlamaq olar. Dərslikdə səh. 83-də verilən fikirlər əsasında iş aparılır. Təsdiq və inkar qrupları müəyyən edilir. Yaxşı olar ki, debat zamanı son sözü deyən hakim müəllim özü olsun.

Sonra iş qruplarda davam etdirilir. Səh. 82-dəki 2-ci tapşırıq kollektiv şəkildə icra olunur. Tədqiqatın davamı olaraq qruplarda xəritə əsasında Azərbaycan ərazisində me-

şələrin ekoloji vəziyyəti müəyyənləşdirilir. Bu zaman səh. 83-də verilən şərti işaretlərdən istifadə olunmalıdır. Xəritə ilə bağlı verilən sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir. Xəritənin fikri yazı olması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Bununla bağlı sual fərdi qaydada şagirdlərə verilə bilər. Məqsəd şagirdlərdə xəritənin oxunması bacarığının formalaşdırılmasıdır.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, cavablar dinlənilir, söylənilən fikirlər müzakirə edilir. Müzakirə zamanı növbəti 3 sualdan istifadə olunur:

- ❖ Sizcə, meşəsiz ərazilərdə ağac əkmək olarmı? Əgər “Meşəsiz ərazilərdə meşəsalma” aksiyası keçirən idiniz, hansı ağacların əkilməsinə daha çox üstünlük verirdiniz? Nə üçün?
- ❖ Necə düşünürsünüz, meşələrin qırılmasının qarşısını necə almaq olar? Bu problemin həlli üçün hansı təklifləri verərdiniz?
- ❖ S.Vurğunun “Muğan” poemasında lirik qəhrəmanın susuz yerlərlə bağlı arzularını xatırlayın. Həmin arzular çinarın arzuları, istəkləri ilə üst-üstə düşürmü?

Nəticələrin çıxarılması: Dərsin bu mərhələsində ətraf mühitin, o cümlədən meşələrin qorunmasının vacibliyi fikri formalaşdırılır və sağlam nəsillərin yetişməsi üçün onların əhəmiyyəti qeyd olunur. Müzakirə mərhələsində Zəngilan çınar meşəsi mətni də oxunur, müzakirə edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdəki 3-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi məlumatları təhlil etməkdə çətinlik çəkir.	Dinlədiyi məlumatları təhlil edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dinlədiyi məlumatları təhlil edərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Dinlədiyi məlumatları təhlil edir.
Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini çətinliklə zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini qismən zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.	Əlavə məlumat və faktlara əsaslanaraq nitqini zənginləşdirir.
Fikirləri dəyərləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirləri dəyərləndirərkən əlavə sual və köməkdən istifadə edir.	Fikirləri dəyərləndirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Fikir və mülahizələri dəyərləndirir.
Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirə bilmir.	Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirir.
Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazarkən çətinlik çəkir.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumi-ləşdirib yazır.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslan-dırmaqla ümumiləşdirib yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçir.
- Ədəbi dilin normalarına uyğun cümlələr qurur.
- Ədəbi dil normalarına riayət edir.
- Mövzuya uyğun hekayə yazır.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslik, Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

yazı, müzakirə

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Hekayənin yazılması və müzakirəsi

DƏRSİN GEDİŞİ

Şagirdlər artıq aşağı siniflərdən hekayə yazmağın yollarına bələddirlər. Ona görə də bu tapşırığı icra etməkdə çətinlik çəkməyəcəklər.

Müəllim hekayə ilə bağlı frontal sorğu keçirə bilər. Məqsəd hekayənin xüsusiyyətlərini yada salmaqdır. Sorğuya 2-3 dəqiqə vaxt sərf etmək yetər.

Dərslikdə səh. 85-də verilən materiallarla tanış olunur. Şagirdlərə kömək üçün verilən təlimatlarla bağlı müzakirə təşkil olunur. Kollektiv surətdə hekayəyə nümunəvi plan tutulur. Hekayə fərdi qaydada yazıılır.

Yazılарın bir qismi dərsin sonuna yaxın oxunub müzakirə edilə bilər.

Ögər 45 dəq. müddətində hekayənin yazılması çatdırılmazsa, ev tapşırığı kimi ardını yazmaq verilə bilər. Növbəti dərsdə yazılar oxunur, təhlil edilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçməkdə çətinlik çəkir.	Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçərkən əlavə köməkdən istifadə edir.	Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçərkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçir.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə quranda səhv'lərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Fikrini əsaslandıraraq ədəbi dilin normalarına uyğun cümlələr qurur.
Ədəbi dil normalarına riayət edərkən çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına riayət edərkən əlavə köməkdən istifadə edir.	Ədəbi dil normalarına riayət edərkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına riayət edir.
Hekayə yazarkən çətinlik çəkir.	Hekayə yazarkən fikir ardıcılığını gözləmir.	Hekayə yazarkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Mövzuya uyğun hekayə yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlar əsasında fikrini əsaslandırır.
- Söylənilmiş fikirləri dəyərləndirir.
- Şeiri düzgün oxuyur.
- Yazdığı mətnə uyğun üslub seçir.
- Esse yazır.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazar.

RESURSLAR

dərslik, lügət, “Yeddi nar çubuğu” nağılı

İŞ ÜSULLARI

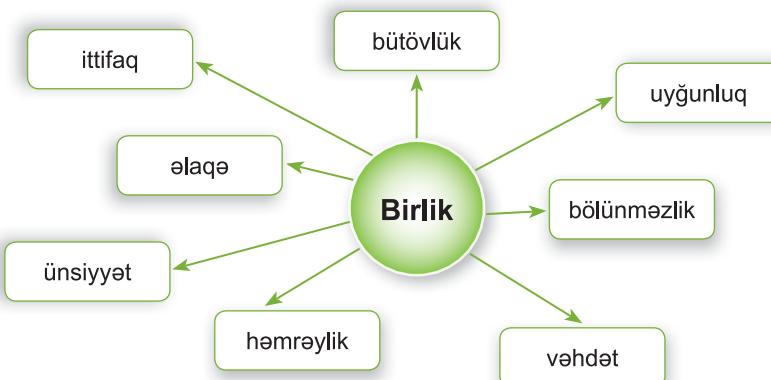
sorğu, müzakirə, mikrofon, şaxələndirmə

İŞ FORMALARI

fərdi, cütlərlə, kollektiv

Birlik (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ



Motivasiya: Müəllim dərsə şaxələndirmə üsulundan istifadə edərək başlayır, lövhəyə “birlik” sözü yazılır və şagirdlərin cavabları

qeyd edilir. Sonra dərslikdə səh. 86-da verilmiş 1-ci tapşırıq əsasında sorğu təşkil edilir, şeir oxunur. Müəllim “Yeddi nar çubuğu” na-

ğılıını oxuyur və oradakı fikirlər tapşırıqla əlaqələndirilir.

Tədqiqat sualı: “Birlik” şeiri oxucuya nəyi təlqin edir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat cütlər vasitəsilə həyata keçirilir. Səh. 87-də verilmiş tapşırıqlar (2–7-ci tapşırıqlar) cütlər tərəfindən icra edilir. Müəyyən vaxtdan sonra yerinə yetirilən tapşırıqlar yoxlanılır və müzakirə edilir.

Qeyd: 7-ci tapşırığın cavabı:

a -1, b-2, 3, c- 4, 5, d-6

Məlumat mübadiləsi: Müəllim şeiri əvvəlki mövzularla əlaqələndirməlidir. Yəni su və meşənin birliyi insanın yaşamasına sə-

bəbdirsə, insanların birliyi də həyatın, cəmiyyətin var olması deməkdir. Müzakirə zamanı səh. 88-də verilmiş “Qız qalası” Beynəlxalq İncəsənət Festivalı haqqında mətn də oxunur, verilmiş sual cavablandırılır. Suallar mikrofon əsulundan istifadə edilməklə cavablandırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə keçirilən festivalların, xüsusi tədbirlərin birlik və əməkdaşlığın təməli üçün əsas mənbə olduğu fikri vurğulanır. 31 Dekabr birliyin, həmrəyliyin simvolu kimi qiymətləndirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdə səh. 88-də verilmiş 9-cu tapşırıq nəzərdə tutulub.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Faktlar əsasında fikrini əsaslandırma bilmir.	Faktlar əsasında fikrini əsaslandırmakən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Faktlar əsasında fikrini əsaslandırmakən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Faktlar əsasında fikrini əsaslaşdırır.
Fikirləri dəyərləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirləri dəyərləndirərkən əlavə köməkdən istifadə edir.	Fikirləri dəyərləndirərkən cüzi səhv'lərə yol verir.	Söylənilmiş fikirləri dəyərləndirir.
Şeiri fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.	Şeiri orfoepik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhv'lərə yol verir.	Şeiri oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əməl edir.	Şeiri tələb olunan qaydalara uyğun düzgün oxuyur.
Mətnə uyğun üslub seçməkdə çətinlik çəkir.	Mətnə uyğun üslubu müəllimin köməyi ilə seçilir.	Mətnə uyğun üslub seçilir.	Fikrini əsaslaşdıraraq yazdığı mətnə uyğun üslub seçilir.
Esse yazarkən çətinlik çəkir.	Esse yazarkən fikir ardıcılığını gözləmir.	Esse yazır.	Mövzuya uyğun ətraflı esse yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Söz və ifadələr əsasında mətni üslubuna görə fərqləndirir.
- Mətndə sözləri qrammatik normaya uyğun düzgün yazır.
- Cümələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, cədvəl,
[https://www.youtube.com/
watch?v=JI3DpfERciA](https://www.youtube.com/watch?v=JI3DpfERciA)

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Birlik (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır, 31 Dekabr haqqında verilən esse yazılar oxunur, təhlil edilir. Dünya azərbaycanlılarının həmröyliyi haqqında şagirdlərin fikirləri müzakirə edilir. Bu dərsdə fərdi iş formasından istifadə məqsədəyğundur. Səh. 89-dakı 10, 11, 12, 13, 14-cü tapşırıqlar fərdi qaydada yerinə yetirilir və müzakirə edilir. Tapşırıqların şəfahi şəkildə icrası daha məqsədəməvafiqdir. Bu da şagirdlərin yazılı nitqilə yanaşı, şəfahi nitqinin düzgün formallaşmasına imkan verir.

15-ci tapşırıq da Venn diaqramından istifadə edilərək kollektiv şəkildə yerinə yetirilir. Bu tapşırığın icrası həm şəquli, həm də üfüqi fəndaxili inteqrasiyaya əməl edilməsinə şərait yaradır. Aşağı siniflərdən etibarən şagirdlər elmi və bədii mətnləri fərqləndirməyi bacarırlar. Onların bu sahədə bilik və bacarıqları cari ildə əvvəl tədris olunan dərslərdə inkişaf etdirilərək üslublar haqqında məlumatlarla zənginləşdirilib.

16-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Bu tapşırığın verilməsində əsas məqsədi növbəti mər-

hələdə şəhidlər mövzusunun tədrisi üçün zəmin yaratmaqdır. Mətn (16-ci tapşırıq) publisistik üslubdadır. Bu həm də növbəti mərhələdə publisistik üslubun öyrədilməsi üçün atılan addimdır.

Cavablar müzakirə edilir, ümumi fikir formalaşdırılır.

Qeyd: Müəllim dərsin uyğun bildiyi məhələsində filmi nümayiş etdirə bilər.

Ev tapşırığı: Müəllim sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq elmi və yaxud bədii üslubda mətni yazmağı tapşırı bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətni üslubuna görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə mətni üslubuna görə fərqləndirir.	Mətni üslubuna görə fərqləndirərkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Mətni üslubuna görə fərqləndirir.
Sözləri qrammatik normaya uyğun yazmır.	Sözləri qrammatik normaya uyğun yazmaqda çətinlik çəkir.	Sözləri qrammatik normaya uyğun yazarkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Sözləri qrammatik normaya uyğun düzgün yazır.
Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işaretlərinin istifadəsində bəzi səhv'lərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.	Fikrini əsaslandıraqlaq cümlələrdə durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Şeiri düzgün oxuyur.
- Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edir.
- Topladığı materiallar əsasında mətn yazır.
- Film haqqında rəy yazır.
- Mövzuya uyğun yazı forması seçir.

İNTEGRASIYA

Azərb. tarixi – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, İnternet materialları,
20 Yanvar haqqında film

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, mikrofon,
cəld yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Şəhidlər (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

20 Yanvar haqqında şagirdlərin bilik və məlumatları çoxdur. Budəfəki dərsi fərqli tapşırıqlar verməklə tədris etmək olar.

Əvvəlcə mikrofon üsulundan istifadə etməklə bu tarixi gün haqqında şagirdlərin bildikləri malumat soruşulur, sonra isə dərslikdəki şeir oxunur. Şeirdə ifadə olunan fikir xülasə şəklində verilir. Şeirin ideyası müzakirə edilir. Bu tapşırıq dərsin 1-ci saatında icra olunur. 20 Yanvarla bağlı filmdən müəyyən hissə nümayiş etdirilir, şeirin məzmunu ilə film əlaqələndirilir.

2-ci saatda isə 91-ci səhifədəki tapşırığın icrası nəzərdə tutulmuşdur.

Müəllim sinfi qruplara bölür. Qrupların hərəsinə bir yazı forması: məqalə, esse, həkayə yazmayı tapşırıq bilər. Cəld yazı üsulundan istifadə olunaraq tapşırıq yerinə yetirilir. Əgər 45 dəq. müddətində tapşırığın yazılıması çatdırılmazsa, ev tapşırığı kimi davam etdirmək verilə bilər. Növbəti dərsdə yazılar oxunur, təhlil edilir.

Tapşırıq yerinə yetirilərkən dərslikdə səh. 91-də verilən təlimatdan istifadə edil-

məlidir. Bu zaman müəllim şagirdlərə istiqamət verməli və onların bu təlimatlardan fəaliyyətləri zamanı istifadə etmələrinə nəzarət etməlidir.

Yaradıcı tətbiqetmə: 20 Yanvarla bağlı istənilən bir filmə rəy yazmaq tapşırıla bilər.

I	II	III	IV
Şeiri fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.	Şeiri orfoepik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Şeiri oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əmol edir.	Şeiri düzgün oxuyur.
Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edərkən çətinlik çəkir.	Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edir.
Toplanılan materiallar əsasında mətn yazarkən çətinlik çəkir.	Toplanılan materiallar əsasında mətn yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Toplanılan materiallar əsasında mətn yazarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Toplanılan materiallar əsasında mətn yazır.
Film haqqında rəy yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Film haqqında rəy yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Film haqqında rəy yazır.	Film haqqında əsaslandırılmış rəy yazır.
Mövzuya uyğun yazı forması seçə bilmir.	Mövzuya uyğun yazı forması seçərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mövzuya uyğun yazı forması seçilir.	Mövzuya uyğun düzgün yazı forması seçilir.

KİÇİK SUMMATİV QİYMƏTLƏNDİRİMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №2

ŞƏHƏR BAĞI

Bakıda bağ-bağça, yaşıllıq yox dərəsində idi.

Şəhər üçün əsas plan layihəsi vaxtaşırı, dəfələrlə təshih edilib təkmilləşdirilmişdir. Şəhərin ilk memarı Qasımbəy Hacıbababəyovun hazırladığı layihələrdə gələcəkdə meydanlar, bağ, park və bulvar da nəzərdə tutulmuş, eyni zamanda yaşıl örtük üçün yerlər ayrılmışdır.

Bakı bitki cəhətdən də ən geridə qalmış şəhər hesab edilirdi. Bunun əsas səbəbi suyun olmaması idi.

Bakinin ən köhnə bağlı gubernator (indiki Filarmoniya) bağlı hesab edilir. Sahəsi dörd hektar yarımdır. Bu bağ 1830-cu illərdə keçmiş iki qala divarı arasında yerləşən şəxsi bağ-bağça və bostanların yerində qurulmuşdu. Şəhərdə uzun müddət yeganə bağ idi. Bakı şəhər komendantı Lənkəran və İrandan Bakıya galən bütün gəmilərin yiylərini və kapitanları bir neçə çuval qara torpaq gətirməyə vadar edərdi, əmri yerinə yetirməyənlərdən cərimə ödənilirdi. İlk növbədə tut, zeytun, qarağac, şam, akasiya ağacları əkilmişdi. Bir neçə yerdə güllük – çıçəklilik də salınmışdı. Məhəlli ağac cinslərindən başqa kənardan, bu yerlərdə olmayan ağac növləri də gətirirdilər.

Əhalini bağa həftədə bir dəfə buraxırdılar. Amma yüksək rütbəli məmurların, milyonçu neftxudaların üzünə bağın darvazaları hər zaman açıq idi. (Manaf Süleymanov)

1. Mətndə leksik normanın pozulduğu cümlələri müəyyənləşdirib düzgün yazın.

2. 4-cü abzasa obrazlı ifadələr, bədii təsvir və ifadə vasitələri əlavə edin və bədii üslubda yazın.

3. Mətndə altından xətt çəkilmiş sözləri hansı sinonimləri ilə əvəz edərdiniz?

4. Sonuncu abzasın birinci cümləsini sintaktik təhlil edin.

5. Mətnin xülasəsini 3-4 cümlə ilə yazın.

6. Mətndə ilk abzaslarda təyinlə başlayan cümləni müəyyənləşdirin və sintaktik təhlil edin.

7. Mətndə hansı köməkçi nitq hissələri işlənmişdir? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

8. Mətndə işlənən omonimləri seçib yazın və onları digər mənalarda cümlələrdə işlədin.

9. Bakıya nə üçün Lənkəran və İrandan çuvallarda qara torpaq gətirirdilər?

10. Mətndəki faktları seçib yazın.

11. Elmi üsluba aid xüsusiyyətləri yazın.

12. Qrammatik normanın xüsusiyyətlərini yazın və nümunələrlə fikirlərinizi əsaslandırın.

13. Sadə cümlənin növlərinin hər birinə aid iki nümunə yazın.

14. Verilmiş cümlədə durğu işaretlərini bərpa edin.

O narazı halda dostuna baxdı. Bunu səndən heç gözləməzdəm deyib üzünü yana çevirdi

15. İdeoqrafik yazıya aid 1-2 nümunə yazın.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Məlumatları təqdimedilmə formasına görə təhlil edir.
- Mövzu ilə bağlı ifadə etdiyi fikrə uyğun üslub seçir.
- Əlavə məlumatlar əsasında fikrini əsaslandırır.
- Əlavə faktlardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Mətni fonetik normalara uyğun oxuyur.
- Müxtəlif mülahizələrə əsasən mətn formalaşdırır.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
müxtəlif bədii ədəbiyyatlar,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, cəld yazı,
müsahibə, diqqətli oxu

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Sevgi ağacı (I dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Səh 93-də verilmiş suallar üzərində iş aparılır. Müəllim şagirdlərin bu fikirlərə ilkin münasibətini öyrənir. Mətnlərin tədrisi zamanı bu fikirlərə daha dərindən aydınlıq gətirilir. Bu mərhələdə dərslikdə səh. 94-də çərçivədə verilmiş mətn oxunur. Mətn üçün açar söz seçilir. Açıq söz “sevgi”-dir. Bu seçimlə əlaqədar fikir mübadiləsi aparılır. Cəlaləddin Ruminin kəlamı müzakirə edilir, mətnlə əlaqələndirilir.

Tədqiqat suali: *Sevgi dedikdə nə başa düşülür?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata diqqətli oxu üsulundan istifadə edilməklə başlanılır. Səh. 95-də verilmiş mətn bu oxu modelinin tələblərinə uyğun oxunduqdan sonra səh. 96-da verilmiş ilk suala cavab təpilir. Düzgün cavab 3-cü variantdır.

Artıq deməyə söz qalmamışdı. Bu tapşırığın icrası üçün əlibbadakı hərflərin sıra nömrəsindən istifadə edilməlidir. Bu tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilir, cavabı tez və düzgün tapan ilk üçlüq qiymətləndirilir.

Cavab: *Sevgi qalib gəlmışdı.*

Kollektiv iş formasından istifadə edərək səh. 97-də verilmiş 1, 2, 4, 5, 6, 8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıqların icrası fikrini əsaslandırma və nitqini zənginləşdirmə bacarığının inkişafına zəmin yaradır. 8-ci tapşırıq növbəti dərslərdə publisistik üslubun öyrədilməsi üçün zəmin rolunu oynayır. Müəllim çalışmalıdır ki, şagird mətnin bədii üslubda olmadığını anlaya bilsin. O, müxtəlif suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər. Məsələn, *bu mətnə bədii üslub üçün xarakterik olmayan hansı xüsusiyyət var?*

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər təqdimat edirlər. Cavablar dinlənilir, müzakirə edilir, fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Dərsin bu mərhələsində mətnaltı suallardan istifadə edilir, cavablar ümumiləşdirilir və müəyyənləşdirilir ki, sevgi geniş anlamıdır. İnsan sevgisiz yaşaya bilməz. Sevgi dedikdə təkcə eks cinslər arasında olan münasibət yox, ümumilikdə insana, insanlığa olan bəşəri sevgi nəzərdə tutulmalıdır. Bura torpaq, vətən, valideyn, bacı, qardaş və s. olan sevgi digərlərinə nəzərdə tutulur.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şəklə əsasən esenin yazılması 3.1.2. standartını reallaşdırmaq üçün zəmin yaradır. Essenin cəld yazı əsulundan istifadə etməklə qruplarla iş formasında yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulub. Qruplarda yazılın esse təqdim edilir və müzakirə aparılır. Müzakirə mərhələsində şəklin yanındakı 1 və 2-ci suallar cavablandırılır.

Ev tapşırığı: Səh. 97-də verilən 3 və 7-ci tapşırıqların icrası verilə bilər.

Qeyd: Müəllim 3-cü suala verilən ən yaxşı cavabları şagirdlərin hazırladıqları qəzet materialında yerləşdirə bilər. 7 nömrəli tapşırıq fərdi qaydada da verilə bilər. Müəllim sinfində ən zəif və ən güclü şagirdi seçilir, tapşırığı onlara fərdi qaydada icra etdirir, cavablar müqayisə edilir, müsbət və mənfi cəhətlər arasındırılır. Təcrübə göstərir ki, bəzən belə yanışma zəif şagirdlərdə stimul yaradır, özünənin hissini gücləndirir.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Təhliletmə				
Üslub seçmə				
Fikri əsaslandırma				
Nitqi zənginləşdirmə				
Düzgün oxuma				
Mətn yazma				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnindəki mənətqi nöqsanları müəyyən edir.
- Abzasları müəyyən edir.
- Mətnin üslubu üzərində düzəlişlər edir.
- Rəy yazır.
- Ədəbi dilə uyğun cümlələr qurur.
- Mövzuya uyğun məqalə yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.4. Bədii nümunələrin mövzusunu, ideya-bədii xüsusiyyətlərini bağlı olduğu dövrün sosial-siyasi, mənəvi dəyərləri baxımından təhlil edir və nəticə çıxarır.

X.d. – 3.1.1. Mətnindəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, luğət

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə

İŞ FORMALARI

cütlərlə, kollektiv, qruplarla

Sevgi ağacı (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə ev tapşırığı yoxlanılır. Şagirdlərin fikirləri dinlənilib kollektiv şəkildə müzakirə edilir.

Tədqiqat suahı: *Mətnin dil baxımından hansı özünəməxsus xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat cütlərlə iş formasında başlanılır. Dərslikdə səh. 98-də verilmiş 9–18-ci tapşırıqların icrası tapşırılır. Əgər sinifdə 20 nəfərdən çox şagird varsa, bəzi tapşırıqlar digər cütə təkrar verilə bilər və yaxud müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq mətnə uyğun əlavə tapşırıqlar da hazırlanıb təqdim edə bilər. 12-ci tapşırıqda nöqtələrin yerinə *esqdır, esqsız* (*N.Gəncəvi*); *sevgisiz, məhəbbət* (*S.Vurğun*) *sevgi* (*C.Rumi*) sözləri olmalıdır. Səh. 99-da verilmiş 19-cu

tapşırığın icrası isə qruplara tapşırılır. Mətn 4 bərabər hissəyə bölünür, hər qrupa bir hissə təqdim olunur.

Vaxta qənaət etmək üçün müəllim hər qrupdan bir nəfəri seçir, əlavə qrup yaradır və onlara qısa rəy yazmaq tapşırır.

Məlumat mübadiləsi: Bu zaman cütlərin cavabları dinlənilir. Xatırlamaq lazımdır ki, 19-cu tapşırığın icrası zamanı bir neçə standartın reallaşması mümkündür. 4 məzmun standartının müxtəlif alt standartlarını reallaşdırın bu tapşırıq fəndaxili inteqrasiyaya əməl olunmasına səbəb olacaq. Müzakirə zamanı bu amil müəllimin diqqətindən yayınmamalıdır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə “Ailə – millətin mənəvi təlim ocağıdır” başlığı altında verilmiş hər iki şeir oxunur. Şeirdəki fikirlərə münasibət bildirilir və cari mövzu ilə əlaqələndirilir. Bu mərhələdə müəllim aşağıdakı suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər:

1. Süleyman Rüstəm nəyi insanın ilk keyfiyyəti hesab edir? Hansı fikirlərə hər iki şairdə rast gəldiniz?
2. Üçüncü bəndin üçüncü misrasını qrammatik əsaslar baxımından təhlil edin. Nəyi müşahidə etdiniz?
3. İfadəlilik yaratmaq üçün ikinci bənddə S.Rüstəm hansı vasitədən istifadə etmişdir?

4. “Qızıma” şeirində hansı şəkilçi ixtisar edilmişdir və nə üçün?

Müəllimin nəzərinə: Şeirlərdə qoyulan əsas fikir növbəti dərsdə keçiriləcək mövzunun açılmasında bir vasitə olduğu üçün müzakirə zamanı daha diqqətli olmaq lazımdır, növbəti dərslə əlaqə yaratmaq diqqətdən yoxmamalıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 101-də verilmiş tapşırıqda “Tərbiyənin kökü ailədə qoyulur” adlı məqalə yazmaq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki məntiqi nöqsanları çətinliklə müəyyən edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən-ləşdirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edir.
Mətnin abzaslarını müəlliminin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin abzaslarını müəyyənləşdiridikdə bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin obrazlarını müəyyənləşdirir.	Mətnin abzaslarını əsaslandırılmış şəkildə müəyyənləşdirir.
Mətndəki qüsurlu cümlələri çətinliklə aydınlaşdırır.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və düzəliş edir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və əsaslı düzəlişlər edir.
Rəy yazarkən müəlli-min köməyindən istifadə edir.	Rəy yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Rəy yazarkən fikrini tam əsaslandırma bilmir.	Rəy yazır.
Ədəbi dil normallarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normallarına uyğun cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normallarına uyğun cümlə qurur.	Fikrini əsaslandırma-raq ədəbi dil normallarına uyğun cümlə qurur.
Mövzuya uyğun məqalə yazmaqdə çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun məqalə yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mövzuya uyğun məqalə yazarkən fikrini tamamlamaq-da çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun məqalə yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnədəki üslubi nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Faktlardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Mətni düzgün oxuyur.
- Üslubi nöqsanları müəyyənləşdirib mətnə düzəlişlər edir.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən istifadə edir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətnədəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sxemlər, cədvəllər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, ikihissəli gündəlik

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla

“Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: “Tərbiyənin kökü ailədə qoynulur” adlı yazılan 1-2 məqalə yoxlanılır, müzakirə edilir.

Tədqiqat səali: *Mətnədə müəllifin çatdırmaq istədiyi əsas fikir nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 4 qrupa bölünür. Mətn hissələrə bölünür, qruplara paylanır, ikihissəli gündəliyə əsasən aşağıdakı cədvəl doldurulur.

Oxu başa çatdıqdan sonra hər qrup 1-ci tapşırığı paylanmış hissələr əsasında icra edir, təqdimatlar edilir.

Məlumat mübadiləsi: İş vərəqləri ləvhəyə asılıraq təqdimata başlanılır. Təqdimat zamanı yönəldici suallardan da istifadə etmək olar. 4, 5-ci tapşırıq (səh. 105) yerinə yetirilir. Təqdimat zamanı müəllifin çatdırmaq istədiyi əsas fikirlər müəyyən edilir.

Mətndə diqqətini daha çox cəlb etdi	Səbəbi
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Nəticələrin çıxarılması: Mətndə bilərkədən verilmiş üslubi nöqsanlar şagirdlərin təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi baxımından əl-verişlidir. 2-ci tapşırığın icrası isə əlavə fakt və məlumatlardan istifadə edərək şagirdlərin nitqinin zənginləşməsinə xidmət edir. Bu mərhələdə mətnlərdən əldə edilən fakt və şagirdlərin rastlaşıqları məlumatları ümumiləşdir-

mək müəllimlərin diqqətindən yayınmamalıdır. Sonra səh. 107-dəki 7-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Müəllim dərsin mövzusuna uyğun esse yazmaq tapşırıq bilər.

Qiymətləndirmə dərsin təlim nəticələrinə görə müəyyən edilmiş meyar cədvəlinə əsasən aparıla bilər.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Üslubi nöqsanları müəyyənləşdirmə				
Nitqi zənginləşdirmə				
Düzgün oxuma				
Mətnə düzəliş etmə				
Durğu işarələrindən düzgün istifadə etmə				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri təqdimetmə formasına görə fərqləndirir.
- Söz və ifadələrə görə mətnlərin üslubunu müəyyən edir.
- Mövzuya uyğun üslub seçir.
- Dialoq şəklində mətn tərtib edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, cədvəllər, sxemlər

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, diskussiya,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla

“Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır, müzakirə edilir. Müəllimin tərbiyə mövzusu ilə əlaqəli topladığı hikmətli sözlər, atalar sözləri, aforizmlər oxudulur, “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili mətni ilə əlaqələndirilir. Bədən dilinin mahiyyəti şagirdlərə izah edilir (səh. 104). Səh 103-dəki sxem əsasında sual cavablandırılır, mövzulararası əlaqə yaradılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnin hansı xarakterik yüksüsiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür, onlara tədqiqat xarakterli suallar yazılmış iş vərəqləri paylanılır. I qrupa dərslikdə səh. 105-də olan 6, 10-cu, II qrupa 9, 12-ci, III qrupa 9, 13-cü tapşırıqlar verilir. 8-ci tapşırığın icrası bütün qruplarda aparılsa, daha məqsədəyğin olar.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimatlar dinlənilir, müzakirə edilir. Sonra tapşırıqlarla bağlı qrammatik qaydalar təkrarlanır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər mətnin üslubu haqqında öz fikirlərini bildirir. Sonda müəllim səh. 106-da verilmiş qaydaya əsasən publisistik üslub haqqında məlumat verir, onun xüsusiyyətləri ilə şagirdləri tanış edir. Müzakirə zamanı müəllim seçdiyi cümlələri təqdim edir, buna uyğun olaraq şagirdlər tərəfindən bədiil və publisistik üsluba uyğun müvafiq cümlələr yazılırlar. Venn diaqramı vasitəsilə hər iki üslubun oxşar və fərqli xüsusiyyətləri müqayisə edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: 3-cü tapşırıq icra edilir (səh. 104).

Ev tapşırığı 17-ci tapşırığın verilməsi məqsədə uyğundur (səh. 109). Bu, növbəti mərhələdə publisistik üslubun izahına və xüsusiyyətlərinin icrasına yardım edəcəkdir.

Qeyd: Növbəti dərsdəki tapşırığın icrası üçün müəllim şagirdlərə dərsə qəzet və ya jurnal gətirməyi tapşırmalıdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətni formasına görə çətinliklə fərqləndirir.	Müəllimin köməyi ilə mətni formasına görə fərqləndirir.	Mətni formasına görə fərqləndirəndə cüzi səhvələr edir.	Müstəqil olaraq mətni formasına görə düzgün fərqləndirir.
Mətnin üslubunu müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Fikirlərini əsaslandıraq mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
Mətnin üslubunu müəyyən edəndə çətinlik çəkir.	Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Mətnin üslubunu müstəqil müəyyən edir.	Mətnin üslubunu izah edərkən müəyyən edir.
Dialoq yazanda çətinliklər çəkir.	Dialoq yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dialoq yazanda durğu işaretlərindən istifadə edərkən bəzi səhvələr edir.	Düzgün şəkildə dialoq yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzu ilə bağlı publisistik üslubu seçir.
- Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirir.
- Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
cədvəllər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, cəld yazı, şərh,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

qruplarla

“Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır, müzakirə edilir. Müzakirə zamanı müəllim şagirdlərə yazdıqları mətnin üslubu ilə bağlı suallar verə bilər: Sizcə, bu mətnlər hansı üslubda ola bilər? Yazdığınız mətn bədii mətnlərdən nə ilə fərqlənir və s.

Tədqiqat suahı: *Publisistik üslubun xüsusiyyətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Müəllim publisistik üslub haqqında daha geniş məlumatı nümunələrlə şagirdlərə izah edir. Məcazi mənalı sözlərin, terminlərin, dialekt və s. sözlərin bu üslubda az işlənməsinin səbəbini sinfə izah edir, fikrini nümunələrlə əsaslandırır.

Sonra iş qruplarında davam etdirilir. 14-cü tapşırıq müəyyən hissələrə bölünüb şagirdlərə

verilir. Tapşırığın icrasında əsas məqsəq bədii və publisistik üslubun xüsusiyyətlərinin fərqləndirilməsi üçün tətbiqidir. Tapşırığın davamı kimi 16-cı tapşırıq verilir. Tapşırıq şifahi şəkildə də yerinə yetirilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir, fikir mübadiləsi aparırlar. Müəllim şagirdlərin bilik və bacarıqlarını formalasdırmaq məqsədilə bədii təsvir və bədii ifadə vəsítələrinin xüsusiyyətlərini, poetizmin xarakterik xüsusiyyətlərini şagirdlərdən soruşur. Bədii üslub və publisistik üslubların fərqləndirilməsi bacarığını inkişaf etdirir. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalasdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Müəyyən olunur ki, publisistik üslub xalq dilinə çox yaxındır

və iki forması var: yazılı və şifahi. Bədii və publisistik üslubun hər birinin özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətləri olduğu kimi, fərqli cəhətləri də var. Bu gün publisistik üslub, demək olar ki, həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilib.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdə səh. 109-da verilmiş sonuncu tapşırıq – tədbir haqqında məlumat xarakterli mətn yazmaq tapşırıla bilər.

Ev tapşırığı: Televiziya kanallarının birində hər hansı bir verilişi izləmək, qüsurlu hesab etdikləri cəhətləri qeydə almaq və fikirlərinin əsaslandırmaq tapşırığı verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Publisistik üslubu seçməkdə çətinlik çəkir.	Publisistik üslubu seçərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Publisistik üslubu seçərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Publisistik üslubu seçilir.
Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirir.
Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçə bilmir.	Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçərkən çətinlik çəkir.	Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçilir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnindəki nöqsanları müəyyən edir.
- Mətni üslubi cəhətdən fərqləndirir.
- Ədəbi dil normalarına tabe olmayan xüsusiyyətləri müəyyənləşdirir.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. Mətnin üslubu üzərində işləməklə yazıya düzəlişlər edir.

RESURSLAR

iş vərəqləri, qəzet və jurnal
materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, diskussiya

İŞ FORMALARI

qruplarla

Qəzet materialları üzərində iş

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərs praktik işin yerinə yetirilməsi üçün nəzərdə tutulub. Müəllim bir neçə dərs əvvəldən praktik işə hazırlaşmalıdır. Əvvəldən müvafiq qəzet materialları izlənilir, cari dərs üçün hazırlıq aparılır.

Şagirdlər qruplara bölünür, müvafiq mətnlər seçilir, dərslikdəki 15-ci tapşırıqda (səh. 107) uyğun sxem əsasında mətn üzərində iş aparılır.

Müəllim bu prosesdə şagirdləri istiqamətləndirməli, onların tapşırığı düzgün yerinə yetirmələri üçün yardımçı olmalıdır.

Tapşırığın icrasına 25 dəq. vaxt ayrıılır.

Yaxşı olar ki, bir qrup digər qrupun cavabını yoxlasın. Qruplar biri digərinin işinə rəy yazır. Sonra təqdimatlar edilir.

Təqdimat zamanı dərslikdə verilən tələblər və tövsiyələr gözlənilməlidir və ardıcıl-

lıqla publisistik mətnlər təhlil edilir, nöqsanlar, çatışmazlıqlar müəyyənləşdirilir, düzəlişlər aparılır. Bu nöqsanların yaranma səbəbləri müəyyənləşdirilir.

Qeyd: Yaxşı olar ki, müəllim publisistik materialların seçilməsində müəlliflərin gənc,

hələ öz sözünü tam deməyən və yaxud jurnalistika sahəsində püxtələşmiş olduqlarına da diqqət yetirsin. Bu baxımdan müəlliflərin hər iki istiqamətdə seçiləməsi, onların yazı dilinin müqayisə edilməsi daha məqsədə uyğundur.

I	II	III	IV
Mətndəki məntiqi nöqsanları çətinliklə müəyyən edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən səhvərə yol verir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edir.
Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirərkən müəyyən səhvərə yol verir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirir.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyalarını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyalarını müəyyənləşdirərkən səhvərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Məlumatları təqdimedilmə formasına görə təhlil edir.
- Məlumatları argumentləşdirərək fikrini əsaslandırır.
- Söylənilmiş fikirlərdən istifadə edərək təqdimat hazırlayır.
- Şeiri düzgün oxuyur.
- Fikrini xülasə şəklində ifadə edir.

İNTEGRASIYA

Azərb. tar. – **4.1.2.** Görkəmli tarixi şəxsiyyətlər haqqında topladığı materiallara əsasən referatlar və təqdimatlar hazırlanır.

Ədəb. – **1.2.2.** Davranış və əməllərinə, başqaları ilə qarşılıqlı münasibətlərinə, yazılıçının mövqeyinə, digər surətlərin mühakimələrinə əsaslanmaqla obrazları təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, cədvəl

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, şaxələndirmə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Məndən ötdü, qardaşımı dəydi (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır. Müəllim yeni dərsə başlayır. “Birlik nədir?” səhifəna cavab şaxələndirmə yolu ilə alınır.



Tədqiqat sualı: *Birlik bizə nə üçün lazımdır? Bu öz əksini şeirdə necə tapıb?*

Tədqiqatın aparılması: Sonra sinif 4 qrupa bölünür. Şeir oxunur. I qrupa 1, 6, II qrupa 2, 7, III qrupa 3, 8, IV qrupa 4, 9 tapşırıqları yerinə yetirmək tapşırılır. Eyni zamanda qrupların hamısına eyni tapşırıq – səh. 112 və 113-də şeirlə bağlı verilmiş sualları cavablandırmaq tapşırıla bilər.

Məlumat mübadiləsi: İş vərəqləri asila-raq təqdimat edilir, fikir mübadiləsi aparılır. Yeri gəldikcə müəllim yönəldici suallardan da istifadə edə bilər. 5-ci tapşırıq (səh. 112) icra edilir, Azərbaycan tarixi fənninin integrasiya edilir.

Nəticənin çıxarılması: Deyilən fikirlər ümumiləşdirilir. Şair Vətəni, torpağı qorumaq üçün oxucuları birliyə çağırır. Müəyyən tarixi dövrdə söz sahiblərinin “mən” deməsi ümumiyyətkən böyük bir millətə, xalqa, dövlətə ciddiyyətli olur.

Qeyd: Müəllim “Sən” dili əvəzinə “mən” dili...” mətninin ideyası ilə “Məndən ötdü, qardaşımı dəydi” şeirini müqayisə edərək oradakı “sən”lərin və “mən”lərin arasındaki fərqi aydınlaşdırmaq məqsədilə müzakirə təşkil edə bilər. Şagirdləri bu müzakirəyə cəlb etmək onların tənqidi və məntiqi təfəkkürünün inkişafına, fikirlərini əsaslandırmaq və nitqini zənginləşdirmək bacarıqlarının formalasdırılmasına səbəb olar.

di zərbələr vurmuşdu. Vətəni qorumaq, onun inkişafını təmin etmək yolunda “mən” yox, “biz” olmaq lazımdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Söylənilən fikirləri xülasə şəklində ifadə etmək tapşırılır.

Ev tapşırığı: Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqı bir olmağa çağırın, biz olmağa çağırın çıxışı haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə aparılır:

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup	V qrup
Təhliletmə					
Fikir əsaslandırma					
Təqdimat hazırlama					
Düzgün oxuma					
Fikri ifadəetmə					
Cəmi:					

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Ədəbi dilin tələblərini gözləməklə mətni düzgün oxuyur.
- Mətnin üslubı uyğunsuzluğunu müəyyən-ləşdirməklə yazıya düzəlişlər edir.
- Cümlələrdə durğu işarələrinindən düzgün istifadə edir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət,
Şəhriyarin “Heydərbabaya
salam” əsəri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat,

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Məndən ötdü, qardaşima dəydi (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır. Ümum-milli lider H.Əliyevin 1993-cü ildə xalqı bir olmağa çağırın çıxışındaki əsas fikirlər diqqət çəkilir, şagirdlərin mövqeləri müzakirə edilir.

Tədqiqat səali: *Dil normaları nə zaman pozula bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər üç qrupa bölünür və dərslikdəki tapşırıqlar qrup işi kimi verilir. I qrupa 10-cu; II qrupa 11-ci, III

grupa 12-ci tapşırığın icrası tapşırılır. Bu tapşırıqların icrası şagirdlərin dil normaları haqqında yiyələndikləri bacarıqları yoxlamaqla yanaşı, onları inkişaf etdirmək məqsədi gündür. Odur ki müəllim sinfin səviyyəsinə uyğun bu cür əlavə tapşırıqlar hazırlayıb iş vərəqlərində qruplara təqdim edə bilər. Əldə edilən biliklərin bacarıqlara çevrilməsində belə tapşırıqların rolü inkaredilməzdır.

Tədqiqatın davamı olaraq dərslikdə səh. 114-də verilmiş 13-cü tapşırığı hər 3 qrup

yerinə yetirir. Bu tapşırığın icrası həm də 3.1.3. və 4.1.3. standartlarının reallaşmasına xidmət edir. Qeyd edək ki, məhz bu mətnin dərslikdə verilməsi növbəti mərhələdə Xocalı faciəsi ilə əlaqədar baş vermiş hadisələrin təhlilinə yönəlmış bir addimdır. Dərslikdəki səh. 114-də verilmiş çağrış sağlamılara oxudulur. Müəllim çalışmalıdır ki, mətni təkcə oxumaqla kifayətlənməsinlər, onu şüurlarına, beyinlərinə dərk edərək həkk etsinlər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər. Təqdimat zamanı II qrupun tapşırığının icrasında 2.2.1. standartının reallaşması nəzərdən qaçmamalıdır. Verilmiş cümlələrin ədəbi dilin normalarına uyğun oxunması bu standartın reallaşmasına zəmin yaradır.

13-cü tapşırığın müzakirəsi zamanı sağlamılara yazısı və dil qaydaları barədəki bacarıqla-

rının səviyyəsi bir daha aydınlaşacaq. Müzakirə zamanı 12-ci tapşırığın 1-ci cümləsinin növünün müəyyənləşməsi, 8 və 9-cu cümlələrinin sintaktik təhlil edilməsi, şagirdlərin 8-ci sinifdə əldə etdikləri bilik və bacarıqlarının yoxlanılması ilə bərabər fərndaxili şaquli integrasiyanın da reallaşmasına imkan yaradır və bu kollektiv şəkildə yerinə yetirilərsə, məqsədə uyğun olar.

Nəticələrin çıxarılması: Dil normaları ən çox bədii üslubda pozula bilər. Bu həmin üslubda yazılın əsərlərin daha təsirli, xoşagələn olmasına səbəb olur.

Ev tapşırığı: Dil normalarının bədii əsərlərdə pozulmasına aid nümunələrin seçilip yazılıması tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup	V qrup
Düzgün oxuma					
Düzəliş etmə					
Durğu işaretindən düzgün istifadə etmə					
Cəmi:					

MƏZMUN
STANDARTLARI

1.1.2., 1.2.1., 1.2.2.,
1.2.3., 1.2.4., 3.1.1.,
3.1.2.

MÖVZU 11-12

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- KİV-dən alınan məlumatları təhlil edir.
- Mövzu ilə bağlı üslub seçilir.
- Əldə etdiyi faktlarla fikrini əsaslandırır.
- Faktları ümumiləşdirərək nitqini zənginləşdirir.
- Mövzu ilə bağlı təqdimat hazırlayır.
- Yazacağı fikrə uyğun üslub seçilir.
- Toplanmış məlumatlara əsasən mətn formalaşdırır.

İNTEQRASIYA

Azərb. tar. – **1.1.1.** Mənbələr əsasında Azərbaycanın tarixi keçmişini və müasir dövrünü müqayisə edir, təqdimatlar hazırlanır.

X.d. – **4.1.2.** Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazar.

RESURSLAR

dərslik, İnternet və qəzet materialları, kinofilmlər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Xocalı dünya mətbuatında (I-II dərslər)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: “Dərdli adam yata bilməz, şirin layla çalsan da” atalar sözünü müzakirə etmək olar. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir, təhlil edilir.

Tədqiqat suali: *Xocalı faciəsinə dünya-neca reaksiya verildi?*

Tədqiqatın aparılması: Xocalı faciəsinin başvermə səbəbləri, faciənin nəticələri şagirdlərə məlumdur. Amma bu faciəyə xarici küt-

ləvi informasiya vasitələrinin reaksiyası və onlarda dərc edilən məlumatlar haqqında, demək olar ki, bilgi yox dərəcəsindədir. O məşum gündən bir müddət sonra dünya KİV-də çap edilən müvafiq yazı və məlumatlarla tanış olmaq şagirdlərdə mütləq maraq oyadacaq. Bu səbəbdən də dərsliyə salılmış nümunələr onları yeni axtarışlara sövq edəcək.

Dərslikdəki dünya dövrü mətbuatından verilmiş nümunələr oxunur, müzakirə edilir.

Faciənin ağırlığı, aqlasığımızlığı müqayisə və müzakirə edilir. Dövlətimizin Xocalı faciəsi ilə bağlı həyata keçirdiyi tədbirlər xatırlanır. Qəzet, jurnal və Internet materiallarından istifadə edilərək şagirdlər tədqiqata başlayırlar.

Müəllimin nəzərinə sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq əvvəldən plan tutmaq və bu plan əsasında fəaliyyətə başlamaq olar. Şagirdlərin bacarıqları əsas tutularaq fərdi və yaxud qruplarla iş aparmaq olar. Nümunə kimi aşağıdakı plan təqdim edilir.

1. Xocalı soyqırımı Azərbaycan mətbuatında

2. Xocalı faciəsinə dünya miqyasında reaksiya göstərilməsi
3. Xocalı bədii əsərlərdə
4. Xocalı faciəsi ictimai-siyasi müstəvidə

Mövzuya ayrılmış II dərsdə ancaq təqdimatlara baxış, onların müzakirəsi həyata keçirilə bilər.

Qiymətləndirmə təhlil etmə, üslub seçmə, əsaslandırma, nitqi zənginləşdirmə, təqdimat hazırlama mətn yazma meyarları əsasında aparıla bilər.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Təhlil etmə				
Fikir əsaslandırma				
Nitqi zənginləşdirmə				
Təqdimat hazırlama				
Mətn yazma				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- İfadə edəcəyi fikrə uyğun publisistik üslub seçir.
- Mətnin hansı üsluba aid olduğunu müəyyən yənləşdirir.
- Mövzuya uyğun üslubda yazır.
- Müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurur.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.2. Müşahidələrinə, əlavə məlumatlara əsaslanmaqla əsərin ideyasına, probleminə münasibət bildirir, ümumi-ləşdirmələr aparır, nəticə çıxarır.

RESURSLAR

dərslik, Internet və qəzet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı, təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Publisistik məqalənin hazırlanması və yoxlanması

DƏRSİN GEDİŞİ

Publisistik məqalə hazırlamaq şagirdlər üçün yenidir. Ona görə də müəllim bu dərsə şagirdləri əvvəldən hazırlamalıdır. Cari dərsin keçirilməsindən ən azı bir həftə əvvəl müəllim şagirdləri qruplara bölür və onlara KİV-lə mütəmadi olaraq tanış olmağı tapşırır. Qəzet, jurnallarla, televiziya və radio verilişləri ilə tanış olan şagirdlər müəllimin tapşırığına əsasən orada qaldırılan məsələlər, aktual mövzular haqqında məlumat əldə edir-

lər. Məqalə və verilişlərin mənfi və müsbət tərəfləri izlənilir, yol verilmiş nöqsanları müyyənləşdirilir, təhlil edilərək qruplaşdırılır. Müvafiq dərsin təşkili və müvəffəqiyyətli alınması üçün şagirdlərin tam hazırlıqlı olması çox vacibdir.

Dərs prosesində sinif iki (şagirdlərin sayı çoxdursa 4) qrupa bölünür. Birinci qrupa yazılı nitq üçün (qəzet və jurnallar), digər qrupa isə şifahi nitq üçün (televiziya və radio veri-

işləri) şəkildə publisistik mətn hazırlamaq tapşırılır.

Publisistik mətn hazırlanmadan əvvəl plan tutulur. Məntiqi ardıcılılığı və fikrin aydınlığını qorumaq üçün çalışmaq lazımdır ki, plan hər tərəfli və aydın olsun.

Plan publisistik giriş, əsas və nəticə hissələrini tam əhatə etməlidir. Müəllim şagirdlərin nəzərinə bunu xüsusi olaraq çatdırmalıdır. Çünkü hazırlanacaq aydın, əhatəli və məntiqi cəhətdən əlaqqəli olması üçün planın düzgün tərtib edilməsi çox vacib amildir. Yaxşı olar ki. Müəllim qrup daxilində şagirdlərin tut-

duqları plan əsasında hansı hissəni yazacaqlarını müəyyənləşdirməyə nail olsun, çünkü qrupdaxili işin müəyyən edilməsi qısa zaman ərzində daha ətraflı mətnin yazılmamasına şərait yaradacaq.

Bu zaman dərslikdə verilmiş plandan da istifadə etmək olar.

Şagirdlərə ayrılmış zaman müddətində yazı yazılır.

Hazırlanmış mətnlər təqdim olunur, dinlənir və müzakirə edilir, düzəlişlər aparılır.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Üslub seçmə				
Üslub müəyyənləşdirmə				
Mətn yazma				
Cümlə qurma				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Əldə etdiyi məlumatlara əsasən fikrini əsaslandırır.
- Sitat götirməklə nitqini zənginləşdirir.
- Ədəbi dil normalarının tələblərinə uyğun olaraq mətni düzgün oxuyur.
- Yazacağı mətnə uyğun üslub seçir.
- Cümlələrdə durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 2.1.1. Fakt və hadisələri şərh edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sxemlər

İŞ ÜSULLARI

ikihissəli gündəlik
proqnozlaşdırılmış oxu,
beyin həmləsi

İŞ FORMALARI

cütlərlə, qruplarla, kollektiv

Dua edən əllər (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim beyin həmləsi üsulundan istifadə edərək şagirdləri “Qardaş hərkəs üçün əvəzolunmaz bir xəzinədir” fikrinin müzakirəsinə cəlb edir. Fikirlər dinlənilir, müzakirə edilir, ümumi bir rəyə gəlinir.

Tədqiqat sualı: *Mətndə diqqəti çəkən məqamlar hansıdır?*

Tədqiqatın aparılması: Mətn proqnozlaşdırılmış oxunun prinsiplərinə əsasən oxunur. Bunun üçün müəllim özü mətnin müxtəlif hissələri oxunduqdan sonra hazırladığı

suallarla sınıf müraciət edir. Bu suallara nümunə olaraq *Sizcə, kasib qardaşların hər ikisi də rəssam olacaqmı? Qardaşlar atdıqları püşkə görə hərəkət edəcəklərmi? Albert də rəssamlıq təhsili ala biləcək? Albert sonda nə deyəcək?* və s. kimi nümunə göstərmək olar.

Mətn oxunduqdan sonra orfoqrafiya və orfoeziya üzrə verilmiş tapşırıqlar kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

Mətndə əsas fikirləri müəyyən etmək üçün ikihissəli gündəlik üsulundan istifadə olunur və bu tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir.

Mətndə diqqətini nə cəlb etdi?	Səbəbi
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Cütlərin cavabı dinlənildikdən sonra tədqiqat qruplarda davam etdirilir.

I qrupa 1, 2, 9 və 14-cü, II qrupa 3, 4, 10 və 15-ci, III qrupa 5, 7, 11 və 16-cı, IV qrupa 8, 12, 13 və 17-ci tapşırıqlar verilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir, fikir mübadiləsi edilir, cavablar müzakirə edilir.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələr əsasında belə bir ümumi rəyə gəlinir ki, qardaşın öz qardaşına münasibəti, öz gələcəyini qardaşına qurban verməsi ailə tərbiyəsindən asılıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdəki 6-cı tapşırıq yerinə yetirilməlidir. Bu tapşırığın icrası təqdim olunmuş qəzet layihəsinin yerinə yetirilməsi üçün növbəti bir addım olur.

Ev tapşırığı: 17-ci tapşırığın ikinci hissəsi – *özünüüz də ixtiyari sxem çəkib həmin sxemə uyğun cümlə tapın* verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Məlumatlara əsasən fikrini əsaslandırdanın çətinlik çəkir.	Məlumatlara əsasən fikrini əsaslandıranda bəzi səhvləri edir.	Məlumatlara əsasən fikrini qismən əsaslandırır.	Məlumatlara əsasən fikrini ətraflı əsaslandırır.
Sitat gətirməkdən çətinlik çəkir.	Sitat gətirsə də, fikrini tam çatdırır.	Nitqində sitatlardan istifadə edir.	Nitqində sitatlardan məqamında istifadə edir.
Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxumaqda çətinlik çəkir.	Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyanda bəzi orfoepik qaydalara əməl etmir.	Mətni ədəbi dilin normalarına uyğun düzgün oxuyur.	Mətni ədəbi dilin normalarına uyğun olaraq intonasiya ilə düzgün oxuyur.
Mətnə uyğun üslub seçməkdən çətinlik çəkir.	Mətnə uyğun üslubu müəllimin köməyi ilə seçilir.	Mətnə uyğun üslub seçilir.	Mətnə uyğun üslubu fikrini əsaslandıraraq seçilir.
Durğu işarələrindən istifadədən çətinlik çəkir.	Yardımcı suallar vermeklə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Durğu işarələrindən istifadə zamanı cüzi səhvlərə yol verir.	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin üslubunu müəyyənənləşdirir.
- Mətnin məzmununun xülasəsini yazar.
- Üsluba uyğun mətnə düzəliş edir.
- Müxtəlif cümlələr qurur.
- Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sxemlər

İŞ ÜSULLARI

sorğu, rollu oxu,
müzakirə, cəld yazı

İŞ FORMALARI

cütlərlə, kollektiv

Dua edən əllər (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. Şagirdlərin yazılıqları cümlələri seçdikləri sxemə uyğun təhlil edilməsi müzakirə edilir, səhvlər üzərində düzəlişlər aparılır.

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim frontal sorğu ilə sınıf müraciət edə bilər. Bu sorğunun aparılmasında məqsəd dərsin növbəti mərhələsində tədqiqatın aparılması üçün şagirdlərin fəallığına şərait yaratmaqdır. Təxminən aşağıdakı suallarla sınıf müraciət etmək olar:

- 1) Jest və mimikaların əsas rolü nədən ibarətdir?
- 2) Sinonimlərin dilimizdəki rolü nədən ibarətdir?
- 3) Vasitəli və vasitəsiz nitqin fərqi nədəndir?
- 4) Üslubların fərqləndirici xüsusiyyəti hansılardır? və s.

Bu suallardan istifadə etmək dərs prosesində şəqli və üfüqi fəndaxili integrasiyaya səbəb ola bilər.

Tədqiqat sualı: Dildə sözlərin, cümlələrin ədəbi dil normalarına uyğun olmasının nə kimi əhəmiyyəti var?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata 18-ci tapşırıqdakı mətnin rollu oxu modelindən istifadə etməklə başlamaq olar. Mətn oxusundan sonra onun necə adlandırılması müzakirə edilir, şagirdlərin söylədikləri adlar təhlil edilir və ən optimal ad seçilir.

Mətnlə bağlı növbəti səhifədə verilən tapşırıların icrası cütlərə tapşırılır.

Məlumat mübadiləsi: Müəyyən vaxtdan sonra cütlər təqdimat edirlər, müzakirələr aparılır. Müzakirə vaxtı 19-cu tapşırıq da kollek-

tiv şəkildə icra edilir, 3, 4, 6 və 7-ci cümlələrin növləri müəyyənləşdirilir, lövhədə sxemləri çəkilir.

Nəticələrin çıxarılması: Söylənilən fikirlər ümumiləşdirilir və yekun nəticə çıxarılır: Dildə sözlərin, cümlələrin ədəbi dil normalarına uyğun olması nitqin gözəlliyinə, dəqiqliyinə və düzgünlüğünə səbəb olur. Bu xüsusiyyətlərə əməl etməklə ədəbi dilə daha müükəmməl şəkildə yiylənmək olur.

Ev tapşırığı: 20-ci tapşırığın verilməsi məqsədə uyğundur.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar Meyarlar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
Üslubu müəyyən etmə											
Xülasə yazma											
Mətn yazma											
Mətnə düzəliştmə											
Durğu işarələrindən düzgün istifadə etmə											
Cəmi:											

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Şəkildəki nöqşanları müəyyən edir.
- Mətnlərdəki obrazları müqayisə edərək fərqləndirir.
- Fikirlərini əsaslandırır.
- Mətnin hissələrini müəyyənləşdirir.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 2.1.2. Obrazların nitqinə istinad edərək yazıçı mövqeyi ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, “Papaq” bədii filmindən fragmənt, luğət

İŞ ÜSULLARI

rollu oxu, müzakirə, sorğu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Mirzə Səfər (I dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılıb, müzakirə edilir.

Motivasiya: Azərbaycanda çəkilmiş “Papaq” (“Evlənmək istəyərəm”) bədii filmindən müvafiq hissəyə baxılır. Filmdə baxış bitdikdən sonra müəllim sinfə aşağıdakı suallarla müraciət edə bilər.

Sizcə, film kimin əsərləri əsasında ssenariyinə işləşdirilib?

Baxığınız hissədə əsas fikir nədən ibarətdir?

Mirzə Səfər obrazına münasibətiniz necədir? Və s.

Tədqiqat sualı: Əsərdə hansı fikirlər təbliğ olunur?

Tədqiqatın aparılması: Əsərin oxusu rollu oxu vasitəsilə aparılır. Müəllim çalışmalıdır ki, xüsusi diksiyası və istedadı olan şagirdlər oxuya cəlb edilsinlər. Yaxşı olar ki, orfoqrafik və orfoepik tapşırıqlar oxu prosesi başa çatdıqdan sonra yerinə yetirilsin.

Bu proses başa çatdıqdan sonra mətn əsasında rəssamın çəkdiyi şəkil üzərində iş aparılır, onun hansı abzasası uyğun olduğu müəyyənləşdirilir. Qeyd edək ki, şəkil *Mirzə Səfər neçə dəqiqə usta Zeynalın üzünə baxıb birdənayağa qalxıb dedi*: ... cümləsi ilə başlayan abzasası uyğundur. Şəkildəki uyğunsuzluq isə Mirzə Səfərin nisbətən gənc olması, geyimi, divardan asılmış saatlarda vaxtların müxtəlif olması, pəncərədən görünən mənzərənin uyğun olmamasıdır. Şəkil üzrə tapşırığın icrası 1.1.1. və 2.2.2. standartlarının reallaşmasına zəmin yaratır.

Kollektiv iş forması vasitəsilə dərsliyin növbəti səhifəsində verilmiş fikir müzakirə edilir, əsaslandırılmış münasibət bildirilir. Bu zaman Ədəbiyyat fənninə ineqrasiya etmək də məqsədəyğundur. Uruzun Qazan xana “igidliyi oğul atadan öyrənər” fikri ilə dərslikdə verilmiş “Ot kökü üstə bitər” atalar sözü arasındaki ideya oxşarlığı müəyyənləşdirilir.

Tədqiqat qruplarda davam etdirilir. I qrupa dərslikdəki 2, 5-ci, II qrupa 3, 6-ci, III qrupa isə 4, 7-ci tapşırıqların icrası tapşırılır.

Müəllim hər qrupdan iki şagirdə fərdi şəkildə aşağıdakı tapşırığı verə bilər: *Yazıcıının dilində müasir dilimiz üçün anlaşılmaz olan sözləri tapın. Onların mətndə işlənmə səbəbi ni izah etməyə çalışın.*

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər, cavablar dinlənilir və müzakirə edilir. Müzakirə zamanı dərslikdə 9-cu tapşırıq da kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Sonda ümumi fikrə gelinir və qeyd olunur ki, əsərdə təbliğ olunan fikirlərin təriyəvi əhəmiyyəti var. Ailədə düzgün verilən təriyə həmişə cəmiyyətdə özünü göstərir. Başlanılan işi yarımcıq qoymamaq, onu uğurla başa çatdırmaq əsərdə təbliğ olunan əsas fikirlərdəndir.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki 8-ci tapşırıq nəzərdə tutulub.

Qiymətləndirmə isə nöqsanları müəyyənetmə, obrazları müqayisə edərək fərqləndirmə, fikri əsaslandırma və mətnin hissələrini müəyyənləşdirmə meyarları əsasında aparılır.

Meyarlar	Qruplar	I	II	III
Nöqsanları müəyyən etmə				
Obrazları fərqləndirmə				
Fikri əsaslandırma				
Mətnin hissələrini müəyyənetmə				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Obrazları təqdiməmtə formasına görə fərqləndirilir.
- Deyəcəyi fikrə uyğun üslub seçir.
- Mətnin dilinə uyğun üslubu müəyyənləşdirir.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
- Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqid münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə düzümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, diaqram, “Babək” bədii filmin dən fragment

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

gruplarla, kollektiv

Mirzə Səfər (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. “Mirzə Səfər” əsərində obrazların danışq tərzləri müzakirə edilir, yazılan fikirlərə münasibət bildirilir.

Motivasiya: “Babək” filmindən möglüb olmuş Babək və oğlunun son görüş səhnələrinə baxılır. Babəkin “mən tuluqda zeytun yağı satan bir kişinin oğluyam, sən isə Babəkin” fikrinə şagirdlərin münasibətləri dinlenir, müzakirə edilir.

Tədqiqat suah: *Övlad tərbiyəsində atanın rolunu necə qiymətləndirirsiniz?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdəki 10-cu tapşırığın icrası yerinə yetirilir. Əvvəl M.Ə.Sabirin dərslikdə verilmiş şeiri oxunur, yan sual əsasında müzakirə aparılır və fərqli münasibətlər müəyyənləşdirilir. “Ata obrazi M.Ə.Sabirdə və Ə.Haqverdiyevdə” sxemi doldurulur, təhlil edilir və xüsusiyyətlər müəyyənləşdirilir. Bu mərhələdə Ədəbiyyat fənninə ineqrasiya da edilir. Sonra tədqiqat qruplarda davam etdirilir.

I qrupa 12, 16, 20-ci tapşırıqlar,
II qrupa 13, 17, 21-ci tapşırıqlar,

III qrupa 14, 18, 22-ci tapşırıqlar,
IV qrupa 15, 19, 23-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumat mübadiləsi: Qrupların təqdimatları diniñilir, müzakirə edilir. Müzakirə zamanı dərslikdəki 24, 25, 26-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə 11-ci tapşırıq da yerinə yetirilərək ümumi nə-

ticə çıxarılır. XX əsrin əvvəlində məktəbə, təhsilə müxtəlif münasibətlər ailə tərbiyəsin-dən, ailənin təhsilə, elmə, maarifə olan müna-sibətindən çox asılı idi. Bu zaman dərslikdəki 11-ci tapşırığın yerinə yetirilməsi də məqsə-dəuyğundur.

Ev tapşırığı: 27-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Obrazları təqdim- etmə formasına görə fərqləndir- məkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə obrazları təqdimetmə formasına görə fərqləndirir.	Obrazları təqdim- etmə formasına görə fərqləndirir.	Fikrini əsaslan-dıraraq obrazları təqdimetmə formasına görə fərqləndirir.
Mövzuya uyğun üslub seçəndə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə üslub seçir.	Üslub seçəndə bəzi səhvlərə yol verir.	Mövzuya uyğun düzgün üslub seçir.
Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirəndə bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin üslubunu düzgün müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubuna söz və ifadələrin xüsusiyyətlərinə görə izah edərək müəyyənləşdirir.
Müxtəlif konstruk- siyalı cümlələr qurmaqdə çətinlik çəkir.	Əlavə suallar verməklə müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Müxtəlif konstruk- siyalı cümlələr quranda bəzi səhvlər edir.	Müxtəlif konstruk- siyalı cümlələri düzgün qurur.
Durğu işaretlə- rindən istifadədə çətinlik çəkir.	Durğu işaretlərindən istifadə zamanı bəzi səhvlər edir.	Durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.	Fikrini izah edərək durğu işaretlərindən istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnəki söz və ifadələri poetik və terminoloji baxımdan fərqləndirir.
- Söz və ifadələrin üslub xüsusiyyətini müəyyənləşdirir.
- Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətnəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
cədvəllər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, müəllimin
şərhi

İŞ FORMALARI

kollektiv, cütlərlə

Mirzə Səfər (III dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır, müzakirə edilir.

Motivasiya: Dərslikdəki 28-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Bu tapşırığın icrası üç nöqtə işarəsinin işlənmə səbəbini izah etmək üçün zəmin yaradır.

Tədqiqat sualı: *Üç nöqtə işarəsindən hansı hallarda istifadə olunur?*

Tədqiqatın aparılması: Bu mərhələyə müəllimin yeni dərsi izah etməsi ilə başlamaq

olar. Sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq müəllimin əvvəldən hazırladığı cümlələr lövhədə nümayiş etdirilir və müəllim həmin nümunələr əsasında dərslikdəki qaydanı izah edir. Yeni biliyi bacarığa çevirmək üçün sonra iş cütlər vasitəsilə davam etdirilir. Dərslikdəki 29 və 30-cu tapşırıq cütlərlə iş formasında davam etdirilir.

Bu tapşırıqların icrası şagirdlərdə təkcə yeni bilik əsasında bacarıq formalaşdırır.

Tənqidi və məntiqi təfəkkürün inkişafı üçün bu tapşırıqlar müəyyən dərəcədə rol oynayır.

Məlumat mübadiləsi: Cütlər öz təqdimatlarını edir, cavablar müzakirə edilərək ümumiləşdirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Qeyd olunur ki, üç nöqtə durğu işaretindən fikrin bitmədiyi, müəyyən ixtisar edildiyi, yüksək hiss-həyəcan ifadə edəndə verilən suallar cavabsız qalan cümlələrdə istifadə edilir.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki 31-ci tapşırıq verilir. Bu tapşırığın içərisi şagirdin növbəti dərsdə məşət üslubu ilə ətraflı tanış olmasına şərait yaradacaq.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qeyd: Müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq üç nöqtə durğu işaretinin işlənməsinə aid yaradıcı tapşırıqlar da verə bilər. Bu tapşırıqlar bədii ədəbiyyatdan götürülmüş müvafiq və yaxud şagirdlərin özlərinin yazdıqları müxtəlif tipli mətnlər üzərində də yerinə yetirilə bilər.

Cütlər Meyarlar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Sözləri üslubi cəhətdən fərqləndirmə										
Üslubi xüsusiyyətləri müəyyənləşdirmə										
Durğu işaretlərindən düzgün istifadə etmə										
Cəmi:										

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Söz və ifadələri üslubi cəhətdən fərqləndirir.
- Söz və ifadələrə əsasən mətnin hansı üsluba aid olduğunu müəyyənləşdirir.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
- Sözün qrammatik mənə xüsusiyyətlərini gözləməklə leksik normaya riayət edir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət,
cədvəllər

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, şərh,
şaxələndirmə

İŞ FORMALARI

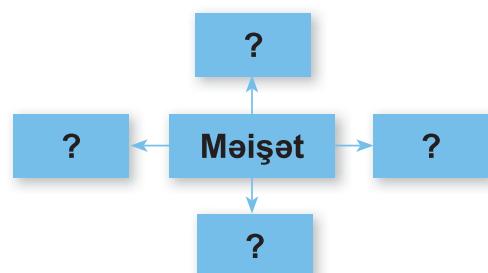
gruplarla

Mirzə Səfər (IV dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. Qeyd edək ki, bu tapşırığın yoxlanması cari dərs ərzində öyrəniləcək məişət üslubunun izahı üçün ilkin addımdır. Şagirdlərə verilmiş bu tapşırıq (31-ci tapşırıq) yoxlanıklärən obrazların nitqinin özünəməxsusluğu, onların ədəbi dilə uyğunluğu diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Motivasiya: “Məişət” sözünün leksik mənasını açmaq üçün şaxələndirmə üsulundan istifadə edə bilər.



Şagirdlərin cavabları dinlənilib qeyd olunur.

Tədqiqat sualı: Məişət üslubu nədir və onun hansı özünəməxsusluğunu var?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata müəllimin izahı ilə başlamaq olar. Məişət üslubu haqqında məlumat verilir. Yeni dərsin izahı zamanı müəllim ayrı-ayrı şəxslərin, o cümlədən sinifdəki şagirdlərin bəzilərinin danışığına diqqəti yönəltməli, olanların nitqindəki sərbəstliyi, ailədə, cəmiyyətdə və öz aralarında söz və ifadələrin işlədilməsini və onun səbəbini izah etməlidir. İzah zamanı bu üslubun da ədəbi dilin normalarından kənara çıxmaması nümunələr vasitəsilə xüsusi vurğulanması məqsədə uyğundur.

Tədqiqatın davamı kimi iş qruplarda aparılır. Bütün qruplara dərslikdəki 32-ci tapşırıq icrası tapşırıla bilər.

Məlumat mübadiləsi: Müəyyən vaxtdan sonra qruplar təqdimat edirlər. Təqdimat əsa-

sında müzakirə təşkil edilir və dialektlər, vulqarizmlər və varvarizmlərin özünəməxsus xüsusiyyətləri aydınlaşdırılır, onların dildəki rolu və əhəmiyyəti izah edilir. Məişət üslubunun xüsusiyyətləri bir daha dəqiqləşdirilir. Bu zaman xarici dil fənninə də integrasiya reallaşdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Deyilən fikirlər əsasında ümumiləşdirmə aparılır: Ədəbi dilin qayda-qanunlarını gözləməklə məişət üslubu sərbəstliyi, təbiiliyi ilə, ancaq şifahi şəkildə mövcudluğu ilə digər üslublardan fərqlənir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə istədikləri sənətkarın əsərlərindəki məişət üslubuna aid nümunələrin seçilib yazılıması tapşırıla bilər. Bu həm də ev tapşırığı kimi də icra edilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar	Qruplar	I	II	III	IV
Söz və ifadələri üsluba görə fərqləndirmə					
Üslub müəyyənləşdirmə					
Cümə qurma					
Leksik normaya riayət etmə					
Cəmi:					

MƏZMUN
STANDARTLARI

1.1.2., 4.1.1.

MÖVZU 23

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri təqdimedilmə formasına görə fərqləndirir.
- Normalara uyğun cümlə konstruksiyaları qurur.

İNTEGRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətndəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

gruplarla, kollektiv

Mirzə Səfər (V dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərs formasına görə digər dərlərdən fərqlənir. Dərsə dərslikdəki 33-cü tapşırığın icrası ilə başlanılır. Mətn oxunur, tapşırıqlar kollektiv şəkildə icra edilir. Yarımçıq cümlələrdən istifadə, dilin sadə və aydın olması məişət üslubuna xas olan xüsusiyyət kimi qeyd olunur. Çərçivəyə alınmış sözləri müvafiq olaraq *aludə oldu* (həvəsləndi), *tənqid etdi* (razılışmadı, diqqətini cəlb etdi) sözləri ilə əvəz olunması məqsədəuyğundur.

Bu tapşırığın icrası şagirdlərin söz ehtiyatının zənginləşməsinə xidmət etməklə yanaşı onların məntiqi təfəkkürünün inkişafına da səbəb olur.

Mətnə aid növbəti tapşırığın icrası fənn daxili şaquli integrasiyanın reallaşması üçün nəzərdə tutulub. Şagirdlərin 9-cu sinifdə əldə etdiyi bilik və bacarıqlar tapşırığın icrası zamanı bir daha inkişaf etdiriləcək.

Müəllim xalq dili ilə bağlı müzakirə təşkil edir. Şagirdlərin cavabları qeyd olunur.

Müzakirəni davam etdirmək üçün müəllim sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq müxtəlif üslublarda tərtib edilmiş mətnlərdən ibarət iş vərəqlərini qruplara təqdim edir.

Bu mətnlərin tərkibində varvarizmlər, vulqarizmlərin işlənməsi məqsədə uyğun olar. Cəfər Cabbarlıının əsərlərindəki müvafiq ifadələr işlənmiş hissələri nümunə kimi də götürmək olar. Mətnlər üzərində işləyən şagirdlər müəyyən etməlidirlər ki, xalq danışq dilində bir çox ifadələrə rast gəlmək olar və bu ifadələr öz əksini həm məişət üslubunda tapır, həm də bədii üslubda tipin dilində işlənilir. Bu cür ifadələrin işlədilməsi ədəbi dilin nor-

malarının pozulmasına, dildə yad ifadələrin yerləşməsinə səbəb olur.

Venn diaqramı vasitəsi ilə xalq danışq dili ilə ədəbi dil müqayisə edilir, onların oxşar və fərqli xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir.

Müəllimin nəzərinə sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq hazırlıdanışq dilində özünə yer alan və gözəlliyyinə xələl gətirən yad ifadələrin işlənməsini, bunun səbəbini də müzakirə etmək olar. Dilimizin saflığının qorunub saxlanılması istiqamətində dövlət səviyyəsində atılan addımlar da şagirdlərin bir daha nəzərinə çatdırıla bilər.

I	II	III	IV
Mətnləri müqayisə etməkdə çətinlik çəkir.	Mətnləri müəllimin köməyi ilə müqayisə edir.	Mətni formasına görə müqayisə edir.	Arqumentlər göstərərək mətni müqayisə edir.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyalarını qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurarkən səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

KIÇİK SUMMATİV QİYMƏTLƏNDİRİMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №3

KÖRPÜ

Bir zamanlar kiçik bir kənddə bir-birinə qonşu olan iki qardaş yaşıyırı. Onların böyük bir tarası var idi. Bir yerdə əkir, bir yerdə becərildilər.

Günlərin bir günü iki qardaş arasında kiçik bir anlaşılmazlıq baş verdi. İnciklik günbəgün böyüdü və onların ayrılığına səbəb oldu. Onlar hər şeyi bölmək məcburiyətində qaldılar. Hətta əkib becərdikləri tarlanı da böldülər. Artıq qardaşlar bir-birinin üzünə belə baxmırıldılar, çünki onlar danişanda sözləri düz gəlmirdi.

Bir gün böyük qardaş bir usta çağırıb deyir:

– Bu dərənin o tayındakı həyat mənim üçün qardaşımındır. Keçən həftəyə qədər onun həyəti ilə mənim həyətim arasında bir yol var idi. Amma qardaşım söz-söhbətdən sonra bir dərə qazdırıldı. İndi aranızdakı yol dərəyə çevrililib. Ona görə də səni çağırıdım ki, aramızda üç metir hündürlükdə bir hasar çəkəsən. İstəyirəm ki, nə onu görüm, nə də onu xatırladan həyət-bacanı. Madam ki, o məni görmək istəmir, heç mən də onu görmək istəmirəm.

Usta heç bir söz demədi. Ona lazıim olan alətləri götürdü ki, işə başlasın. Ev sahibi alış-verişə getdikdən sonra usta işə başladı və axşama qədər çalışıb işini tamamladı.

Axşqam evə dönən qardaş gördüklorinə çəşib qaldı. Usta hasar əvəzinə dərəni birləşdirən məhəcərli bir körpü salmışdı. O gah ustaya, gah da körpüyü baxdı.

Böyük qardaş hələ çaşkınlıqdan özünə gəlməmişdi ki, qarşidan kiçik qardaş ona sarı gəldiyini gördü.

– Mən çox haksızlıq etdim, sən isə böyüklük edib əlini mənə uzatdın, – deyə kiçik qardaş böyük qardaşının boynuna sarıldı. Hər ikisi həyəcandan dolmuşdu. Elə hey bir-birlərinə nə isə deyirdilər. Birdən böyük qardaş uzaqlaşan ustani görüb səsləndi:

– Dayan, getmə, görüləsi çox işləriniz var. Əgər qalsan, sən də bizə qardaş olarsan.

Usta gülümşəyərək dedi:

– Mən buradakı işimi tamamladım. Getməliyəm, hələ tikiləsi çox körpülər var.

1. Mətn hansı üslubdadır? Fikrinizi əsaslandırmaq üçün ən azı iki fakt yazın.

2. “Hələ çox tikiləsi körpülər var” ifadəsini necə başa düşürsünüz? Usta bununla nə demək istəyirdi?

3. Mətndə səhv yazılmış sözləri müəyyənləşdirin və düzgün şəkildə yazın.

4. Birinci abzasın birinci və ikinci cümlələrini bir cümləyə çevirib yazın.

5. Mətndə işlədilən bağlayıcıları seçib məna növlərinə görə qruplaşdırın.

6. Körpü yazının hansı tipinə aiddir? Fikrinizi əsaslandırın.

7. Mətndə tərkibində iki qoşma işlənən cümlələri müəyyənləşdirin və nümunə kimi 2 cümlə seçib yazın.

8. Mətndə altından xətt çəkilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz edərdiniz?

9. Ustanın gördüyü işi necə qiymətləndirirsiniz? Fikirlərinizi 2-3 cümlə ilə ifadə edin.

10. Mətndən ədatla başlanan cümləni seçib yazın.

11. Mətndən mürəkkəb cümlənin növlərinin hər birinə aid nümunə seçib yazın.

12. Mətndən həmcins xəbərli cümləyə aid nümunə seçib yazın.

13. Mətndən feili sıfət tərkibi ilə ifadə olunan təyinlə başlayan cümləni seçib yazın.

14. Mətni xülasə şəklində 4-5 cümlə ilə yazın.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin məlumatlarının təqdimetmə formasını fərqləndirir.
- Söz və ifadələrə görə mətni üslubi cəhətdən təhlil edir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Sözün leksik və qrammatik məna xüsusiyyətlərinə riayət edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

kollektiv, qruplarla

İŞ FORMALARI

diqqətli oxu, müzakirə

“Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Müəllim “Qanunlar hami üçün eyni məna daşımalıdır” ifadəsini necə başa düşürsünüz? sualı ilə müzakirə təşkil edə bilər. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir. Qanunların cəmiyyətin və dövlətin inkişafında oynadığı rol aydınlaşdırılır. Diqqət qanunlarla yanaşı, digər rəsmi sənədlərə də yönəldilir və onların da əhəmiyyəti müəyyənləşdirilir.

Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər qanunu, sadəcə, mətn kimi oxumasınlar, həm də

dərk etsinlər ki, qanunun aliliyi hamı üçün əsas şərtdir, qanunun tələblərinə hamı əməl etməlidir.

Tədqiqat sualı: Qəbul edilmiş qanun və digər sənədlərin dili necə olmalıdır?

Tədqiqatın aparılması: Sınıf qruplara bölgünür. Müəllim fəndaxili integrasiya edərək şagirdlərin indiyədək öyrəndikləri bəzi əməli yazı növlərinə aid nümunə yazmaq tapşırı-

bilər. Məsələn I qrupa elan, II qrupa ərizə, III qrupa arayış yazmaq tapşırılır. Qrupların yazdıqları əməli yazı nümunələri oxunur, təhlil edilir. Diqqət onların dil xüsusiyyətlərinə yönəldilir, müzakirə təşkil edilir. Müəllim yeni mövzunu da izah edir, rəsmi-işgüzar üslub, onun formaları, üslubi xüsusiyyətləri haqqında məlumat verir.

Dərslikdə verilmiş müvafiq Qanun oxunur, mətnə xas olan xüsusiyyətlər dəqiqləşdirilir. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir. Müəllim səh. 142-də verilən qaydanı şagirdlərə izah edir. Rəsmi və işgüzar sənədlərin oxşar və fərqli cəhətləri faktlarla şagirdlərə izah edilir. Dərslikdəki 1, 2, 3 və 4-cü tapşırıqlar kollektiv formada yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Müəllimin izahı və şagirdlərin müvafiq bilik və bacarıqları əsasında ümumiləşdirmələr aparılır, rəsmi-işgüzar üslubun xüsusiyyətləri dəqiqləşdirilir. Bu üslubda fikir yiğcam olur, artıq söz və obrazlı ifadələr işlədilər. Sintaksisi məhdud olur, rəsmi sənədləri xüsusi mütəxəssislər, işgüzar sənədləri isə hər bir şəxs özü hazırlaya bilər və s.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 143-dəki 5-ci tapşırıq verilir.

Ev tapşırığı: Səh. 143-də verilmiş 6-ci tapşırıq (qəzet maketi üçün məlumat toplamaq) verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır:

I	II	III	IV
Məlumatları təqdimetmə formasına görə fərqləndirmək də çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə məlumatları təqdimetmə formasına görə fərqləndirir.	Bəzi səhvlərə yol verərək məlumatları təqdimetmə formasına görə fərqləndirir.	Müstəqil olaraq məlumatları təqdimetmə formasına görə fərqləndirir.
Söz və ifadələrə görə mətni üslubi cəhətdən təhlil edərkən çətinlik çəkir.	Əlavə suallar vasitəsilə mətni üslubi cəhətdən təhlil edir.	Söz və ifadələrə görə mətni təhlil edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Söz və ifadələrə görə mətni üslubi cəhətdən müstəqil təhlil edir.
Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirikdə bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu fikrini əsaslandıraqla müəyyən edir.
Sözün leksik-qrammatik xüsusiyyətlərini çətinliklə ayırır.	Sözün leksik-qrammatik xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə ayırır.	Sözün leksik-qrammatik xüsusiyyətlərinə riayət edəndə bəzi səhvlərə yol verir.	Sözün leksik-qrammatik xüsusiyyətlərinə riayət edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətni düzgün oxuyur.
- Mətnin abzaslarını müəyyənləşdirir.
- Fonetik dil normalarına riayət edir.
- Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEGRASIYA

Azərb. tar. – **1.2.2.** Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

Coğ. – **3.2.2.** Siyasi münaqışlərin xəritədə yaratdığı dəyişiklikləri qeyd edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
cədvəllər, xəritə

İŞ ÜSULLARI

diqqətli oxu, ikihissəli
gündəlik, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, cütlərlə

Vatikandan gələn var (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Dərslikdə səh. 149-da verilmiş xəritə üzərində iş aparılır. 18-ci əsrə aid xəritə ilə müasir Azərbaycanın xəritəsi müqayisə edilir. Diqqət Azərbaycanın əsrlər boyu müxtəlif hücum və talanlara məruz qalmasına, itirilən maddi və mənəvi sərvətlərə yönəldilir. Azərbaycan tarixi və Coğrafiya fənlərinə integrasiya edilir, şagirdlərin fikirləri dinlənilir, müzakirə edilir, ümumiləşdirilir.

Tədqiqat suali: *İtirilmiş maddi və mənəvi sərvətləri hansı yolla əldə etmək olar?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdəki mətn diqqətli oxu üsulu ilə oxunur. Oxu zamanı məndəki bütün təfərrüatlara diqqət yetirilir, yeri göldikcə təhlil edilir. Tarix fənnindən əldə edilmiş biliklər yeri göldikcə yada salınırlar, məndəki faktlara kollektiv şəkildə fikir bildirilir. Bu isə oxunan mətnin asanlıqla

yadda saxlanmasına kömək edən bir amildir. Mətn oxunduqdan sonra səh. 146-da verilmiş fonetik normaya uyğun tapşırıqlar yerinə yetirilir. Tədqiqat cütlərlə iş formasından istifadə edilərək davam etdirilir. Müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq ikihissəli gündəlik cədvəlini cütlərə təqdim edərək onların mətndə diqqətini çəkən faktları müəyyənləşdirməyi tapşırı bilər.

Mətndə diqqətimi ən çox cəlb edən fakt	Səbəbi
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.

Cütlərə bu tapşırığı icra etməklə yanaşı, səh. 148-də verilmiş durğu işaretləri ilə bağlı tapşırıq və 15-ci tapşırıq icra edilir.

Məlumat mübadiləsi: Cütlər təqdimat edir və bu əsasda müzakirələr təşkil edilir. Söylənilmiş fikirlərə münasibət bildirilir.

Müzakirə mərhələsində 2, 3, 5, 6-cı tapşırıqlar üzərində iş aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə müəllim fəndaxili integrasiya edir. Şagirdlərin əldə etdikləri biliklər əsasında, ümumi ləşdirmə aparmaq məqsədilə əlavə suallardan istifadə edilə bilər. Yekun nəticə çıxarılır. Vaxtilə Azərbaycana məxsus olan, indi isə dünyanın ən görkəmli muzey və kitabxanalalarında saxlanılan mənəvi və maddi sərvətlərin həqiqi sahibi azərbaycanlılardır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Müəllim itirilmiş sərvətlərimiz haqqında təqdimat hazırlamaq tapşırı bilər. Ya da 4-cü tapşırıq verilə bilər. Qurulan dərsdən asılı olaraq, cavab həm yazılı, həm də şifahi şəkildə ola bilər. Yazının 5-6 cümlə ilə verilməsi kifayətdir.

Ev tapşırığı: 1-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə dərsin məqsədlərinə görə müəyyən edilmiş meyar cədvəlinə əsasən aparılır. Qiymətləndirmədə düzgün oxuma, müəyyənləşdirmə, normalara riayət etmə, istifadə etmə bacarıqları nəzərə alınır.

Cütlər	Meyarlar		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
	Mətni düzgün oxuma	Abzasları müəyyənləşdirmə										
Fonetik dil normalarına riayət etmə												
Durğu işaretlərindən düzgün istifadə etmə												
Cəmi:												

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndə nöqsanı müəyyənləşdirir.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
- Sözün qrammatik mənə xüsusiyyətlərini gözləməklə normaya riayət edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sxemlər

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə,
təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Vatikandan gələn var (II dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır. Müəllim daha çox mətnin məzmununu mənimseməyə xidmət edən sualları dəyərləndirir. Yaxşı olar ki, müəllim özü də həmin abzasla bağlı bir neçə sual tərtib etsin. Həmin sualları şagirdlərə təqdim etsin, müəllim və şagirdlərin sualları arasında müqayisə aparılsın. Tərtib olunan suallardan hansının daha yaxşı olduğu diqqətə çatdırılır. Müəllim bu mərhələdə frontal sorğudan istifadə edə bilər. Dərsdə icra olunacaq tapşırıqların xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq şagirdlərin aşağı siniflərdə əldə et-

dikləri biliklərə əsasən sınıf aşağıdakı suallarla müraciət etmək olar: *Sözün leksik mənası naya deyilir?, Yaxın mənali sözlər hansı sözlərdir?, Baş və budaq cümlə hansı şərti işarələrlə göstərilir?, Sadə cümlənin hansı növləri var? və s.*

Tədqiqat səhifəsi: *Mətnə aid verilmiş sual və tapşırıqlar naya xidmət edir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat qruplarla iş formasında aparılır. Dərslikdəki tapşırıqlardan istifadə edərək iş vərəqləri hazırl-

lanılıb qruplara təqdim olunur. I qrupa 7, 9, 14-cü tapşırıqlar, II qrupa 8, 10, 16-ci tapşırıqlar, III qrupa 11, 12, 18-ci tapşırıqlar, IV qrupa 13, 19, 20-ci tapşırıqların icrası tapşırılır.

Məlumat mübadiləsi: Müəyyən vaxtdan sonra qruplar təqdimat edirlər, cavablar dinlenilir, müzakirə edilir. Dərsin bu mərhələsində xarici dil fənninə də integrasiya etmək mümkündür.

Nəticələrin çıxarılması: Söylənilən fikirləri ümumiləşdirərək belə müəyyən olunur ki, düzgün verilmiş sual və tapşırıqlar mətnin məzmununun, lügət tərkibinin, dil xüsusiyyətlərinin və s. mənimsənilməsinə xidmət

edir. Suallar fənlərarası, eləcə də mövzulararası əlaqənin qurulmasına kömək edir.

Mətn üzərində iş aparmaq üçün dərslikdə verilmiş suallar barədə də şagirdin fikrini soruşmaq məqsədə uyğun olar: “Bu suali bəyəndimmi?”, “Sən bu suali necə verərdin?”, “Mətn üzərində iş aparmaq üçün hansı sualları təklif edirsən?” və s.

Yaradıcı tətbiqetmə: Yaradıcı iş kimi 17-ci tapşırıq verilə bilər. Bu tapşırığın icrası şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürün inkişafını da reallaşdırır bilər, onlarda yazılı nitq bacarıqlarının inkişafına zəmin yaradır. Tapşırığın ardını icra etmək ev tapşırığı kimi də verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki məntiqi nöqsanları çətinliklə müəyyən edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edir.
Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurarkən səhvlərə yol verir.	Müəllimin köməyi ilə müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Ədəbi dilin tələblərinə uyğun müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
Sözün qrammatik məna xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Sözün qrammatik məna xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Sözün qrammatik məna xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.	Sözün qrammatik məna xüsusiyyətlərini gözləməklə normaya riayət edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Abzasları tezislər şəklində ifadə edir.
- İfadə edəcəyi fikrə üslub seçir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 1.1.2. Dinlədiyi mətnəndəki fakt və hadisələri qruplaşdırır, ümumiləşdirmələr aparır.

X.d. – 2.1.1. Fakt və hadisələri şərh edir.

RESURSLAR

dərslik, qiymətləndirmə cədvəli

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Vatikandan gələn var (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə hər hansı bir elmi mətn təqdim edir. Həmin mətnəndən əsas müddəaların və ya fikirlərin seçilməsini tapşırır. Sonra “Nə üçün bunları əsas müddəalar hesab edirsiniz?” suali ilə şagirdləri müzakirəyə cəlb edir. Ola bilər ki, şagirdlər səhvə yol versinlər.

Müəllim bu mərhələdə diqqəti dərslikdəki 21-ci tapşırıga yönəldir. Mətnəndən nümunə kimi seçilmiş cümlələr əsas müddəənin çıxarılması üçün verilmiş ardıcılıqla iş aparılır.

Şagirdlər proseslə tanış olurlar. Sonra mətn üzərində iş aparılır. Bu tapşırığın ilk mərhələdə qrupla və ya cütlərlə icrası məqsədə uyğundur.

Tədqiqat səali: *Tezis nədir və hansı xüsusiyyətlərə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat müəllimin şərhini ilə başlaya bilər. Müəllim tezis haqqında şagirdlərə məlumat verir, ona aid xüsusiyyətləri izah edir. Bu cəhətdən dərs-

likdə səh. 151-də verilmiş məlumat və izah daha xarakterikdir. Əsas müddəaların çıxarılmasında söz və söz birləşmələrinin, anlayışların əvəz edilməsinin əhəmiyyəti şagirdlərə başa salınır. Tezislərin yazılımasında ləkənlik və aydın ifadələrin vacibliyi vurgulanır. “Vatikanından galən var” mətnində nömrələnmiş abzaslardakı fikirlər ümumiləşdirilir, əsas məqamlar seçilər yazılır. Şagirdlərin işləri müzakirə edilir.

22-ci çalışmanın icrası isə tezis və xülasənin fərqli cəhətlərinin şagirdlərə mənimşədilməsi məqsədini daşıyır. Bu tapşırıq tezis və xülasəyə aid xüsusiyyətləri daha dərindən mənimşəmək üçün nəzərdə tutulub. Fərqləndirici xüsusiyyətlər səsli oxu üsulundan istifadə etməklə, oxudulur, hər bir müddəə izah edilir, əsaslandırılır.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlərin bir neçəsindən yazdıqları tezis və xülasələr soruşu-

lur. Yaxşı olar ki, bu mərhələdə müəllim zəif, orta, güclü səviyyəyə malik olan şagirdlərin hərəsindən birinin yazılarını oxutsun. Bu cür tapşırıq yoxlama yeni dərsin şagirdlər tərəfindən daha yaxşı mənimşədilməsinə şərait yaradır. Müxtəlif səviyyəli şagirdlərin cavablarına münasibət bildirmək həm də şagirdlərdə tənqidi təfəkkürün inkişafına səbəb olur.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələrdə söylənilən fikirlər ümumiləşdirilir, bildirilir ki, tezislər yazılmamış mətnlər üçün hazırlıq mərhələsidir, yiğcam şəkildə ifadə olunan qeydlərdir və s.

Qiymətləndirmə: Bu dərs üçün özünü-qiyəmtləndirmədən istifadə etmək məqsədə uyğundur. Şagirdlər meyarlar əsasında dərsləki fəaliyyətlərini qiymətləndirə bilərlər.

Ballar	Meyarlar				
	5	4	3	2	1
Abzasları tezis şəklində ifadə etdim.					
İfadə etdiyim fikrə uyğun üslub seçdim.					
Cəmi:					

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin nöqsanları müəyyən edir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Mətni tezislər şəklində ifadə edir.
- İfadə etdiyi fikrə üslub seçilir.
- Mətni təhkiyə şəklində yazır.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
sxem-diaqram

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn
diaqramı, sorğu

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Vatikandan gələn var (IV dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Müəllim dərsə frontal sorğu ilə başlaya bilər. Bu sorğu tezis və xülasə ilə bağlı aparılmalıdır. Sorğuda əsas məqsəd keçən dərsin təkrarlanması və möhkəmləndirilməsidir.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin formallaşmasında üslubların hansı rolü var?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki 23-cü tapşırığın icrası ilə başlamaq olar. Bütün qruplara mətnin üzərində iş aparmaq üçün eyni tapşırıqlar verilir. Məqsəd eyni tapşırığın müxtəlif qruplar tərəfindən necə yerinə yetiriləcəyini, eyni zamanda diqqətini yoxlamaqdır. Tapşırığın yerinə yetirilmə qaydası dərslikdə verilmişdir.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir, cavablar dinlənilir və müzakirə edilir. Bu zaman müəllim əlavə yönəldici suallar dan da istifadə edə bilər.

Müəllim şagirdlərlə mətnin üslubu üzərində xüsusi iş aparrı. Əvvəlcə diqqəti tapşırığın şərhinə yönəldir. Mətnin sərf elmi üslubda olub-olmadığına dair qısa sorğu keçirir. Suallar elə qoyulmalıdır ki, şagird mətnin tam elmi üslubda olmadığını dərk edə bilsin, tapşırığın şagirdin diqqətini yoxlamaq üçün qəsdən səhv qoyulduğunu anlaya bilsin.

Müəllim mətdən həm publisistik, həm də elmi üsluba məxsus xüsusiyyətlərin olduğunu

nu şagirdlərə izah edir. Onları müəyyənləşdirməyi şagirdlərə tapşırır. Bu həm də 11-ci sinifdə elmi-publisistik üslubu öyrənmək üçün bir növ zəmin yaradır.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnlərin formalaşmasında üslubların əhəmiyyəti var. Üslubdan asılı olaraq mətnlərdəki ideya, fikir və faktlar müxtəlif yollarla digərlərinə çatdırıla bilər.

Ev tapşırığı: Səh. 153-dəki 24-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətdəki nöqsanları müəyyən etməkdə çətinlik çəkir.	Mətdəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Mətdəki nöqsanı müəyyən edir.	Mətdəki nöqsanı izah edərək müəyyən edir.
Mətnin üslubunu müəyyən edəndə çətinlik çəkir.	Əlavə suallar vasitəsilə mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirəndə cüzi səhvə yol verir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
Mətni tezislər şəklində ifadə edəndə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə mətni tezislər şəklində ifadə edir.	Mətni tezislər şəklində ifadə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətni müstəqil şəkildə tezislər kimi ifadə edir.
Fikrini ifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə fikrini ifadə edir.	Fikrini ifadə edəndə bəzi səhvə yol verir.	Uyğun üslub seçərək fikrini ifadə edir.
Mətni təhkiyə şəklində çətinliklə yazır.	Mətni müəllimin köməyi ilə təhkiyə şəklində yazır.	Mətni təhkiyə şəklində yazarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətni təhkiyə şəklində yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlar vasitəsilə fikrini əsaslandırır.
- Mətni düzgün oxuyur.
- Mətn formalasdırıb yazır.
- Mövzuya uyğun olaraq hekayəni davam etdirir.

İNTEQRASIYA

Azərb. tar. – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
orfoqrafiya lüğəti,
Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

sorğu, proqnozlaşdırılmış
oxu, yazı

İŞ FORMALARI

gruplarla, kollektiv

Əsir ağacın hekayəti (I dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Müəllim bu mərhələni səh. 154-də verilmiş 1-ci tapşırığın icrası ilə başlaya bilər. Şəklə əsasən şagirdlərin söylədikləri fikirlər ümumiləşdirilir. Müzakirənin davamı olaraq müəllim Internet materiallarından istifadə edərək Kəlbəcərin işğalı ilə bağlı sənədli film də nümayiş etdirə bilər.

Tədqiqat sənədi: Mühərribə insanlara, təbiətə hansı ziyanlar vurur?

Tədqiqatın aparılması: Mətn oxunur. Səh. 157-də *Sızcə, Ata Çinar hansı hadisələrin şahidi ola bilərdi?* sualına qısa mətn tərtib etmək və hekayəni davam etdirmək cari dərsin əsas məqsədi olduğundan müəllim şagirdlərə istiqamət vermək üçün lazımı tövsiyələr verməlidir. Bu zaman Azərbaycan tarixi fənninə integrasiya da edilə bilər. Xalqın başına gətirilən faciələr, itirdiyiniz maddi-

mənəvi sərvətləriniz şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır.

Mətnin ardını tamamlamaq üçün yaxşı olar ki, sinif üzrə vahid bir yazı tərtib edilsin. Ona görə də sinifi 5 qrupa bölmək məqsədə uyğundur.

I qrup Ata Çinarın rastlaştığı faciəni, II qrup dərslikdə verilmiş planın (səh. 156) 1-ci, III qrup planın 2-ci, IV qrup planın 3-cü, V qrup isə planın 4-cü bəndinə əsasən öz fikirlərini qələmə ala bilər. Müəllim iş prosesində daim şagirdlərə üslubun və vahidliyin qorunması üçün istiqamət verməlidir.

Qeyd edək ki, əvvəlki dərslərdə də sinif üzrə vahid mətnlərin yazılıması tövsiyə olunmuş və ardıcılıqlı izah edilmişdir. Səh. 156-da hekayə yazmaq üçün istiqamətlər də şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalı, həmin tələblərə əməl edilməyin vacibliyi vurgulanmalıdır.

Çünki bu tələblər yerinə yetirilməklə fəndaxili integrasiya edilir, nəticədə şagirdlərin əldə etdikləri biliklər dərinləşdirilir, müvafiq bacarıqları inkişaf etdirilir.

Məlumat mübadiləsi: Müyyəyen vaxtlardan sonra qruplar təqdimat edir, yazılar dinlənilir. Yeri gəlsə, müəllim düzəlişlər edir.

Nəticələrin çıxarılması: Hekayənin sonluğu yazılıb müzakirə edildikdən sonra ümumi rəy formalasdırılır: Müharibə təkcə insanlara deyil, eyni zamanda təbiət də ziyan vurur. Erməni vandalizmi istər cəmiyyətə, istərsə də təbiətə ziyanlıdır.

Ev tapşırığı: Müəllim hekayənin ardını fərqli sonluqla bitirməyi tapşırı bilər.

Qiymətləndirmə aparılır. (Dərsin meyarları fikir əsaslandırma, düzgün oxuma, mətn-yazma kimi də götürülə bilər.)

I	II	III	IV
Fikirlərini faktlarla əsaslandırmaga çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə fikirlərini faktlarla əsaslandırır.	Fikirlərini faktlarla əsaslandırır.	Faktları düzgün seçərkə fikirlərini əsaslandırır.
Mətni düzgün oxumağa çətinlik çəkir.	Mətni düzgün oxuyanda bəzi səhvə yol verir.	Mətni düzgün oxuyur.	Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyur.
Mətn yazmaqdə çətinlik çəkir.	Mətn yazarkən səhv'lərə yol verir.	Mətn yazır.	Mətn yazarkən fikirlərini əsaslandırır.
Yazısını mövzu ilə əlaqələndirə bilmir.	Yazısını mövzu ilə əlaqələndirərkən çətinlik çəkir.	Yazısını mövzu ilə əlaqələndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mövzuya uyğun olaraq hekayəni davam etdirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndə rast gəldiyi səhvləri müəyyənləşdirir.
- Əlavə faktlarla fikrini əsaslandırır.
- Əlavə faktlarla nitqini zənginləşdirir.
- Müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurur.
- Sözlərin leksik və qrammatik mənalarını müəyyənləşdirir.
- Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərb. tar. – **1.1.1.** Mənbələr əsasında Azərbaycanın tarixi keçmişini və müasir dövrünü müqayisə edir, təqdimatlar hazırlayır.

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

cütlərlə, kollektiv

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Müəllim dərslikdə səh. 157-də verilmiş 4-cü tapşırığın icra edilməsi ilə dərsə başlaya bilər. Şagirdlərin “Zəngilan çınar məşəsi” mətni ilə “Əsir ağacın hekayəti” mətni arasında oxşar faktlara aid fikirləri müzakirə edilir, S.Vurğunun “Çınarın şikayəti” şeirindəki çınarın şikayəti ilə Ata çınarın “acıncıqlı taleyi” müqayisə edilir.

Tədqiqat səali: Mətnin mövzu və ideyasi nədir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat cütlərlə iş formasında aparılır. Cütlərə dərslikdəki 2, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 və 15-ci tapşırığın icrası tapşırılır.

Məlumat mübadiləsi: Cütlər təqdimat edirlər. Cavablar dinlənilir, lazımlı gələrsə,

düzəlişlər edilir və müzakirə edilir. 16-cı tapşırıq da kollektiv şəkildə yerinə yetirilir. Mətnindəki uyğunsuzluq Kəlbəcərin işgal tərxi ilə bağlıdır.

Müzakirə mərhələsində müəllim “Müharibə sizin anlamınızda nədir?”, “Müharibə ancaq fəlakətmi gətirir?”, “Sizcə, hər faciənin içində bir xeyir var” fikri doğrudurmu?” və s. suallarla şagirdə müraciət edir. Müəllim şagirdi nikbin notlara kökləməyə çalışmalıdır.

Müharibə 20% torpaqlarımızın itirilməsinə, xeyli sayıda insan təlafatına, faciələrə səbəb olsa da, millət ruhdan düşmədi, özünü toparladı. Ölkəmizdə quruculuq işlərinə böyük təkan verildi, müstəqillik əldə olundu. Müstəqil Azərbaycan quruldu və s.

Daha sonra 17-ci tapşırıq şifahi şəkildə yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə müəyyən olunur ki, mətnində ermənilərin ata-baba torpaqlarımıza silah gücünə sahib olması ilə yanaşı, soydaşlarınıza, təbiətə vurdुqları ziyan, tarixi saxtalaşdırmaq, azərbaycanlı əsir-lərin beynəlxalq aləmdən gizlədilməsi və onlardan orqan biznesində istifadə edilməsi və s. problemlər qabardılıb.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dörslikdəki 5-ci tapşırıq verilə bilər. Bu tapşırığın icrası Azərbaycan tarixi fənninə integrasiyanı da reallaşdırır.

Ev tapşırığı olaraq 6-cı tapşırıq nəzərdə tutulub və layihənin yerinə yetirilməsi üçün növbəti bir addımdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar Cütlər	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
Səhvleri müəyyən-leşdirmə													
Fikir əsaslandırma													
Nitq zənginləşdirmə													
Cümlə qurma													
Sözlərin qrammatik və leksik mənalarını müəyyənləşdirmə.													
Durğu işarələrindən istifadə													
Cəmi:													

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzuya uyğun olaraq rəsmi üslub seçir.
- Mövzu ilə bağlı mətn yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – **3.1.1.** Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı, təqdimat,
sorğu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Əsir ağacın hekayəti (III dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Dərs 18-ci tapşırığın icrasına həsr olunmalıdır. Qanun hazırlamaq şagirdlərin yaradıcı, məntiqi və təqnidi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi istiqamətində atılmış növbəti bir addımdır. Əvvəlki dərslərdə şagirdlər müxtəlif üslublarda yazılmış mətnlər hazırlamışlar. Prinsip etibarilə cari dərs də öten yaradıcı mətnlərin hazırlanmasından fərqlənməlidir.

Müəllim rəsmi üslubda ilk dəfə müstəqil olaraq mətn hazırlayacaq şagirdlərə xüsusi göstəriş və təlimatlar verir. Frontal sorğu va-

sitəsilə rəsmi üsluba xas olan məqamlar, hansı sənədlərin rəsmi üsluba aid edilməsi aydınlaşdırılır.

Dərslikdə səh. 159-da verilmiş sxemə diqqət yönəldilir, əvvəl sənədin adı müəyyən edilir, sonra həmin sənəddə hansı məsələlərin əks ediləcəyi müzakirə edilir. Sənədin giriş cümləsi və fəsillərin adları müəyyənləşdirilir.

Sinif müvafiq qruplara bölünür və hər qrupa ayrı-ayrı maddələrin yazılıması tapşırılır.

Qeyd: Qruplara eyni tapşırığı da vermək olar. Yəni hər qrup özünün “qanun”unu hazırlanıyır, sonra ən yaxşı iş seçilir.

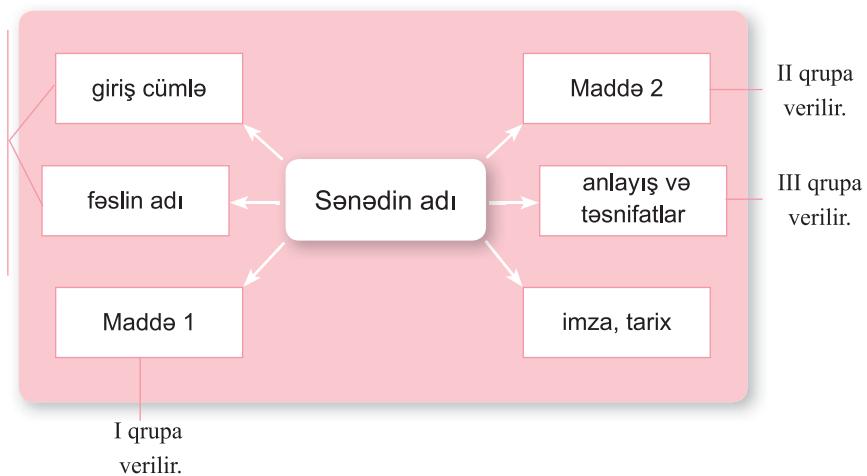
Şagirdlər əvvəlki dərslərdə “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanun”u, “Ətəraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” ilə tanış olublar. Ona görə də öz yazacaqları sənəddə həmin Qanunun strukturundan istifadə etmək olar.

Bu istiqamətdə müəllim şagirdləri məlumatlaşdırmalı və onların işinə nəzarət etməlidir.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar işlərini təqdim edir, müzakirələr aparılır. Müzakirə zamanı müəllim cümlələrin quruluşuna, söz və ifadələrin rəsmi üslubun tələblərinə uyğun düzgün və yerində işlədilməsinə diqqət yetirməlidir.

Qiymətləndirmə aparılır.

Fərdi qaydada
verilə bilər.
Fəslin adının
müəyyənləşdirilməsi zəif
səviyyəli
şagirdlərə
tapşırıla bilər.



Qruplar Meyarlar	I	II	III
Üslub seçmə			
Mətn yazma			
Cəmi:			

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri təqdim edilmə formalarına görə fərqləndirir.
- Mətni düzgün oxuyur.
- Əsas fikirləri xülasə şəklində ifadə edir.
- Yazacağı mətnə üslub seçir.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə edilərək oxu,
şaxələndirmə, təqdimat

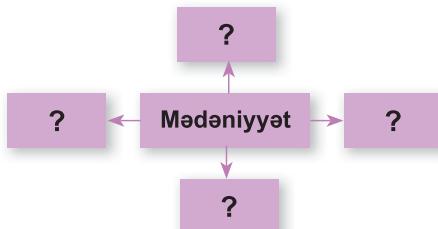
İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim şaxələndirmə üsulundan istifadə edərək *mədəniyyət* sözü ilə bağlı şagirdlərin fikirlərini öyrənə bilər.



Tədqiqat sualı: *Mətnin ideyası nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdəki müvafiq mətnin oxusu təşkil edilir. Müzakirəli oxunun prinsiplərinə əməl edilərək mətn oxunur. Məqsəd şagirdlərin mövzu ilə bağlı müvafiq bilik və düşüncələrini başqları ilə böülüşməyi təmin etmək və bütün sinfi müzakirəyə cəlb etmək və əldə olunan bilikləri ümumişləşdirməkdir.

Oxu prosesi başa çatdıqdan sonra səh. 160-da verilmiş orfoqrafik və orfoepik tapşırıqlar kollektiv şəkildə icra edilir. Sonra Lətif Kərimovdan verilmiş mətn oxunur, əsas mətnlə əlaqəsi müəyyənləşdirilir, mətnaltı tapşırıqlar icra edilir.

Tədqiqat fərdi iş formasında davam etdirilir.

Dərslikdəki 1, 2, 3, 5 və 6-cı tapşırıqlar fərdi olaraq yerinə yetirilir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlərin cavabları dinlənilir, müzakirə edilir. Təbii ki, fərdi olaraq bütün şagirdlərin cavablarını dinləmək mümkün deyil, vaxt çatışmazlığı olacaq. Bu mənada da çalışmaq lazımdır ki, seçilən şagirdlər arasında dörd səviyyəyə uyğun tarazlıq gözlənilsin. Cavablar dinlənilməli, çatışmazlıqlar qeyd olunmalı, təhlil edilməlidir.

Nəticələrin çıxarılması: Məlum olur ki, Azərbaycana tarix boyu edilən hücumlar, tövədilən talanlar, mənfur qonşularımızın məkrli əməlləri maddi-mənəvi sərvətlərimizin yad əllərə düşməsinə səbəb olmuşdur.

Qeyd: 4-cü tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilə bilər. Mətnin tezisləri sinifdə yazılır. Mətnin xülasəsini hazırlamaq ev tapşırığı kimi verilə bilər. Növbəti dərsdə isə yazıların müqayisəsi aparıla bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 163-dəki 4-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə apararkən özünüqiymətləndirmədən istifadə məqsədə uyğundur və dərsin nəticələrinə uyğun meyarlar əsasında şagirdlər özlərini qiymətləndirirlər.

Meyarlar Ballar	1	2	3	4	5
Mətni formasına görə fərqləndirə bildim.					
Mətni düzgün oxudum.					
Mətnin xülasəsini yazdım.					
Mətn üçün düzgün üslub seçdim.					
Cəmi:					

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurur.
- Sözlərin leksik, qrammatik mənalarına riayət edir.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEGRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətnədəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllimin nəzərinə: Dərslikdə verilmiş tapşırıqlar əsas verir ki, cari dərs ancaq dil qaydaları məzmun xəttinə əsasən təşkil edilsin.

Motivasiya: Müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq frontal sorğudan istifadə edərək şagirdləri tədqiqata hazırlaya bilər. Dərslikdəki tapşırıqlara uyğun leksikaya, tabeli

mürəkkəb cümlələrə, durğu işarələrinə aid suallarla sınıf müraciət edə bilər.

Tədqiqat səali: *Mətn hansı xüsusiyətlərə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür. Dərslikdəki sual və tapşırıqlar yazılmış iş vərəqləri qruplara təqdim edilir. I qrupa 6, 7, 14, 22-ci tapşırıqlar, II qrupa 8,

9, 15, 16-cı tapşırıqlar, III qrupa 10, 11, 17, 18-ci tapşırıqlar, IV qrupa 12, 19, 20, 21-ci tapşırıqların icrası tapşırıla bilər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər. Cavablar dinlənilir və müzakirə edilir. Müzakirə zamanı səh. 164-dəki 13-cü tapşırıq da yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələrdən aydın olur ki, mətnədə şagirdlərin söz ehtiyatını artırmaq, nitqlərini zənginləşdirmək üçün leksik tapşırıqlara imkan yaradan məqamlar da var.

Evə tapşırığı: Növbəti dərsdə məruzə hazırlamaq üçün müəllim şagirdlərə sorğu keçirməyi tapşırır. Sorğu zamanı istifadə olunan sualları müəllim də təqdim edə bilər. Yaxud şagirdlərin tərtib etdiyi sual müəllim tərəfindən yoxlandıqdan sonra tapşırıq icra edilə bilər.

Müəllim tərəfindən bölüşdürülmüş 4 qrupa fərqli suallarla sorğu keçirmək də tapşırıla bilər. Əsas hədəf o olmalıdır ki, məruzəni hazırlamaq üçün şagirdin növbəti dərsdə materialı olsun.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Cümlə konstruksiyaları qurmaqdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə cümlə konstruksiyaları qurur.	Cümlə konstruksiyaları quranda bəzi səhv'lərə yol verir.	Cümlə konstruksiyaları qurur.
Sözlərin leksik və qrammatik mənalarmı çətinliklə müəyyənləşdirir.	Əlavə suallar verməklə sözün leksik və qrammatik mənalara riayət edir.	Sözün leksik və qrammatik mənalara riayət edir.	Fikrini əsaslandıraraq sözün leksik-qrammatik mənalara riayət edir.
Durğu işaretlərindən istifadə zamanı çətinlik çəkir.	Əlavə kömək vətəsilə durğu işaretlərindən istifadə edir.	Durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.	Fikrini izah edərək durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Əldə etdiyi faktları dəyərləndirir.
- Yazacağı mətnə üslub seçir.
- Məruzə yazır.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazar.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sorğu vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Məruzə yazmaq (I və II dərslər)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərs şagirdlərin yazı bacarığını inkişaf etdirmək və yeni əməli yazı – məruzə yazmaq bacarığı formalaşdırmaq məqsədi dayışır. Məruzə yazmaq üçün əvvəldən müəllimin ötən dərsdə qruplaşdırıldığı şagirdlər işlərini təqdim edirlər.

Qruplar sorğunun nəticələrini təqdim edirlər. Əldə edilmiş cavablar təhlil edilir, ümumişdirilir, məktəb kitabxanasının fəaliyyə-

ti, ora müraciət edən şagirdlərin sayı və onların əldə etdikləri kitablar və s. haqqında nəticə çıxarılır. Ümumi nəticəyə məktəb kitabxana işçilərinin rəyləri də əlavə edilir və mövzuya aid ədəbiyyatın siyahısı müəyyənləşdirilir.

Dərs məruzənin yazılımasına həsr edilir. Məruzəni yazmaq üçün qruplara iş vərəqləri təqdim edilir. I qrup giriş, II və III qruplar

məntiqi ardıcılıqla əsas hissəni (məsələni məktəb kitabxanasına müraciət edənlərin sayı, onların əldə etdikləri kitabların növləri, məktəb kitabxanasının kitab fondu, onun qruplaşdırılması, kitaba olan tələbatın hansı səviyyədə ödənilməsi, şagirdlərin əldə etdikləri kitablarla davranışları və s. əsas hissədə qeyd edilə bilər, IV qrupa isə nəticəni yazmaq tapşırıla bilər.

Hər qrup ayrı-ayrılıqda fərqli məruzələr də yaza bilər. Təbii ki, müəllim sinfinin səviyyəsini nəzərə almaqla bunu özü müəyyənələşdirə bilər.

Mövzunun tədrisinə 2 saat vaxt ayrıldığı üçün müəllim məruzənin yazılması prosesini istədiyi kimi təşkil edə bilər.

Qeyd edək ki, məruzə yazmaq şagirdlər üçün yenidir və uğurlu nəticə əldə etmək

məqsədilə müəllimin fasilitatorluq bacarığından çox şey asılıdır.

Müəyyən vaxtdan sonra qruplar təqdimat edirlər, yazılar dinlənilir və münasibət bildirilərək müzakirə edilir və lazımi düzəlişlər aparılır. Kollektiv şəkildə yazılmış məruzəni nəzərdə tutulmuş tədbirdə oxumaq sinif şagirdləri arasında öz nitqi, diksiyası ilə seçilən şagirdə həvalə edilə bilər.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə sərbəstlik verilərək istənilən mövzuda məruzə nümunəsi yazımaq tapşırıla bilər.

Məktəb rəhbərliyi ilə razılışdırıldıqdan sonra dəyirmi masanın keçirələcəyi haqqında elan yazılır. Məktəb şagirdləri, xüsusilə də yuxarı sinifdə oxuyanlar dəyirmi masaya dəvət edilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar Meyarlar	I	II	III	IV
Fikirləri dəyərləndirmə				
Üslub seçmə				
Mətni düzgün oxuma				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Fikrinə uyğun üslub seçir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir
- Mətni düzgün oxuyur.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.2. Mətni məzmununa uyğun intonasiya ilə oxuyur;

3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
S.Bəhlulzadənin tabloları,
Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

sual verərək oxu,
mikrofon, müzakirə

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Bahar nəğmələri (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim “Rəssam kimə deyilir?”, “Rəssamlıq dedikdə nə başa düşürsünüz?”, “Hansi Azərbaycan rəssamlarını tanıyırsınız?” sualları ilə şagirdə müraciət edir. Sonra diqqət mətnin adına yönəldilir. “Bahar nəğmələri” ifadəsinin rəssam sənəti ilə bağlılığı haqqında ilkin fikirlər soruşturulur.

Sonra müəllim Internet vasitəsilə S.Bəhlulzadənin istənilən rəsm əsərini nümayiş et-

dirə bilər, diqqəti rəssamin rəng seçimlərinə yönəldə bilər.

Tədqiqat səali: Mətn nə üçün “Bahar nəğmələri” adlandırılmışdır?

Tədqiqatın aparılması: Mətn sual verərək oxu metodundan istifadə edilərək oxunur. Yəni şagirdlərə həm oxu prosesindən əvvəl və həm də oxu zamanı suallar hazırlamaq tapşırılır. Qruplara bölünmüş şagirdlər mətn-

İə bağlı suallarını iş vərəqlərinə yazırlar. Oxu zamanı cavabı tapılmış sualların üzərindən xətt çəkilir. Bu cür oxu şagirdlərin mətnlə tanış olmadan və yaxud tanış olan prosesdə mövzuya uyğun bilik və bacarıqlarının, təxəyyüllərinin inkişafını yoxlamağa, mövzu ilə bağlı ətraftı məlumatata malik olmağa səbəb ola bilər. Oxu zamanı həm də dərslikdə səh. 170-də verilmiş orfoqrafik və orfoepik qaydalara uyğun verilmiş tapşırıq da yerinə yetirilir. Səh. 174-də verilmiş 1-ci tapşırıq da oxunur, əsas mətnlə əlaqələndirilir. Bu zaman şagirdlərin fikirləri mikrofon üsulu ilə öyrənilə bilər.

Tədqiqatın davamı olaraq dərslikdə verilmiş 2, 3, 4, 5, 6 və 7-ci tapşırıqlar da qruplarda yerinə yetirilir. Müəllim özü də əlavə suallar hazırlaya bilər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir. Müzakirələr zamanı müəllim çalışmalı-

dır ki, eyni tapşırıq və tapşırıqda qoyulan əsas fikirlər qruplar tərəfindən cavablandırıllarkən daha dəqiq və ətraflı olan diqqətdən yoxlanmasın, əsas cavab kimi qeyd edilsin.

Müəllim mətnin müəllifinin təqdirəlayıq hərəkətini, vətəndaşlıq mövqeyini ön plana çəkə bilər.

Nəticələrin çıxarılması: Ümmükləşdirmələr aparılır və müəyyən edilir ki, Azərbaycan təbiəti müxtəlif fəsillərdə rəng çalarlarının baxımından qeyri-adidir. Bu qeyri-adilik bir çox rəssamların əsərlərinə bahar təravəti verir. S.Bəhlulzadəni Avropada tanıdan və sevdirdən Azərbaycan təbiətini daha dolğun şəkildə özündə eks etdirmiş “Bahar nəğməsi” əsəridir. Mətnin belə adlanmasına səbəb hadisələrin məhz “Bahar nəğməsi” tablosu ilə bağlı olmasıdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar Meyarlar	I	II	III	IV
Üslub seçmə				
Üslub müəyyən etmə				
Məruzə yazma				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlarla fikrini əsaslandırır.
- Sözlərin leksik mənasını bilir və ədəbi dilin normasına riayət edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətnədəki yeni ifadə və terminlərin mənasını dəqiqləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lügət

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat,
soru

İŞ FORMALARI

qruplarla

Bahar nəğmələri (II dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim leksik norma haqqında hazırladığı suallarla sınıf müraciət edə bilər. Bu suallar təxminən aşağıdakı kimi verilə bilər: 1. Leksik norma dedikdə nə başa düşürsünüz? 2. Bu normanın hansı özünəməxsus xüsusiyyətləri var? 3. Leksik normaların pozulması nəyə səbəb ola bilər? 4. Bu norma nə zaman pozula bilər? və s.

Cavablar dinlənilir, müzakirə edilir.

Tədqiqat səhifəsi: Mətnədə leksik normanın tələblərinə necə əməl edilmişdir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat qruplarda aparılır. I qrupa 8, 9, 10-cu tapşırıq, II qrupa 11, 12-ci tapşırıq, III qrupa 13, 14-cü tapşırıq verilir. 15-ci tapşırığın icrası isə bütün qruplara tapşırılır.

Məlumat mübadiləsi: Müəyyən vaxtdan sonra qruplar təqdimat edirlər. Cavablar din-

lənilir, müzakirə edilir. 15-ci tapşırığın cavabı aşağıdakı ardıcılıqla olmalıdır: mozaika, marina, peyzaj, natürmort, freska, qrafika.

Nəticələrin çıxarılması: Mətndə leksik normanın tələb və prinsipləri ciddi şəkildə pozulmamışdır. Onun ətrafında verilən tapşırıqlar isə şagirdlərin söz ehtiyatının artması-

na və nəticədə nitqin zinginləşməsinə səbəb olur.

Ev tapşırığı: Müəllim özünün əvvəldən hazırladığı və leksik normanın tələblərinin gözlənilmədiyi mətni şagirdlərə təqdim edə və onu ədəbi dilin tələblərinə uyğun düzgün yazmağı tapşırı bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini əsaslandırımaqdə çətinlik çəkir.	Fikrini əsaslandırıarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikrini əsaslandırır.	Fikrini faktlarla əsaslandırır.
Sözlərin leksik mənasını müəyyənləşdirməkdə və ədəbi dilin normalarına riayət etməkdə çətinlik çəkir.	Sözlərin leksik mənasını müəyyənləşdirməkdə və ədəbi dilin normalarına riayət etməkdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Sözlərin leksik mənasını müəyyənləşdirməkdə və ədəbi dilin normalarına riayət etməkdə müəyyən səhvlərə yol verir.	Sözlərin leksik mənasını müəyyənləşdirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki üslubi nöqsanları müəyyən edir.
- Mövzuya uyğun üslub seçir.
- Mövzuya uyğun mətn yazır.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr yazır.
- Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazar.

Ədəb. – 3.1.3. 3-5 səhifə həcmində nəqli, təsviri, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda, inşa, esse, məruzə) yazar.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Bahar nəğmələri (III dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Dərslikdə səh. 178-də verilmiş 16-cı tapşırığın icrası ilə dərsə başlamaqla olar. Mətn oxunur və üslubi səhvlər müəyyənləşdirilir, müzakirə edilərək düzəliş aparılır. Bu tapşırığın icrası 1.1.1. standartının reallaşmasına xidmət edir.

Tədqiqat səhifəsi: *Mətnin dil qaydaları baxımından əhəmiyyəti nədədir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat qruplarda aparılır. I qrupa 17, 18, 19-cu tapşırıq,

II qrupa 20, 21, 22-ci tapşırıq, III qrupa 23, 24, 25-ci tapşırıq, IV qrupa iş 26, 27-ci tapşırıqların icrası tapşırılır.

Qeyd edək ki, bu tapşırıqların icrası dil qaydaları məzmun xəttinə aiddir və 4.1.1., 4.1.3. alt standartlarının reallaşmasına xidmət edir. Eyni zamanda tapşırıqları icra etməklə fəndaxili şaquli və üsfüqi integrasiya da reallaşdırılır.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər, cavablar dinlənilir. Müzakirələr təşkil

edilir. Müzakirə zamanı müellim çalışmalıdır ki, şagirdlər tərəfindən yol verilmiş nöqsanları (əgər varsa) digər qrup üzvləri tərəfindən müəyyən edilsin və düzəlişlər aparılsın. Bu iş şagirdlərdə tənqidli təfəkkürün inkişafına və onlarda diqqətin formallaşmasına səbəb olan bir amildir.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnin dil qaydaları baxımından əhəmiyyəti fikrin düzgün çatdırılmasında və nitqin gözəl ifadə edilmə-

sindədir. Mətnlə bağlı tərtib olunmuş tapşırıqlar şagirdlərin aşağı siniflərdə əldə etdikləri bilik və bacarığın inkişaf etməsinə şərait yaratır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdə verilmiş 28-ci tapşırığın icrası tapşırılır. Tapşırığın icrası şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirməklə yanaşı, yazı bacarıqlarının inkişafına və formallaşmasına xidmət edir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki nöqsanları müəyyən etməkdə çətinlik çəkir.	Mətndəki nöqsanları müellimin köməyi ilə müəyyən edir.	Mətndəki nöqsanı müəyyən edir.	Mətndəki nöqsanı izah edərək müəyyən edir.
Yazacağı mövzuya uyğun üslub seçərkən çətinlik çəkir.	Əlavə suallar verməklə mövzuya uyğun üslub seçilir.	Mövzuya uyğun üslub seçilir.	Fikrini əsaslandırmaqla mövzuya uyğun üslub seçilir.
Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazarkən çətinlik çəkir.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazarkən müəyyən səhv'lərə yol verir.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazır.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırmaqla ümumiləşdirib yazır.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə quranda səhv'lərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.
Mətndə durğu işaretlərindən istifadədə çətinlik çəkir.	Mətndə durğu işaretlərindən müellimin köməyi ilə istifadə edir.	Mətndə durğu işaretlərindən istifadə zamanı bəzi səhv'lər edir.	Mətndə durğu işaretlərindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlarla fikrini əsaslandırır.
- Söz və ifadələrə əsasən mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyur.
- Müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurur.

İNTEGRASIYA

Azərb. tar. – 1.3.1. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri mənbələr əsasında təqdim edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
“İldirimli yollarla” baleti

İŞ ÜSULLARI

oxu, müzakirə,
ikihissəli gündəlik

İŞ FORMALARI

kollektiv

İldirimli yollarla (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim Q.Qarayevin “İldirimli yollarla” baletindən bir hissəni nümayiş etdirir. Bununla bağlı sorğu keçirir: Dirlədiyiniz parça sizdə hansı təəssüratı oyadı? Şagirdlərin fikirləri öyrənilir.

Tədqiqatın sualı: Mətnin əsas ideyası nədir?

Tədqiqatın aparılması: Mətn oxunur, ikihissəli gündəlikdən istifadə edilərək müvafiq cədvəl doldurulur.

Mətndə diqqətini nə cəlb etdi?	Səbəbi
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Şagirdlərin cavabları müzakirə edilir, ümumişləşdirmə aparılır.

Tədqiqat davam etdirilir. Dərslikdə verilmiş tapşırıqlar icra edilir. Bu dərsdə şagirdin şifahi nitqinin inkişafına daha çox diqqət yetirilir.

Məlumat mübadiləsi: Cavablar müzakirə edilir. Müzakirə zamanı “Dünyani sevgi xilas edəcək” fikri əsas götürülməlidir. Bu fikir “Sevgi ağacı” mətninin məzmunu ilə müqayisə edilir. Tolerantlığa çağrış motivlərinin “İldirimli yollarla” mətninin hansı abzasında əks olunduğu müəyyənləşdirilir. Bir cümlə ilə baletə qiymət vermək istiqamətində də müzakirə təşkil edilir. Bu tapşırıq şagirdlərin

yiğcam ifadə ilə böyük fikir ifadə etmək bacarığını inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələrdən sonra məlum olur ki, Qara Qarayev istedadlı bəstəkar olmaqla yanaşı, əsərlərində sülhün, bərabərliyin, insan hüquqlarının müdafiə edilməsini əsas götürən sənətkardır.

Q.Qarayevin sülhə, məhəbbətə, ünsiyyətə, əqidə və əməl birliyinə çağırışı, əslində, dərsliyin ideyasıdır.

Qeyd: Müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə almaqla özü də suallar tərtib edə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikirlərini faktlarla əsaslandırmağa çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə fikirlərini faktlarla əsaslandırır.	Fikirlərini faktlarla əsaslandırır.	Faktları düzgün seçərək fikirlərini əsaslandırır.
Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə çətinliklə fərqləndirir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə səhvlərə yol verir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Müstəqil olaraq söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Mətni düzgün oxumağa çətinlik çəkir.	Mətni oxuyanda bəzi səhvə yol verir.	Mətni düzgün oxuyur.	Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyur.
Cümlə konstruksiyaları qurmaqdə çətinlik çəkir.	Cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Cümlə qurur.	Cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzuya uyğun üslub seçir.
- Fikrini ifadə etmək üçün cümlə konstruksiyalarından düzgün istifadə edir.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

kollektiv, fərdi

İldirimiş yollarla (II dərs)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim Qara Qarayevlə bağlı iki-üç sualdan ibarət frontal sorğu keçirə bilər. Qara Qarayev haqqında şagirdlər aşağı siniflərdə Musiqi fənnindən kifayət qədər məlumatə malikdirlər. Sonra “Sizcə, Qara Qarayevi hansı mühit yetirə bilərdi?”, “Həmin mühit haqqında müəyyən fikirlər yürüdə bilərsinizmi?” və s. suallarla

sinfə müraciət etməklə müzakirə təşkil edir. Müzakirənin sonunda tarixdə iz qoymuş özünəməxsus fəaliyyəti olan qadınlar haqqında şagirdlərin fikirləri soruşulur. Aparılan müzakirənin sonunda dərslikdə səh. 184-də verilmiş “Sona xanım Axundova” mətni oxudulur, məzmunu üzərində iş aparılır. Yaxşı olardı ki, müəllim mətnin məzmunu üzərində

iş aparmaq üçün şagirdlərə suallar tərtib etməyi tapşırınsın. Məzmunla bağlı suallar tərtib etməyi şagirdlər aşağı siniflərdən bacarırlar.

Növbəti mərhələdə şagirdlər fərdi qayda-da çərçivədə verilmiş söz və söz birləşmələrindən istifadə etməklə cümlələr qururlar. Cümlələr qurarkən şagirdlər mətnin üslubunu qoruyub saxlamağa çalışmalıdırlar.

Bunun üçün şagirdlərə 10-12 dəqiqə vaxt verilir. Şagirdlərin işi yoxlanılır, dəyərləndirilir.

Qeyd edək ki, mətnin tam variantı MMV-də növbəti səhifədə verilmişdir.

Təqdimat zamanı əgər səhvələr varsa, xarakterik səhvələr qruplaşdırılır və onların üzərində iş təşkil olunur.

Bu tapşırığın yerinə yetirilməsi 4.1.1. standartının reallaşmasına xidmət edir. Məqsəd şagirdlərin kiçik dil vahidlərindən düzgün şəkildə istifadə etmək bacarığını formalaşdırmaqla yanaşı ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaq vərdişləri aşılıamaqdır.

Mətn əsasında şagirdlərə yiğcam mətn tərtib etmək tapşırılır.

Bu tapşırığın yerinə yetirilməsi ədəbiyyat fənninə integrasiyanı reallaşdırır.

Ev tapşırığı: “Azərbaycan qadınları” mövzusunda təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Meyarlar	Ballar	5	4	3	2
Uyğun üslub seçmə					
Cümləqurma					
Mətn yazma					
Cəmi:					

Sona Axundova haqqında mətnin tam variantını müəllimlərə təqdim edirik.

Sona xanım Axundova

Onun barəsində ilk dəfə ədəbiyyatşunas-alim Şamil Qurbanovun vaxtilə qələmə aldığı kiçik bir yazıda oxumuşdum. Müəllifin təqdimati çox cəzbedici idi: “1910-cu ilin küləkli və şaxtalı qış günlərindən biri idi. Qara çadraya bürünmiş türkək və məsum bir qız Bakının tozlu küçələri ilə işiq və səadət umduğu qız məktəbinə sarı gedirdi. Qorxudan və həyəcandan ürəyi quş ürəyi təki döyüñür, hər hənirtiyə dayanır, yenidən yoluna davam edirdi. 13 yaşı təzəcə tamam olmuş bu qızçıqaz iki yolayricında qalmışdı: ya məktəbə gedib savadlı qızlardan biri olmaq, ya da evdə dörd divar arasında oturub ömür-gün çürütmək. Dünən məhəllə qoçuları onu yoldan qaytarıb: “Bir də məktəbə getsən, özünü ölmüş bil ha!” – demişdilər.

Cavan qız bu xəbərdarlığa əhəmiyyət verməmiş, “Yox, məktəbə getməliyəm, ölüsem də, bu yolda ölcəcəyəm”, – deyə ürəyində öz qərarını vermişdi.

Bu qız Azərbaycanın ilk ali təhsilli xanımlarından biri, ötən əsrдə yaşayıb-yaratmış Sona xanım Axundova idi...

Xoşbəxtlikdən Sonanın valideynləri – atası İsgəndər bəy və anası Züleyxa xanım da maarifə, mədəniyyətə böyük əhəmiyyət verən insanlar olduğundan övladlarının savadlı böyüməsini, təhsil almasını, bu qaranlıq mühitdən çıxıb həyat işığı görməsini çox arzulayırdılar.

13 yaşında olanda valideynləri onu Bakı şəhər Bələdiyyə İdarəsi yanında qız məktəbinə qoyur. Bu məktəbi bitirdikdən sonra isə “Müqəddəs Nina” məktəbində təhsil alır. O dövrdə fortepiano ifaçılığına da maraq göstərirdi.

Sona Axundovanın qətiyyətli olmasında sevimli müəllimi Şəfiqə xanım Əfəndizadənin də böyük rolü olub. O, təhsil almaq, oxumaq istəyən gəncləri, xüsusilə də qızları başına yığaraq deyirdi: “Cəmiyyətimizin gələcəyi sizin təhsilinizdən çox asılıdır. İndi siz azsınız, amma çox keçməz, yüzlərlə bacınız qaranlıq daxmalardan... çıxıb sizin arxanızca gələrlər”.

Sona Axundova hələ qızlar məktəbində oxuyarkən şeirə böyük maraq göstərirdi. O, ilk dəfə öz şeirlərini Şəfiqə xanım Əfəndizadənin təkidi ilə Sultan Məcid Qənizadəyə oxumuşdu. Azərbaycanlı qızın şeir yazması qocaman yazılığını heyrətə gətirmişdi. Vətən haqqında yazılmış şeir Sona Axundovanın qəlb harayı idi:

*... Vətənin qədri əzizdir Sonaya canı kimi,
Sevər öz yurdunu qəlbindəki imanı kimi,
Vətəni sevəcəkdi əhd ilə peymanı kimi,
Olmaram razi əgər cəhldə qalsa vətənim,
Vətənim qalsa əgər cəhldə, yansın bu tənim.*

Xatırladaq ki, Sona xanım Axundova zəmanəmizin böyük bəstəkarı Qara Qarayevin və tibb elmləri doktoru cərrah Mürsəl Qarayevin anasıdır. Bu, ziyalı və kübar bir xanımın Azərbaycan xalqına, mədəniyyətinə, elminə, səhiyyəsinə bəxş etdiyi hünər dastanıdır. Bu hünər dastanının şah əsəri isə iki məşhur övlad olub. İlk şeirini vətəninə həsr edən, onun yolunda hər çətinliyə sinə gərməyi bacaran Sona xanımın Azərbaycana, vətənə xidməti hər birimizə örnək ola biləcək bir fədakarlıqdır!

(Əməkdar jurnalist Flora Xəlilzadə)

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Faktlar əsasında təqdimat hazırlayır.
- Mövzuya uyğun mətn tərtib edir.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
- Mövzuya uyğun yazı formasından istifadə edir.

İNTEGRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
Internet materialları

İŞ ÜSULLARI

müsahibə, müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Azərbaycanın milli geyimləri (I və II dərslər)

DƏRSİN GEDIŞİ

Motivasiya: Internet materiallarından istifadə edərək müxtəlif xalqların milli geyimlərini nümayiş etdirdə bilər. Şagirdlərin fikirləri öyrənilir və qeyd edilir.

Tədqiqat səali: *Geyim nədir? Onun bir millətin mədəni inkişafında hansı xidmətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdə səh. 184–185-də verilən milli geyimlərinizə aid

nümunələr müzakirə olunur. Müxtəlif bölgələrə aid olan bu geyimlərin oxşar və fərqli xüsusiyyətləri aydınlaşdırılır. Səh. 186–187-də verilən məlumatlar oxunur, şagirdlərdə yaranan təssürat müəyyənləşdirilir.

Şagirdlər qruplara bölünür. Müəllimin verdiyi tövsiyələr əsasında yazılıcaq mətnin üslubu müəyyənləşdirilir. Tövsiyə olunur ki, yazılıcaq mətn publisistik üslubda olsun. Mətnin yazılıması üçün plan tutulur. Vahid mətn

hazırlamaq üçün qruplar arasında bölgü aparılır və müvafiq göstərişlər verilir.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər. Yazılan mətnlər dinlənilir, məntiqi aradıçılığın gözlənilməsi yoxlanılır, müvafiq düzəlişlər edilir.

Məllimin nəzərinə: Publisistik mətn dərs ilinin əvvəlindən şagirdlərin tanış olduqları və mütəmadi olaraq yerinə yetirdikləri qəzet hazırlamaq layihəsinin son tapşırığıdır. Bu mətnin qəzeti hansı səhifəsində yerləşdirilə-

cəyi müəyyən edilir və bununla da nəzərdə tutulmuş layihə reallaşdırılır.

Ev tapşırığı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikasında 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etdiyini nəzərə alaraq, hər qrupa 1 millətin milli geyimləri haqqında təqdimat hazırlamaq tapşırıla bilər. Bu təqdimat növbəti dərsdə nümayiş etdirilməlidir.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar	Qruplar	I	II	III	IV
Nitqi zənginləşdirmə					
Təqdimat hazırlama					
Cümlə qurma					
Mətni tərtib etmə					
Cəmi:					

KİÇİK SUMMATİV QİYMƏTLƏNDİRİMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №4

ASMA KÖRPÜ

Hörümçeyin tor toxumaq bacarığına valeh olan yunan filosu Demokrit demişdir: “İnsanlar toxumağı hörümçəkdən, oxumağı bülbüldən, qurmağı arılardan öyrənmişlər”. Maraqlıdır ki, insanlar asma körpünün salınmasını da hörümçəkdən öyrənmişlər. Bir dəfə məşhur bir şotlandiyalı mühəndisə Tvid çayı üzərindən körpü salmaq tapşırılır. O, bunun çox çətin bir iş olduğunu bildiyi üçün xeyli vaxt düşünməli olur. Bir gün sahildə gəzisişir, gecəni yatır, yalnız körpü haqqında düşünür. Nəhayət, yorulub bir ağacın altında yatır. Səhər yuxudan ayılanda, budaqların arasından uzanan hörümçək toru onun diqqətini cəlb edir. Çaydan əsən sərin meh budağı yüngülçə yellədirdi. Bu zaman tor, gah boşalır, gah da tarıma çəkilirdi. Bu mənzərəni görən mühəndis hövlnak yerindən sıçrayır və sevincə qışqırır. Asma körpünü necə hazırlayacağını tam təsəvvürüňə gətirir. Tezliklə Tvid çayı üstündən mühəndisin layihəsi əsasında asma körpü salınır.

1. Mətn üçün hansı sözü açar söz kimi seçərdiniz? Fikrinizi əsaslandırın.

2. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Mətnin	tərkib	hissələri
Giriş hissə	Əsas hissə	Nəticə hissə

3. Sözlərin düzgün və ya səhv yazılışını müəyyən edin.

Sözlər	Yazılışı düzdür	Yazılışı səhvdir
hövlnak		
təsəvvürüňə		
lahiyə		

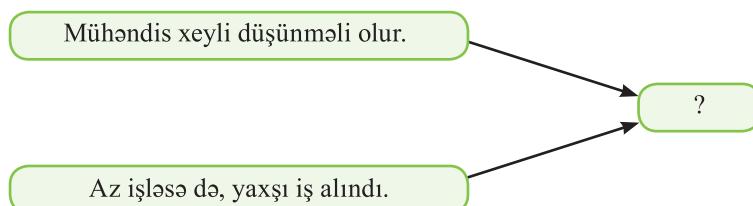
4. Bunlardan biri mühəndis sözünün izahıdır:

1. *təftiş aparan vəzifəli şəxs*
2. *texnikanın hər hansı bir sahəsində ali təhsil almış mühəndis*
3. *kənd təsərrüfatı mütəxəssisi*
4. *dəniz nəqliyyatında və ya hərbi dəniz donanmasında xidmət edən şəxs*

5. Bunlardan biri mətn üçün əsas fikir ola bilər:

- A) *Körpü mədəniyyətdir.*
- B) *Zəhmət çəkən istəyinə nail ola bilər.*
- C) *Çox gəzən çox bilər.*
- D) *Ağıl yaşda deyil, başdadır.*
- E) *Çox işləyən çox yeyər.*

6. Fərqləndirilmiş sözlərə əsasən sual işarələrinin yerinə uyğun termin yazın.



7. Sual işarələrinin yerinə nə yazılsın, cavab düz alınar?

$$\boxed{?} + \boxed{?} = \boxed{\text{Uğur}}$$

8. Sözlərdən hansının tələffüzü yanlışdır?

[h Görümçəydən]

[insannar]

[maraxlıdı]

[budaxların]

[dik'qətin]

9. Mətndən dərğu işarələrinin düzgün işlənmədiyi cümlələri seçib yazın və fikrinizi əsaslandırın

1. _____

Əsaslandırma: _____

2. _____

Əsaslandırma: _____

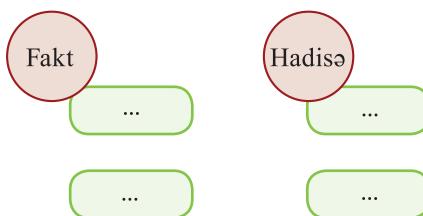
10. Asma körpünü necə hazırlayacağını tam təsəvvürünə gətirir cümləsində altından xətt çəkilmiş ifadə haqqında hansı fikir düzgündür?

- A) Quruluşuna görə sadədir.
- B) Frazeoloji birləşmədir.
- C) Məchul növdədir.
- D) Gətirir sözündə birinci -ir şəkilçisi leksik, ikinci -ir şəkilçisi qrammatik şəkilçidir.
- E) Qayıdış növdədir.

11. Hörümçəyin tor toxumaq bacarığına valeh olan yunan filosofu Demokrit demişdir İnsanlar toxumağı hörümçəkdən oxumağı bülbüldən qurmayı arıklardan öyrənmişlər cümləsində dərğu işarələrinin ardıcılılığı hansı bənddə düzgün verilmişdir?

- A) qoşa nöqtə, dirnaq işarəsi, vergül, dirnaq işarəsi, nöqtə
- B) dirnaq işarəsi, vergül, vergül, vergül, dirnaq işarəsi
- C) qoşa nöqtə, dirnaq işarəsi, vergül, vergül, dirnaq işarəsi, nöqtə
- D) dirnaq işarəsi, vergül, vergül, dirnaq işarəsi, nöqtə
- E) qoşa nöqtə, dirnaq işarəsi, vergül, dirnaq işarəsi

12. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.



13. Mətnlə bağlı düzgün fikirləri seçin:

*Mətnin tərkib hissələri arasında əlaqə vardır.
Giriş hissə ilə nəticə hissə arasında bağlılıq yoxdur.
Mətnin dili sadə və anlaşıqlıdır.
Mətnində terminlərdən istifadə olunmuşdur.
Əsas hissə “Bir dəfə məşhur bir şotlandiyali mühəndisə Tvid çayı üzərində körpü salmaq tapşırılır” cümləsi ilə başlayır.
Mətnində ədəbi dilin normaları pozulmuşdur.
Mətnində köməkçi nitq hissələri işlənmişdir.*

- 2,3,5,7 B) 1,3,5,6,7 C) 3,4,5,6,7 D) 2,4,5,6,7 E) 1,2,5,6,7

14. Sonuncu cümləni mürəkkəb cümlə şəklində yazın.

15. Mətnində yazının hansı növünə nümunə vardır?

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev N. “Nitq mədəniyyətinin əsasları”. Bakı, 2013.
2. Abdullayev N.Ə., Məmmədov Z.T. “Müəllimin nitq mədəniyyəti”. Bakı, 2002.
3. A.Qurbanov. Ümumi dilçilik, II cilddə.
4. Axundov A. Ümumi dilçilik. Bakı, 1973.
5. Azərbaycan dilinin antonimlər lüğəti. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
6. Azərbaycan dilinin dialektologiya lüğəti. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
7. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cilddə. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013.
8. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Bakı, “Elm”, 2021.
9. Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı, “Yazıcı”, 1990.
10. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti. AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstитutu. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
11. Ə.Abdullayev, Y.Seyidov, A.Həsənov. “Müasir Azərbaycan dili” (sintaksis). Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
12. Əliyev K. Nitq mədəniyyəti və üslubiyyatın əsasları. Bakı, 2001
13. İnsan hüquqlarının tədrisi (metodik vəsait). Bakı, 2003.
14. Q.Kazımov. “Müasir Azərbaycan dili” (morphologiya). Bakı, “Elm və Təhsil”, 2010.
15. M.Cəlal, P.Xəlilov. “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”. Bakı, “Maarif”, 1988.
16. M.Hüseynzadə. “Müasir Azərbaycan dili”. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
17. M.İbrahimov. Seçilmiş əsərləri, I cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005.
18. Nizaminin hikmət və nəsihətləri. Naxçıvan, 2013.
19. Oxu təlimi TİPİ
20. S.Vurğun. Seçilmiş əsərləri, II cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013.
21. Şahbaz Balakışiyev, İmran Namazov. Əməli yazı nümunələri. Bakı, 2006.